VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

5

XVI. ÉVFOLYAM 1961 MÁJUS

TARTALOMJEGYZÉK

PECSI FERENC: A monopóliumellenes munkás-egységfront erősítésének nagy lehetőségei — — — — — — — — — — — — *1*

CSIZMADIA ERNŐ: A munkás-paraszt szövetség néhány új problémája *18*

KAHULITS LÁSZLÓ: A munka termelékenysége és az átlagbérek — *34*

KEPES IMRE: A nyugateurópai munkásság a német militarizmus ellen *55*

RIPP GÉZA: A „bőség társadalma" és a koegzisztencia ideológiai problémái — — — — — — — — — — — — — — — *71*

A tudomány, a haladás és a szocializmus nagy győzelme — — — *90*

ESZMECSERE

SZIGETI JÓZSEF: Gondolatok a marxista esztétika és kritika viszonyáról — — — — — — — — — — — — — — *99*

NEMZETKÖZI SZEMLE

Az Osztrák Kommunista Párt XVIII. kongresszusa (FRITZ GLAUBAUF) *111*

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

Szerkesztőség: Budapest, V., Árpád u. 12. Tel.: 124—475.

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.

Kiadóhivatal: VI., Révay utca 16. Telefon: 116—660*

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1961. május 5.

Megjelent 34.500 példányban Felelős kiadó: Vass Henrik

612729/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 5. SZ. BUDAPEST 1961. MÁJUS HÓ

A monopoliumellenes munkás-egységfront erősítésének nagy lehetőségei

Írta PÉCSI FERENC

I

Manapság *nagy lehetőségek* nyíltak a széleskörű monopóliumellenes egységfront kikovácsolására. Ezt hangsúlyozza a kommunista és munkáspártok 1960. évi moszkvai nyilatkozata is. Az egységfront mindenekelőtt a monopóliumok kizsákmányolása és uralma elleni *védekezés harci* formája, s nem kulisszák mögötti politikai taktikázás. Az egységfront az összefogó néptömegek élethalál harca, mindenekelőtt az amerikai imperializmus, a világ zsandára ellen, amely ma legfőbb ösztönzője és oltalmazója *minden* zsarnokságnak és elnyomásnak szerte a világon.

Napjainkban a monopóliumok „virágzása" és harca a népek létfontosságú érdekei ellen nemcsak a *munka* és a *tőke* közötti ellentéteket élezi ki. Fokozódik az ellentét, halmozódik a gyúanyag a számban maroknyi *monopolisták* és a *népmilliók* között is. A monopóliumok léte és „természetes" működése ugyanis nem csupán a munkásosztály és a parasztság életlehetőségeit veszélyezteti. Az értelmiség, a városi kis- és középburzsoázia — ha nincs is még mindenütt kellően tudatában ennek — majdnem *ugyanúgy érdekelt* az olyan egységfront kikovácsolásában, amely harcol a monopólista államkapitalizmus egész rendszerének megdöntéséért. Azokban az országokban pedig, ahol politikailag, gazdaságilag és katonailag többé-kevésbé még az amerikai imperialisták és csatlósaik az urak, *valamennyi hazafias erő* érdekelt abban a nemzeti összefogásban, amely a demokratikus átalakulásért, az igazi nemzeti függetlenségért küzd.

Mi ennek a népi-nemzeti összefogásnak a *célja*, a *tartalma*? A moszkvai nyilatkozat ezt így határozza meg: „A béke, a nemzeti függetlenség, a demokrácia megvédelmezése és fejlesztése, a legfontosabb gazdasági ágak államosítása és igazgatásának demokratizálása, az egész gazdasági élet békés célokra, a lakosság szükségleteinek kielégítésére való felhasználása, mélyreható földreform

végrehajtása, a dolgozók életkörülményeinek megjavítása, a parasztság érdekeinek, a városi kis- és középburzsoázia érdekeinek megvédése a monopóliumok önkényével szemben." Ezek íme „csak" *demokratikus* célok, így elfogadhatóak, sőt vonzóak mindazok számára is, akik nem tartoznak ugyan a *szocializmus* híveinek táborába, nem kommunisták, de nem is a monopolkapitalisták vagy az imperialisták szekértolói.

A kommunisták nem titkolják, hogy a fenti célok megvalósulása nem jelent szocializmust, mégis szívvel-lélekkel *kezdeményezik, vezetik, szervezik és minden erejükkel támogatják* a küzdelmet a demokratikus átalakulásért, amelyet a szocializmusért folyó harc *alkotó részének* tekintenek. Amint Maurice Thorez, a Francia Kommunista Párt megalakulásának 40. évfordulója alkalmából megállapította: „Ezt a demokratikus utat követve a kommunisták hívek maradtak önmagukhoz. Hiszen a demokrácia nem mond ellent a szocializmusnak, hanem oda vezet. Az a tény, hogy a munkásosztály vezeti a nép politikai harcát a személyi hatalom ellen, a köztársasági szabadságjogokért, biztosítékot nyújt arra, hogy a demokratikus átalakulás és a szocialista átalakulás között nem telik el hosszú történelmi időszak." Valóban, a kommunisták joggal számítanak arra, hogy a demokráciáért, a nemzeti függetlenségért folytatott *közös* harc öntudatra ébreszti a néptömegeket, s mint nagy történelmi lecke tanítja meg őket a munkásosztállyal, a kommunistákkal való egységfront szükségességéről; így sokan kigyógyulhatnak a kommunistaellenesség betegségéből, s megtanulhatják, hogy az ellenséget ott keressék, a bajok forrását *ott* találják meg, ahol van: *a monopóliumok, mindenekelőtt az amerikai imperializmus uralmában.*

De vajon miért beszélünk *nagy lehetőségekről, kedvezőbb feltételekről* az antiimperialista egységfront fejlesztésében? 1935-ben a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa is megállapította, hogy *kedvező új feltételek* alakultak ki a finánctőke legreakciósabb, legsovinisztább, legimperialistább elemeinek nyílt terrorista diktatúrája, a fasizmus elleni egységfront létrehozására. Mintha még az *akkori* és a *mostani* kifejezésmódok is hasonlóak lennének. Dimitrov *akkor*, „a béke megőrzéséért az imperialista háború veszélye ellen vívott harc kongresszusán" azt mondotta, hogy *új módon* vetődnek fel e küzdelem feltételei, nem úgy, mint 1914-et megelőzően. S cáfolhatatlan érvekkel bizonyította, hogy a világ akkor, 1935-ben, már egészen más volt, mint 1914-ben. S *ma* a monopóliumellenes egységfront kedvező feltételeiről szólva menynyivel inkább hangsúlyozhatjuk, hogy a világ 1961-ben *már nem az*, ami 1935-ben és merőben más, mint 1914-ben volt. A nagy lehetőségek mindenekelőtt azért nyíltak meg, mert *gyökeresen új erőviszonyok* vannak a világban, s olyan korban élünk, melynek

fő jellegzetessége, *„hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik"*.

Mert igaz, hogy 1935-ben, ellentétben 1914-gyel, már létezett és izmosodott a világ egyhatodán a hatalmas proletárállam: a *Szovjetunió. De ma már létezik és lebírhatatlan a hatalmas szocialista világrendszer is, Európa területének 61, Ázsiának pedig 65 százalékán.* Tudjuk, hogy 1965-ben a szocialista országok adják majd legalább a *felét* a világ ipari termelésének. Csak néhány év kell ahhoz, hogy a Szovjetunió elérje, majd elhagyja az Egyesült Államok *össztermelését* és meghaladja azt az *egy főre eső termelésben* is.

Akkor Dimitrov büszkén szólt arról, hogy a békéért folytatott harcnak jelentős tényezője a forradalmi küzdelmekben acélossá edzett Vörös Hadsereg. De manapság, az imperialista táborénál is sokkal, de sokkal hatalmasabb a szocialista tábor, mindenekelőtt a Szovjetunió *katonai ereje.* A katonai fölény alapja a magasabb fokú társadalmi rendszer; a mi oldalunkon van a tudomány sok ágának, köztük a rakéta-technikának a fölénye is.

Akkor Dimitrov méltán hivatkozhatott a *kommunista világmozgalom* megerősödésére, valamint arra, hogy a nemzetközi munkásosztály már nem áll a szociáldemokrácia *osztatlan* befolyása alatt. De *ma ez még inkább így van.* A kommunista és munkáspártok 1960. évi Moszkvai Értekezletének küldöttei 87 országnak a proletár nemzetköziségtől áthatott és *egységbe forrott* 36 millió kommunistáját képviselték, köztük 12 ország hatalmon levő munkásosztályának pártját, s a kapitalista országokból olyan nagy tömegpártokat, mint az Olasz Kommunista Párt kétmilliós, az Indonéz Kommunista Párt a másfélmilliós, a Francia Kommunista Párt a 425 ezres, a Brazil Kommunista Párt a százezres taglétszámával, hogy a többieket ne is említsük.

Akkor, 1935-ben, arról beszélhettek, hogy „a gyarmatok és a félgyarmatok népei nem tekintik reménytelennek felszabadulásuk ügyét". Ezt különösen példázta a kínai nép harca, melyet felszabadulásáért folytatott. De hol vagyunk ma már ettől! A 650 milliós kínai nép a szocializmus építésének útján jár. S csupán 1945 és 1960 között több mint 28 millió négyzetkilométernyi terület és csaknem 900 millió lakos szabadult fel a gyarmati uralom alól. És ha a felszabadulás nem is történt meg *mindenütt*, illetve nem is volt mindenütt következetes és *teljes*, mégis abban a korban élünk, amelyben a szemünk előtt megy végbe *a szégyenletes gyarmati rendszer teljes széthullása.*

Íme, ezek a megváltozott erőviszonyok, amelyek nagy lehetőségeket nyitottak meg a békéért, a demokráciáért, a nemzeti függetlenségért és a szocializmusért folytatott harcban.

II

Sok jel mutatja, hogy az utóbbi években *mindinkább megérlelődnek a monopóliumellenes széleskörű összefogás jobb feltételei.* Ennek *alapja* és bizonyos mértékig előfeltétele a legkövetkezetesebb forradalmi osztály, *a munkásosztály egysége* és aktivizálódása az osztályharcban. Ha az utóbbi évek munkásmozgalmát, az osztályharc eseményeit nagy vonalakban elemezzük, legalábbis három tendencia tűnik a szemünkbe: a) *A kommunista pártok* a legtöbb országban, s így világméretekben is *megerősödtek,* növelték befolyásukat különösen a munkásosztály soraiban, s egyre több dolgozó embert képesek harcba vezetni a békéért, a demokráciáért, a dolgozók életszínvonalának javításáért és a szocializmusért; b) A kapitalista országok *szociáldemokrata* pártjainak taglétszáma, népszerűsége és tekintélye lényegesen *csökkent* s e pártok többségében élesedőben van az osztályáruló jobboldaliak és a szocializmus céljaihoz ragaszkodó baloldaliak harca. c) A szervezett dolgozók nagy tömegei *mind egységesebben* mozdulnak meg világszerte életszínvonaluk, munkalehetőségeik, a már kivívott demokratikus jogaik védelmében a monopoltőkések támadásaival szemben. A szakszervezetek által szervezett *gazdasági* harcok is mindinkább antiimperialista és *politikai* jelleget öltenek. Nő az *egységakciók* száma, amelyekben kommunista, szocialista, keresztényszocialista és más befolyás alatt álló szakszervezetek tagjai *együtt* vesznek részt, *közös akcióprogram* alapján.

Ezekben az években tehát a munkásmozgalom *felélénkülésének,* mind több dolgozó *balratolódásának* és az osztályharcban való *aktivizálódásának* lehetünk tanúi szerte a kapitalista országokban. Ez összefügg azzal, hogy a kapitalista világgazdaság már nem olyan szilárd, mint amilyennek az 50-es évek elején látszott. Egyes kapitalista országok időleges konjunktúrája hozzájárult ahhoz, hogy a munkásmozgalomban olyan reformista illúziók keletkezzenek, hogy a kapitalizmus, az imperializmus *természete* már megváltozott, végleg megszűntek a gazdasági válságok. De a gazdasági stagnálás, hanyatlás, sőt válság egyes helyeken megmutatkozó tényeinek hatására már mind kevesebben hisznek az olyasféle koholmányoknak, amelyeket a jobboldali szociáldemokraták oly buzgón propagálnak, hogy kapitalizmus már nem is létezik, a fejlett kapitalista országok voltaképpen a szocializmus útját járják a „tiszta" demokrácia, az „osztályok felettivé" vált burzsoá állam segítségével. Igaz, hogy a második világháború után egy sor kapitalista országban gazdasági fellendülés következett, s a dolgozók harca ki tudott csikarni bizonyos eredményeket az életszínvonal emelésében. Ezt nagy mértékben segítette a szocialista világrendszer *létezése* és *példájának* ereje is, hiszen a burzsoázia retteg

attól, hogy egyre nagyobb dolgozó tömegek tekintik követendő példának azt az utat, amelyen a szocialista országok népei járnak. A burzsoázia kisebb-nagyobb kénytelen „engedményei" is tápláltak olyan illúziókat — még a szociáldemokrata mozgalomban meg a szakszervezetekben is —, hogy a kapitalisták *„megváltoztak"* és *„megértőbbek"* a munkások iránt. Mostanában azonban a gazdasági helyzet bizonyos fokú romlásával együtt mind nagyobb *kijózanodás* megy végbe a korábban tisztán nem látó dolgozók sokaságának gondolkodásában, mert mindinkább nyilvánvalóvá válik, *hogy a két társadalmi rendszer békés gazdasági versenyében a kapitalizmus törvényszerűen lemarad a szocializmus mögött.*

Az utóbbi években lelassult a kapitalista országok termelésének fejlődése, s ma már alig éri el az évi átlagos 3—4 százalékot. Köztudomású dolog, hogy az Egyesült Államokban, a legfejlettebb monopolkapitalista országban, 1960—61-ben *újabb válságjelek* mutatkoztak. Maga Kennedy, az Egyesült Államok új elnöke is sok riasztó tényt volt kénytelen nyilvánosságra hozni kongresszusi üzeneteiben országának gazdasági helyzetéről. Amint megállapította: „A gazdasági élet jelenlegi állapota erősen nyugtalanító. Hivatalbalépésünket e gazdasági hanyatlás hét hónapja, a pangás három és fél éve, a gazdasági fejlődés csökkent ütemének hét éve és a mezőgazdasági jövedelem apadásának kilenc éve előzte meg. Az üzleti életben bejelentett csődök száma a legmagasabb szintet érte el a nagy, gazdasági depresszió óta: 1951 óta a gazdálkodók jövedelme 22 százalékkal csökkent. A munkanélküliség mértéke — az 1958. évi rövid időszakot kivéve — elérte az eddig tapasztalt maximumot... Röviden, az amerikai gazdasági élet bajban van. A legtöbb erőforrással rendelkező és iparilag legfejlettebb gazdasági élet a földön az utolsók közé került a gazdasági fejlődés tekintetében." (Az AP amerikai hírügynökség szövege alapján.) Az amerikai gyáripar rendelés-állománya 1961 elején nem kevesebb, mint 25 százalékkal, kereken 16 milliárd dollárral alacsonyabb, mint az 1956. év végén elért legnagyobb állomány és alig 3—4 százalékkal haladja meg az 1958. évi válság tavaszi mélypontját.

Csak természetes, hogy a gazdasági élet „fejlődésének" eme tendenciája a legközvetlenebbül hat a dolgozók helyzetére, gondolkodásmódjára, és öntudatának fejlődésére is. Maradjunk csak továbbra is a kapitalizmus fellegváránál. Az Eisenhower-kormány munkaügyi minisztériuma is beismerte a választások után, hogy az összes foglalkoztatáshoz viszonyított munkanélküliség elérte a háború utáni legnagyobb szintet, a 6,4 százalékot. 1961 elején 5 millió 300 ezer munkanélküli volt az országban. De még a ritka lakosságú és természeti kincsekben oly gazdag Kanadában is az elmúlt három évben 8—9 százalék volt a munkanélküliek aránya az összes foglalkoztatottakhoz képest. Az *automatizálás,* amely a szocialista

országokban a még nagyobb jólét egyik forrása, a kapitalizmusban hatalmas veszély a munkások életlehetőségeire. Az Egyesült Államokban az autóiparban, a repülőgépiparban és a mezőgazdasági gépgyártásban a második világháború óta félmillióval csökkent a foglalkoztatottak száma. Súlyosbítja a munkásság helyzetét a termelő kapacitások krónikus kihasználatlansága; a vaskohászatban például 50 százalékos kapacitással dolgoznak, s ebben az iparágban 200 ezer munkanélküli van és további 150 ezren fél munkaidőben dolgoznak. Az árak viszont emelkednek, s növekszik a munka intenzitása, miközben csillagászati összegeket ér el a profit. A Szakszervezeti Világszövetség egyik jelentése szerint a General Motors detroiti Fleet-Wood üzemének munkásnői azt panaszolják, hogy kénytelenek rendszeresen szedni doppingoló szereket, máskülönben nem birják a munkatempót. Ugyanakkor a General Motors profitja 1955—1958 között 60 százalékkal emelkedett.

A latin-amerikai országokban természetesen összehasonlíthatatlanul rosszabb a helyzet, mint az „anyaországban", az Egyesült Államokban, hiszen a dolgozók a „saját" burzsoáziájuk és az északamerikai monopolisták *kettős* kizsákmányolását és elnyomását nyögik. Nem csoda hát, hogy például Chilében 1959-ben 38 százalékkal emelkedtek a létfenntartási költségek és 200 ezer munkanélküli van. Argentínában, Venezuelában és más latin-amerikai országban is mind gyakoribbá válnak a munkáselbocsájtások. Merőben *más a fejlődés iránya* Kubában, amely az imperialisták és bérenceik elleni győzelmes forradalomban vívta ki szabadságát és függetlenségét, s szüntelenül javítja a dolgozók helyzetét.

A kapitalista világ gazdasági helyzetének rosszabbodása érezteti hatását Japánban és Ausztráliában is. Ezekben az országokban is állandóan emelkednek a megélhetési költségek. Japánban nagyszámú elbocsájtásokat és a munka ütemének fokozását irányozták elő a hajóépítő, az elektromos és a bányaiparban. A bányászok létszámát például az 1959. évi 268 ezerről 1963-ig 175 ezerre csökkentik.

Nyugat-Európában a felszínen egyelőre még látszólagos nyugalom van, a gazdasági konjunktúra még sok iparágban tart. De szembetűnő, hogy az iparágak fejlődése *egyenetlen*, s például az autó- és bányaiparban máris nagy a *visszaesés*. A nyugat-európai kapitalista országokban is mind kevesebbet tudnak vásárolni munkabérükből a dolgozók és nő a munkaintenzitás.

Sok kapitalista országban a dolgozók harca arra összpontosul, hogy megvédjék a korábban már kivívott jogaikat, amelyek ellen támadást indítottak a monopóliumok és kormányaik. Erre példa Belgiumban az úgynevezett takarékossági törvény, amely támadás volt a dolgozók életszínvonala ellen. (Adók felemelése, a szociális biztosítás kiadásainak csökkentése, a nyugdíjkorhatár felemelése

stb.) Nem csoda hát, hogy a belga munkásosztály oly kirobbanó hevességgel és imponáló egységben reagált az életszínvonala ellen intézett támadásra.

De még sok példát sorakoztathatnánk fel annak bizonyítására, hogy a monopoltőkések világszerte még fokozottabb kizsákmányolásra törekednek, s szeretnék *a munkások vállára rakni a kapitalizmus fokozódó nehézségeinek terheit.* E támadások a dolgozók ellen objektíve hozzájárulnak a munkásmozgalom harci akcióinak felélénküléséhez is. Mégpedig e munkásmegmozdulások többnyire nemcsak *gazdasági* küzdelem jellegét öltik, hiszen egyre nyilvánvalóbbá válik az életviszonyok romlása, a demokratikus jogok megnyirbálása és például a növekvő hadikiadások közötti összefüggés. Az is jól észrevehető, hogy a monopolkapitalisták a gyarmatok felszabadulása révén kieső extraprofitokat a dolgozók fokozottabb kizsákmányolásával szeretnék pótolni. Mind többen ismerik fel éppen a kommunisták felvilágosító szava nyomán, hogy *együtt kell harcolni az imperialisták háborús politikája és a fokozottabb kizsákmányolásra irányuló törekvéseik ellen.* Napjainkban tehát széles *monopóliumellenes áradatba* torkollanak az imperialistaellenes, a nemzeti felszabadító, a háborúellenes küzdelem és az osztályharc folyói. Joggal állapítja meg a moszkvai nyilatkozat: „A szocializmus diadala Európa és Ázsia országainak nagy csoportjában amely felöleli az emberiség egyharmadát, a szocializmusért harcoló erők nagyarányú növekedése világszerte és az imperializmus pozícióinak állandó gyengülése a szocializmussal folytatott gazdasági versenyben; a nemzeti felszabadító harc újabb óriási fellendülése és a gyarmati rendszer állandóan gyorsuló felbomlása; az egész tőkés gazdasági világrendszer ingatagságának fokozódása; a kapitalizmus ellentéteinek kiéleződése az állammonopolista kapitalizmus fejlődése és a militarizmus növekedése következtében: a monopóliumok és az egész nemzet érdekei közötti ellentétek elmélyülése; a polgári demokrácia korlátozása; a tekintélyuralmi és fasiszta kormányzási módszerek alkalmazásának tendenciája; a burzsoá politika és ideológia súlyos válsága, annak tanúsága, hogy *új szakasz következett be a kapitalizmus általános válságának fejlődésében*".

III

A kapitalizmus általános válságának új szakasza, a különböző tőkés csoportok ellentéteinek kiéleződése sajátos módon tükröződik a szociáldemokrácia belső helyzetében és fejlődésében. Legalább *három* markáns jelenséget figyelhetünk meg: a) A jobboldali vezetés alatt álló és az osztályárulás politikáját egyre nyíltabban folytató szociáldemokrata pártok taglétszáma, s természetesen tekintélyük, népszerűségük és szavazóik száma állandóan

csökken. Hadd emlékeztessünk arra, hogy a második világháború után a szociáldemokraták 22 tőkés országban alakítottak kormányt vagy voltak a kormány tagjai, most viszont mindössze 8 államban. b) Több szociáldemokrata pártban az eddig folytatott *gyakorlatukhoz* hűen a jobboldali szociáldemokrata vezérek rákényszerítették pártjukra a marxizmussal, az osztályharccal, a szocialista célkitűzésekkel való teljes szakítást, *szavakban* és *határozatokban* is, ezzel sokkal, de sokkal messzebb mentek el az opportunizmus és osztályárulás útján, mint valaha Bernstein és Kautsky. c) Ezzel egyidőben és bizonyos mértékben ennek reakciójaként erősödő és egyre befolyásosabb ellenzéki baloldali szocialista csoportok keletkeztek, amelyek szembeszállnak a jobboldali vezetőkkel, továbbra is ragaszkodnak a szocialista célkitűzésekhez, támogatják a háborús veszély elleni harcot, a dolgozók jogos követeléseit.

Természetesen az általános tendenciák országonként *másképpen* érvényesülnek, függően az egyes szociáldemokrata pártok belső helyzetétől, az osztályerő-viszonyoktól, az osztályharc élességének fokától, és a kommunisták politikájától. Mindez arra kötelezi a kommunista pártokat, hogy a munkásegységfront kikovácsolását szolgáló politikájukban tartózkodjanak minden sablontól, s gondosan elemezzék a szociáldemokrácián és általában a munkásmozgalmon belüli különböző irányzatok és áramlatok fejlődését és azok egymásra való kölcsönhatását.

A moszkvai nyilatkozat, mint ismeretes, elítéli azokat a jobboldali szociáldemokrata vezéreket, akik szinte nyíltan az imperializmus oldalára álltak, s „a kommunizmussal szemben táplált ellenséges érzületből és a szocializmus világszerte növekvő befolyásától való rettegésből kapitulálnak a reakciós konzervatív erők előtt." Erre az egyik legszégyenletesebb példa a Német Szociáldemokrata Párt kongresszusának Bad Godesbergben 1959 novemberében elfogadott „elvi programja". E dokumentum minden alapvető kérdésben az imperializmust támogatja. Még a háborús feszültség akkori időleges enyhülése idején sem átallotta szolgálni a nyugat-német militarizmus újjáélesztését, kijelentvén, hogy az NSzDP „síkraszáll a honvédelem szükségessége mellett". A program elveti az államosítás követelését, mert az „veszélyeket rejt magában", majd megállapítja: „A szabad verseny és a szabad vállalkozói kezdeményezés a Német Szociáldemokrata Párt gazdaságpolitikájának fontos eleme ... A szociáldemokrata párt leszögezi, hogy híve a szabad piacnak." Pedig a jobboldali szociáldemokrata vezérek hasztalan szeretnék bebizonyítani, hogy a marxizmus idejét múlta, s hogy pusztán „igazságos" bérpolitikával meg lehet változtatni a nemzeti jövedelem elosztásának jellegét a kapitalista termelési mód kereteiben. Bár ezt a gyalázatos programot a kongresszus többsége megszavazta, a jobboldali osztályárulásnak a Né-

met Szociáldemokrata Pártban is volt és *van* komoly *ellenzéke.* A kongresszusi vitában is sokat bírálták a programot és módosító javaslatok egész sorával szerették volna *javítani,* bár a küldöttek közti erőviszonyok ezt nem tették lehetővé. Nem véletlen az sem, hogy még a kongresszusi küldötteknek mintegy felét is alkalmatlannak minősítették a jobboldaliak arra, hogy a kongresszusról beszámolókat tartsanak a pártszervezetekben. A jobboldali vezetők kezükben tartják a kulcspozíciókat és a pártgépezetet, s nagy nyomást gyakorolnak az elégedetlen ellenzékre, sorozatos kizárásokkal már eleve *igyekeztek megfélemlíteni őket.* A jövőben sok függ attól, hogy az ellenzék képes lesz-e megszervezni erőit, s egységes platform alapján tömörülni az adenaueri háborús politika gátlástalan támogatói, a marxizmussal szakító, a burzsoá rendet dicsőítő jobboldaliakkal szemben. Ebben nagy segítségükre van a Német Szocialista Egységpárt és a Német Kommunista Párt állandó felvilágosító munkája, következetes politikája.

A Német Szociáldemokrata Párt mindmáig „hűen" követi az osztályárulás Bad Godesberg-i programját. Ezt tanúsítja az a választási program is, amit április végén fogadtak el Bonnban. A belpolitikában ismét a kapitalizmus védelmét, a külpolitikában pedig a NATO-politika folytatását tűzték ki célul. Megállapítja: „Egy szociáldemokrata kormány, a fegyverkezési politikát a NATO-határozatokkal egyetértésben folytatná", s hogy a Bundeswehrnek joga van „modern fegyverzetre". Willy Brandt ki is jelentette: „bizonyos hasonlóságok mutatkoznak javaslataink és a CDU (Adenauer pártja — P. F.) választási programja között". A jobboldali vezetők mindent elkövetnek, hogy kiérdemeljék Adenauer elismerését, akinek felkínálkoznak politikai partnerként, bár a kancellár — hiába csatlakoztak a politikai vonalához — továbbra sem hajlandó a szociáldemokratákkal osztozkodni a hatalomban.

Nem kevésbé dicstelen úton jár a Francia Szocialista Párt. Vezetője Guy Mollet, és társai szintén buzgón támogatják az imperialista törekvéseket. Ők is törölték még jelszavaik közül is a *kapitalizmus megdöntését,* s legradikálisabb szólamuk a tőkés társadalom *„megváltoztatása".* Ismeretes, hogy a francia jobboldali szociáldemokrata vezetők évek óta élen jártak az Északatlanti Szerződés, a nyugat-német újrafelfegyverzés, az algériai szennyes háború támogatásában, s mindenben segédkezet nyújtottak, hogy a francia dolgozók harcban kivívott demokratikus jogait a személyi hatalom gyakorlásával sárba tiporhassák. Nem csoda hát, hogy ennek a pártnak is rohamosan csökken a tekintélye és a tömegbefolyása. 1945-ben még 4 millió 491 ezer szavazatot kapott, 1959-ben pedig, amikor a jobboldallal közös blokkban indult, már 2 millió 480 ezerre apadt az e pártban bízók száma. Taglétszáma egyharmadára csökkent. A párt elégedetlen tagjai megalakították az

Autonóm Szocialista Pártot, majd két másik csoporttal együtt az Egységes Szocialista Pártot, amely bírálja Guy Mollet-ék jobboldali politikáját, bár nem ismeri fel a kommunistákkal való együttműködés történelmi szükségességét. Pedig, ha máskor nem, az április végi algériai szélsőjobboldali puccs zsarátnok fényénél jól láthatták, milyen akut veszély Franciaországban is a fasizmus és, hogy csak *közös erővel lehet eltorlaszolni* az „ultrák" és cinkosaik útját.

Az Angol Munkáspártban is *tükröződik az osztályárulás útján járó szociáldemokrácia válsága.* A jobboldali politika következményeként ez a párt is tért vesztett. 1945-ben még el tudta nyerni a választók többségének bizalmát az államosítások, a szocialista társadalom megteremtésének ígéretével. De miután hatalomra került, a párt teljesen megfeledkezett korábbi jelszavairól, s minden tekintetben az imperialista atlanti politika támogatójává vált. Nemcsak bel, de *külpolitikája* is *alig különbözött a konzervatívok programjától.* Konny Zilliacus, az Angol Munkáspárt balszárnyának egyik képviselője, a „Béke és Szocializmusban" írt cikkében élesen bírálta a jobboldali vezetők álláspontját, mert teljesen lemondanak a szocialista célkitűzésekről. Mint írta: „a Keynes elméletét hirdető és Gaitskell úr közeli harcostársainak számító szép reményekre jogosító ifjú közgazdászok, mint például Douglas Joy és Anthony Grosland, arra a következtetésre jutottak, hogy a munkáspártot még formálisan sem szabad a jövőben szocialista pártnak nevezni, hogy a munkáspártnak még a kohászat államosításáról is le kell mondania, a szervezeti szabályzatnak a 4. pontját, amely arra kötelezi őt, hogy a szocializmus felé törekedjék, felül kell vizsgálnia, vagy pedig teljesen el kell hagynia." Ugyanezt ismételte meg később burkolt formában Gaitskell is, amikor 1959 végén ragaszkodott a 4. pont felülvizsgálatához. Ugyanakkor az Angol Munkáspártban is mind határozottabban kikristályosodnak azok a baloldali erők, amelyek — mint Zilliacus kifejtette — „régóta és szívósan dolgoznak azon, hogy mindenkinek megmagyarázzák: a szocializmusért és a békéért vívott harc végső soron elválaszthatatlan egymástól, a szocialista országokban *hatalmon levő* (kiemelés tőlem — P. F.) kommunista pártokkal való baráti viszony a békés egymás mellett élés politikájának elválaszthatatlan része és az országunkban végzett munkánk sikerének záloga". Nagy kár, hogy Zilliacus és a hasonlóan gondolkodó baloldaliak nem látják *még a saját országuk kommunista pártjaival való együttműködés szükségességét is.* Pedig John Gollan, Nagy-Britannia Kommunista Pártja főtitkára a párt XXVII. kongresszusán is arra hívott fel, hogy „minden szinten, helyi, kerületi és országos viszonylatban elő kell segíteni a kommunisták, a szakszervezetek és a munkáspárti képviselők együttműködését. El kell törölni az ilyen együttműködésre vonatkozó tilalmakat. Közös platformot kell kialakítani

és közös akciókat folytatni olyan szervezetekben, melyeknek törekvései összhangban vannak a béke, a szocializmus és a nemzeti függetlenség célkitűzéseivel".

Hogy a szociáldemokrácia milyen mély válságba került, azt a Szocialista Internacionálé is mutatja, amely „a demokratikus szocializmus céljairól és feladatairól" szóló nyilatkozatában teljesen megtagadta a marxizmust és a *kapitalizmus* elleni harc helyett a *kommunistaellenességre* összpontosítja minden energiáját. (Itt említjük meg azt, hogy a jobboldali szociáldemokraták csak a kommunistaellenességben és a kapitalizmus dicsőítésében *egységesek*, egyébként mélyreható ellentétek választják el őket egymástól. A különféle jobboldali szociáldemokrata csoportok különböző tőkéscsoportok függvényei, s ahogyan éleződik a monopolista csoportok közti ellentét, úgy éleződik közöttük is a harc.)

Ámde a szociáldemokrata pártokban, főleg a munkások körében mind többen ismerik fel, hogy a marxizmussal való szakítás, az osztályharc megtagadása, a szovjetellenesség és kommunistaellenesség politikája roppant veszélyt jelent a munkásosztályra. Erősödőben vannak a baloldali szocialista irányzatok. Például a Japán Szocialista Párt nagy tekintélynek örvend a munkástömegek körében, mert ellentétben a Francia Szocialista Párttal, harcol a monopoltőkés körök, mindenekelőtt az amerikai imperializmus ellen, bátran küzdött a japán—amerikai katonai szerződés ratifikálása ellen is, Eisenhower látogatásának megakadályozásáért. A *harc közben Japánban erősödött a munkásegység.* S bár az Olasz Szocialista Párt vezetősége is egyre inkább jobbfelé csúszott el az elmúlt években, azért nem tagadta meg a marxizmust, a szocialista célkitűzéseket, és még a jobbszárny élén álló Pietro Nenni is bírálta a Német Szociáldemokrata Párt Bad-Godesbergben elfogadott, áruló programját. Olaszországban a kommunisták és a szocialisták ma is gyakran együttműködnek a szakszervezetekben. a gazdasági és politikai harcokban. Együttesen küzdöttek 1960 júliusában a fasizmus feléledését szolgáló Tambroni-kormány megbuktatásáért. Az olasz szocialisták nagy tömegei ma is hűek a munkásegység gondolatához és az Olasz Szocialista Pártnak erős balszárnya van, amely támogatja a kommunistákkal való együttműködést.

Már említettük, hogy Franciaországban a Guy Mollet jobboldali politikáját ellenzők más csoportokkal együtt szocialista pártot alakítottak és, hogy az Angol Munkáspártban is, Nyugat-Németországban is erősödik a baloldali szociáldemokrata ellenzék. A baloldali szocialisták erősödésének jeleit tapasztalhatjuk Latin-Amerikában, Finnországban, Norvégiában és más kapitalista országokban is.

A szociáldemokrata munkásság mind nagyobb részének balratolódása *törvényszerű* jelenség. a) Mind több dolgozónak nyitja ki

a szemét a monopóliumok fokozódó támadása az életszínvonal és a demokratikus jogok ellen, a békés egymás mellett élés politikája és az egyes országok nemzeti függetlensége ellen. Egyre többen ismerik fel, hogy múlhatatlanul szükséges a kommunistákkal és minden haladó erővel való együttműködés. b) *A szocialista országok, s mindenekelőtt a Szovjetunió következetes békepolitikája, nagy eredményei a dolgozók életszínvonalának emelésében, lenyűgöző tudományos vívmányai az űrkutatásban — a megvalósult szocializmus ragyogó példáját tárják a szociáldemokrata tömegek elé is. Mind többen jönnek rá, hogy a jobboldali vezetők becsapják őket a kommunizmus „ördögének" falrafestésével.* c) Az a politika, amely az *SZKP XX. kongresszusa után vált uralkodóvá a kommunista világmozgalomban,* valamint a szocializmushoz vezető út sokféleségének kihangsúlyozása, az a perspektíva, hogy ma már bizonyos feltételek között békés úton is eljuthat a munkásosztály a hatalom megszerzéséhez, megkönnyítette a tisztességes szociáldemokraták számára, hogy ráléphessenek a kommunistákkal való együttműködés útjára. Nagyban segítette ezt az is, hogy *a kommunista pártok leküzdötték a szektás nézeteket és módszereket.*

Nyugodtan elmondhatjuk hát, hogy a szociáldemokrata pártokra, már ami a munkástömegeket és az alapszervezeteket illeti, inkább a *balratolódás* jellemző, annak ellenére, hogy sok kapitalista ország szociáldemokrata pártjában a *felszínen,* a kongresszusi határozatokban és a nyilatkozatokban a jobboldali vezérek nyílt osztályárulása nyilvánul meg.

Azt is hangsúlyozni kell, hogy a *baloldali szocialista irányzatok között is igen mélyreható különbségek vannak.* Ezeket nagy figyelemmel kell tanulmányozni. Mégis általában jellemző a legtöbb baloldali szocialistára, hogy szembeszáll a burzsoá reakcióval és sokan közülük már *keresik a szövetséget* a többi szocializmusért küzdő erővel. Élesen bírálják az imperialista tábor, mindenekelőtt az amerikai kormány politikáját, s mind többen tisztelik és becsülik a Szovjetuniót, mint a béke és a népek függetlenségének oltalmazóját.

Nem tévesztheti meg hát bennünket a jobboldali szociáldemokrata vezérek nagy hangja. A moszkvai nyilatkozat joggal állapítja meg: *„A szociáldemokrata pártokban a túlnyomó többség, különösen a munkások a béke és a társadalmi haladás hívei."*

IV

Az utóbbi években egyre több jel mutatja, hogy a nemzetközi szakszervezeti mozgalomban *sokasodnak az egységakciók.* A kommunista és munkáspártok moszkvai nyilatkozata hangsúlyozza: „Abból a szempontból, hogy növekedjék a munkásosztály súlya a politikai életben és eredményesen megvédhesse saját érdekeit, el-

sőrendű jelentőségű a szakszervezeti mozgalom egységének helyreállítása nemzetközi méretekben, valamint azokban az országokban, ahol az egység megbomlott. A különböző szakszervezetekhez tartozó dolgozóknak közösek az érdekeik. Valahányszor az utóbbi évek nagy összecsapásaiban együttműködtek a különböző szakszervezeti központok, rendszerint éppen egységük révén kivívták a dolgozók követeléseinek kielégítését. A kommunista pártok úgy vélik, hogy megvannak a szakszervezeti egység helyreállításának reális feltételei és állhatatosan törekszenek e feladatok megvalósítására".

Amikor a szakszervezeti mozgalom egységéről beszélünk, mindenekelőtt a Szakszervezeti Világszövetséget (SZVSZ) kell megemlíteni, mint amely a legnagyobb demokratikus világszervezetként a legkövetkezetesebben képviseli a világ szervezett dolgozóinak érdekeit, s *küzd a munkás és szakszervezeti egység helyreállításáért.* Az Egyesült Államok és Anglia szakszervezeti vezetői egységbontó módon létrehozták a szakadár-internacionálét, az úgynevezett Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségét, amely támogatja az imperialista nagyhatalmak agresszív politikáját, de az SZVSZ 15 év alatt mégis csaknem megkétszerezte tagságát, s jelenleg 80 ország mintegy 107 millió dolgozóját tömöríti. Befolyása még ennél is nagyobb, mert például az úgynevezett független szakszervezetek, melyek nem tartoznak egyik világszervezethez sem, többnyire az SZVSZ politikáját támogatják.

Rendkívül figyelemre méltó, hogy miután az Amerikai Egyesült Államok megtorpedózta a párizsi csúcskonferenciát, s fokozódott a nemzetközi feszültség, rosszabbodtak az államok közötti nemzetközi kapcsolatok, — *ez nem hatott automatikusan a nemzetközi szakszervezeti mozgalomra,* sőt a különböző irányzatú szakszervezeti központok között bizonyos közeledés is történt, növekedtek a közös akciók és világszerte *erősödött az akcióegység megteremtésére irányuló törekvés.* Az Egyesült Államok-beli AFL—CIO reakciós, a monopolista érdekeket hűen kiszolgáló vezetőire is egyre nagyobb nyomás nehezedik *alulról,* hogy napirendre tűzzék az égető problémákat. Az ottani harc sajátossága, hogy a vezetők ellenére az *alapszervezetek* együttműködésével kísérelnek meg egységakciókat szervezni. Az autóiparban például az elbocsájtás miatt leginkább sújtott alapszervezetek bocsátottak ki harci felhívást a rendezettebb munkabérek, a jobb nyugdíj és szabadságfeltételek kivívására. Hasonló követelésekkel lépett fel az úgynevezett „Tagok jogainak bizottsága", amely a vaskohászat alapszervezeti tagjaiból alakult.

Nem kétséges, hogy még ma is sok dolgozó nem lát tisztán és támogatja az AFL—CIO szakszervezet vezetőinek imperialistabérenc és hidegháborús politikáját, de mind többnek nyílik ki a szeme. A Ruházati Szakszervezeti Szövetség 1960. júliusában tar-

tott kongresszusának legfontosabb pontjai közé már felvették a békeharc, a leszerelés, a tárgyalások szükségességének kérdését is. Amerikai szakszervezeti vezetők látogatást tettek a Szovjetunióban, majd többen tárgyilagos beszámolókat tartottak tapasztalataikról. Felismerhetők egyes szakszervezeti szerveknek olyan törekvései, hogy függetlenítsék magukat az AFL—CIO reakciós vezetésétől és a nemzetközi kérdésekben a békés egymás mellett élés politikájának megfelelő kezdeményezéseket tegyenek.

Az egységtörekvések érdekes példáit tapasztalhatjuk a latinamerikai országokban. Itt 1948 után az AFL—CIO ösztönzésére megalakult az Amerikai Regionális Munkásszövetség (ORIT), amely mindent megtett, (és nem kis eredménnyel), hogy szétverje a munkásegység álláspontját képviselő Latinamerikai Dolgozók Szövetségét, amely 18 államban 6 milliót számláló tagságával következetesen képviselte a szervezett dolgozók érdekeit. A munkások azonban hamarosan kiábrándultak az ORIT-ból. Egyre csökkent a szakadár szakszervezeti központok szerepe. A kubai szakszervezetek 1959-ben megtartott kongresszusán már arról tárgyaltak, hogy létrehozzák a latin-amerikai dolgozók új, forradalmi szövetségét. Ezt a törekvésüket a szocialista pártok sok vezetője is támogatja. Az akcióegység megkapó példáival találkozhatunk Argentínában, Chilében, Brazíliában és Uruguayban, ahol a különböző irányzatú szakszervezetek gyakran lépnek szövetségre gazdasági követelések megvalósításáért. *Ezek a harcok szinte törvényszerűen beleütköznek az amerikai monopolisták ellenállásába és antiimperialista jelleget öltenek.* A latin-amerikai szakszervezeti mozgalom gyakran mutatkozott szolidárisnak a kubai nép forradalmával. Brazíliában a 10 millió dolgozó képviseletében megtartott III. szakszervezeti kongresszuson elítélték a Kuba elleni imperialista gazdasági mesterkedéseket és a katonai fenyegetéseket.

Az egységakció fényes példája az a harc, amelyet a japán dolgozók folytattak a japán—amerikai katonai szerződés ratifikálása ellen, a Kisi-kormány megbuktatásáért, az U—2-es repülőgépeknek az ország területéről való visszavonásáért. Ennek során 23 egységakciót és 4 országos sztrájkot szerveztek. Több mint 2 ezer olyan helyi harci bizottság létesült, melyben szocialisták, kommunisták és különböző irányzatokat képviselő szakszervezeti vezetők *együtt* vettek részt. 1961. április 25-én megkezdődött a japán dolgozók tavaszi hadjárata a reakciós munkaügyi törvények ellen, a szakszervezeti jogok érvényesítéséért és a szavatolt bérminimumért. Az egységakciókban az első nap mintegy négymillió japán munkás és alkalmazott vett részt, 800 000 állami alkalmazott, aki a fennálló törvények miatt nem léphetett sztrájkba, munkahelyén tartott gyűléseket. Követeléseikhez csatlakoztak a japán tanítók is. A Japán Tanító Szakszervezet több mint 600 000 tagja tün-

tetett az ország különböző részeiben. Sztrájkoltak a béremelést követelő tokiói gépkocsivezetők.

De növekedett az egységakciók száma Nyugat-Európában is. Olaszországban, Franciaországban az új fasiszta veszély ellen, illetve az algériai háború ellen számos megmozdulás volt. 1961. április 24-én egységesen sztrájkoltak a párizsi dolgozók az Algériában fellázadt puccsista „ultrák" elleni tiltakozásul. A Német Szövetségi Köztársaságban a fémmunkások VI. országos konferenciáján megbélyegezték az Adenauer-kormány militarista és munkásellenes politikáját.

Milyen következtetéseket vonhatunk le a fenti példákból? Vajon már világszerte erőssé kovácsolódott a dolgozók monopóliumellenes szakszervezeti egységfrontja? Erről még nem beszélhetünk. De a fejlődés *iránya* kedvező. Egyre jobban érlelődnek az egység feltételei. Növekszik a felismerés, hogy a béke védelméhez, a demokratikus jogok megvédéséhez és továbbfejlesztéséhez, a dolgozók életkörülményeinek megjavításához a széleskörű akcióegység útját kell járni a szakszervezeti mozgalomban is. Ennek a *felismerésnek az erősítése a kommunista pártok egyik legfontosabb feladata.*

*

A még erősebb monopóliumellenes egységfront kikovácsolása a kapitalizmus általános válságának már elkezdődött új szakasza idején csak kedvező *lehetőség,* amelynek megvalósulásán a világ kommunista és munkáspártjai *tudatosan* munkálkodnak. *Az egységfront magva és gránitalapja a marxista—leninista kommunista és munkáspártok proletár nemzetközisége és megbonthatatlan egysége, amely oly imponálóan nyilvánul meg az 1960. évi Moszkvai Értekezlet egyhangúan elfogadott határozatában.* Minél erősebb és egységesebb a kommunista világmozgalom, minél erősebbek és egységesebbek az egyes országokban a kommunista pártok, annál inkább kialakulnak az egyes országokban és világméretekben is az antiimperialista egységfront kiépítésének, illetve megszilárdításának a feltételei. Nem véletlen, hogy napjainkban is ott a legszélesebb körű az antiimperialista népi-nemzeti összefogás, *ott a legerősebb a munkásegység, ahol a kommunista párt erős, tekintélyes,* és nagy népszerűségnek örvend.

A kommunisták jól tudják, hogy a munkásosztály egysége nélkülözhetetlen feltétele a békéért és a szocializmusért folyó harc győzelmének. A kommunisták a szociáldemokrata dolgozókban, a pártonkívüli szervezett dolgozókban, minden munkásban osztálytestvérüket látják, akikkel együtt kell harcolni a burzsoázia ellen, a béke, a demokrácia, a nemzeti függetlenség ellenségei ellen. De a szociáldemokratákkal nem *elvtelen, minden áron való* egységre

törekednek. Vallják, hogy az igazi egység csak a jobboldali szociáldemokrata osztályárulók szüntelen *leleplezése* útján jöhet létre. Ezért bélyegzik meg az olyan „szocialistákat", mint Guy Mollet, Gaitskell, Saragat, Spaak, és szüntelenül magyarázzák az ezekben bízó szociáldemokrata tömegeknek, hogy ezek a vezetők az *osztályárulás* dicstelen útját járják. „A munkások és a dolgozók érdekeinek és céljainak következetes védelme, a béke és a szocializmus ügye, elkerülhetetlenné teszik, hogy harcoljunk az SPÖ jobboldali vezetőségének politikája ellen"[1] — mondotta Koplenig elvtárs, az Osztrák KP XVIII. kongresszusán. (Volksstimme, ápr. 2.)

A kommunisták nem mondanak le a *baloldali szocialisták* hibáinak és következetlenségeinek *bírálatáról sem.* Bírálják például azokat, akik elítélik ugyan a jobboldaliakat, de még nem tudtak teljesen megszabadulni a kommunistaellenesség fertőzésétől. Bírálják például az Olasz Szocialista Pártban Nenniék úgynevezett „autonomista" irányzatát, amely a pártoktól, tömböktől és hatalmi csoportosulásoktól való „függetlenséget" hirdeti, de ténylegesen eltorlaszolja a munkásegység útját, s válaszfalat von az Olasz Kommunista Párt és a szocialista párt között. Amikor egyes baloldali szocialista képviselők kidolgozták nézeteiket a monopóliumok munkásellenőrzésének megvalósításáról, az „Unità" című kommunista lap nyilvánosságot adott ezeknek, de egyben meg is bírálta javaslataik fogyatékosságait. Palmiro Togliatti, az Olasz Kommunista Párt főtitkára több ízben kifejtette, hogy ha bíráljuk és helytelenítjük a szocialista párt vezetőinek egyes nézeteit, ezt úgy kell megtenni, hogy a vita *elvtársias és segítő szándékú maradjon, és segítse a válaszfalak ledöntését.*

A baloldali szocialistákkal való együttműködés nem jelenti azt, hogy a kommunisták nem akarnak együtthaladni *a szociáldemokrata pártok egészével,* hanem csak azoknak *egyes csoportjaival.* Természetes, hogy a közös nyelvet, az együttműködés útját könnyebben megtalálják a nézeteikhez közelállókkal, de idegen tőlük az a szándék, hogy újabb *szakadásra* törekedjenek a munkásmozgalomban, sokkal helyesebbnek tartják, ha a baloldali irányzatok az egyes *szociáldemokrata pártokon belül vívják meg harcukat a jobboldaliakkal, és az egész pártban kísérlik meg uralkodóvá tenni baloldali nézeteiket.*

A munkásegységfront megerősítése nemcsak a jobboldali vezetők leleplezését, a baloldali szocialisták következetlenségének bírálatát teszi szükségessé, hanem azt is, hogy az egyes kommunista pártok is leküzdjék az esetleg soraikba szivárgó revizionista, reformista, s nem kevésbé a szektás ,az egységfront jelentőségét lekicsinylő nézeteket és gyakorlatot. *A szektásság elszigetelni a kommunistákat a tömegektől, s lehetetlenné teszi, hogy minden lehető-*

2 Volksstimme, 1961. ápr. 2.

séget felhasználjanak, minden munkást, minden demokratikus és hazafias embert tömörítsenek a háborús veszély, a reakció ellen.

Azt gondolhatná valaki, hogy a monopóliumellenes egységfront megteremtésében csak a *kapitalista országok* kommunista pártjainak és munkásosztályainak vannak nagy feladatai. Ez tévedés, hiszen a harc kedvező *feltételeit* jórészt éppen a szocialista világrendszer léte és gyors fejlődése teremtette meg. *A mi pártunk is nagyban hozzájárul az antiimperialista egységfront kikovácsolásához,* természetesen mindenekelőtt azzal, hogy jól vezeti és a lehetőséghez képest gyorsítja a szocializmus felépítését hazánkban. *A szocialista országok táborának szüntelen erőgyarapodása és dicső példája a legnagyobb segítség a kapitalista országok dolgozóinak harcához.* De nemzetközi jelentősége van annak is, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt következetes marxista—leninista politikát folytat, állandóan emeli a dolgozók életszínvonalát, fejleszti a szocialista demokráciát, a pártban és a szakszervezetekben egységben forrnak össze a volt szociáldemokraták a kommunistákkal; erősödik a népfront-mozgalom, amelyben kifejeződik a párt vezette népi-nemzeti egység a békéért, a szocializmus felépítéséért.

Mindent meg kell hát tennünk továbbra is, hogy jó munkánkkal, a szocializmus gyorsabb felépítését szolgáló megbonthatatlan munkásegységgel, a népi-nemzeti egység még szilárdabbá kovácsolásával is segítsük világszerte küzdő dolgozó testvéreinket az imperializmus elleni harcban. Együtt valljuk a moszkvai nyilatkozat megállapításával, hogy „sok kapitalista ország munkásosztálya súlyos csapást mérhetne a tőkés országok uralkodó köreinek politikájára, és a háborús előkészületek beszüntetésére kényszeríthetné őket, visszaverhetné a monopoltőke támadásait, biztosíthatná saját életkörülményeivel kapcsolatos és demokratikus követeléseinek teljesítését, ha megszüntetné sorainak megosztottságát, ha megvalósítaná minden csapatának akcióegységét." Ezen munkálkodnak a kommunisták hazánkban és szerte a világon.

A munkás-paraszt szövetség néhány új problémája

Írta CSIZMADIA ERNŐ

1.

Hazánkban ma már a szántóterület mintegy 90 százalékán állami gazdaságok és termelőszövetkezetek gazdálkodnak. Dolgozó parasztságunk túlnyomó többsége már termelőszövetkezetekben egyesült. Az MSZMP VII. kongresszusának határozatát megvalósítva mérföldkőhöz érkeztünk: *az ipar után a mezőgazdaságban is uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok.*

A falvainkban végbemenő társadalmi forradalom előmozdítja a szocialista építés több döntő fontosságú feladatának megoldását. Megszűnik például a kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti időszak egyik legmélyebb ellentmondása: a szocialista nagyipar és a kisárutermelő mezőgazdaság ellentmondása. Magasabb szintre emelkedik a munkások és a parasztok szövetsége.

E fordulat előtt hazánkban a munkás-paraszt szövetséget erősítve a munkásosztály arra törekedett, hogy segítse a (többségében még egyénileg gazdálkodó) parasztságnak a szocialista termelés útjára való áttérését, termelőszövetkezetekben való egyesülését. Most, miután ezt a feladatot alapjában véve megoldottuk, *új helyzet alakult ki.* Ezentúl már a fő figyelmet *a mezőgazdaságban a szövetkezetek korszerű nagyüzemekké való fejlesztésére, a szövetkezeti parasztság egységének kialakítására, a szövetkezeti tagok szocialista nevelésére kell irányítanunk.* Falun ez most a legfontosabb tennivaló, mert ez szolgálja legjobban a szocialista építésben előttünk álló feladatok sikeres megoldását, a szocialista társadalom teljes felépítését.

A szocialista termelési mód a legfejlettebb nagyüzemi, gépi technikán alapuló termelőerők és a szocialista termelési viszonyok egysége. Hazánkban a népi hatalom évei alatt a termelőerők, a mezőgazdaság termelőerői is, sokat fejlődtek. Az utóbbi években pedig a termelőszövetkezeti keretek kialakulásával a mezőgazdaságban is uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok. Jól

tudjuk azonban, hogy a mezőgazdaságban jelenleg még mind a termelőszövetkezeti termelőerők, mind a szocialista termelési viszonyok fejlődésük kezdeti stádiumában vannak. Sokat kell még tennünk azért, hogy a kisüzemi paraszti termelőeszközöket mindenütt a korszerű nagyüzemi termelőeszközök váltsák fel. A tegnap még egyénileg gazdálkodó szövetkezeti parasztok gondolkodásmódja is csak fokozatosan változik meg. Termelőszövetkezeteinkben a föld közös használatban, de a szövetkezeti tagok tulajdonában van, s a földdel belépett tagoknak földjáradékot fizetünk. Az állatállomány jelentős része pedig ma még nem a közös, hanem a háztáji gazdaságban található. A munka szerinti elosztás elvének megfelelő jövedelemrészesedési formákat is állandóan tökéletesítenünk kell. Vagyis, bár a szocialista viszonyok már uralkodóvá váltak, még nem beszélhetünk a szocializmus teljes győzelméről. Falvainkban még sokat kell tenni a termelőszövetkezetek korszerű nagyüzemi gazdálkodásának kialakításáért és a szövetkezetek szocialista jellegének erősítéséért, továbbfejlesztéséért.

A munkás-paraszt szövetség *politikai és gazdasági érdekszövetség.* Amíg — a mezőgazdaság szocialista átszervezésének időszakában — a város és a falu gazdasági kapcsolatai lényegében kisárutermelők és szocialista termelők kapcsolatai voltak, a munkásosztály és a parasztság két különböző gazdasági alapra támaszkodott: a munkásosztály a szocialista iparra, a parasztság a kisárutermelésre. A város és a falu gazdasági (termelési, áruforgalmi) kapcsolatai ekkor a többtermeléssel, az ország javuló ellátásával egyidőben a dolgozó parasztság szövetkezetekbe való egyesítését szolgálták.

Most, hogy a város és a falu egyaránt szocialista alapon fejlődik, a gazdasági kapcsolatok alapjában már szocialista termelők egymásközötti kapcsolatai. Erősítésükkel azt akarjuk elérni, hogy a szövetkezetek mielőbb korszerű nagyüzemekké váljanak, illetve a korszerű szövetkezeti nagyüzemek egyre jobban kielégítsék a város szükségleteit, egyre több árut adjanak az országnak.

A város és a falu termelési és kereskedelmi összefogása tehát napjainkban szintén új alapokra helyeződik. Az *új viszonyok között a gazdasági kapcsolatok a munkásosztály és a szövetkezeti parasztság elvtársi együttműködésén és a szocializmus teljes felépítésében való kölcsönös érdekeltségén alapulnak.* A szövetkezeti parasztság ugyanis nem lehet meg és nem fejlesztheti gazdaságát a szocialista ipar készítményei nélkül. Viszont a szövetkezeti termelés (a mezőgazdaság) a város élelmiszerbázisa és a közszükségleti cikkeket gyártó könnyű- és élelmiszeripar nyersanyagbázisa. A szocialista társadalom a városi és falusi, az ipari és mezőgazdasági dolgozók termelési és fogyasztási társulása. Ebben a társulásban a szocialista iparé a vezető szerep, azonban az ipar és más

népgazdasági ágak fejlődése is jelentős mértékben a szocialista mezőgazdaságtól függ. A szocialista építés meggyorsítása és betetőzése e két fontos népgazdasági ág fejlesztésének és ezzel együtt a munkásosztály és a szövetkezeti parasztság érdekeinek az összehangolásától függ.

2.

A szövetkezeti rendszer győzelmével a dolgozó parasztság örökre megszabadul a kizsákmányolástól, és *a parasztság egész tömege előtt* megnyílik a jómódú élet lehetősége. Az anyagi feltételek megváltozásával létrejön a szilárd alapja annak, hogy bevigyük a szocializmus eszméit a paraszti kistulajdonos tömegek tudatába, átformáljuk a parasztok egész szellemi alkatát, lelkivilágát, és *kialakuljon az egységes szocialista parasztság.* „A kis földművelőt illetően csak az anyagi bázis, a technika, a traktorok és gépek tömeges alkalmazása a mezőgazdaságban, a nagymértékben történő villamosítás öldhatja meg ezt a feladatot, csak ez teheti, hogy úgy mondjuk — egészségessé a kisföldművelő lelki alkatát."[1]

Nos, a szövetkezeti nagyüzemi gazdálkodás kialakulásával és erősödésével hazánkban is létrejönnek a legfőbb gazdasági feltételek a dolgozó parasztok gondolkodásának, lelkivilágának megváltoztatására, tudatuk szocialista áformálására. Ezért nem elég a termelőszövetkezeteket csak a termelés oldaláról vizsgálni: *a termelőszövetkezet az az anyagi bázis, amelyen az új falu, az új, szocialista paraszti élet felépül.*

Valamikor sokat hallottuk azt a jóslatot, hogy a szocializmus, a kollektivizmus eszméje menthetetlenül megtörik a magyar paraszt különösen individualista, „antikollektivista koponyáján". A gyakorlat már eddig is jól mutatja, hogy az individualista, antikollektivista gondolkodásmód és magatartás a parasztságnak nem valamiféle örök, hanem a kizsákmányolás viszonyai között kialakult sajátossága. Az élet az utóbbi évtizedekben nagyot lépett előre, a nemzetközi és belpolitikai viszonyok egyaránt sokat változtak és ez kedvező lehetőségeket teremtett arra, hogy a szocialista építés során megváltoztassuk a magyar paraszt „olyannyira individualista, antikollektivista" gondolkodásmódját.

Kétségtelen, hogy a kis- és középparaszt 1958—59-ben már nem az volt, aki tíz évvel azelőtt, a szocialista építés megkezdése idején, sőt jelentős mértékben különbözött a három-négy évvel azelőtti paraszttól is. Népi demokráciánkban megváltozott a parasztság valamennyi társadalmi csoportjának helyzete. A kulákság

[1] Lenin Művei 32. Kötet, 225. oldal. Szikra 1953.

érejét gazdasági, politikai tekintetben egyaránt megtörtük, a kizsákmányolást és a spekulációt egyre jobban korlátoztuk. A volt földnélküliek és a kisparasztság helyzete nagymértékben megjavult, nagy részük már korábban a szocialista szektor dolgozója lett, s a nehéz években is kitartott pártunk falusi politikája mellett. Változott a középparasztság is. Egyre jobban megértette a párt politikáját, s a szövetkezetek iránti bizalmatlanságát egyre inkább a nagyüzemi gazdálkodás iránti érdeklődés, sőt bizalom váltotta fel. Megnőtt szemében a párt, a népi hatalom és a szocialista gazdasági rendszer tekintélye, a szocialista építés folyamán egyre közelebb került a munkásosztályhoz, egyre jobban megbarátkozott a szövetkezés gondolatával.

A szocialista építés során bekövetkezett jelentős változások ellenére, amíg a parasztok kistulajdonos árutermelők voltak, gyökeres átnevelésükről nem lehetett szó, szövetkezetekbe való egyesülésükkel azonban létrejött ennek az anyagi alapja is. Természetesen ennek az új anyagi alapnak a fejlesztése még sok tennivalót ad. Egyik igen fontos feladat például az, hogy a közös gazdaság erősítésével növeljük a szövetkezeti tagoknak a közösből származó jövedelmét. Csak ezen az úton — a közösben végzett munkáért járó jövedelem növelésével — csökkenthetjük a szövetkezeti tagok közt ma még fennálló azon jövedelem-különbségeket, amelyek a korábbi paraszti rétegeződésből fakadnak. Pártunk politikája arra irányul, hogy ezek a különbségek egyre csökkenjenek és végül eltűnjenek. Arra törekszünk, hogy a szövetkezeti tagok jövedelmében egyre nagyobb rész legyen a közösből származó (a végzett munka szerinti) jövedelem, és ez olyan színvonalat érjen el, amely nemcsak a volt szegényparaszti, hanem a volt középparaszti szövetkezeti tagoknál is meghaladja az egyéni gazdálkodás idején elért szintet.

Ne gondoljuk azonban, hogy a szövetkezeti parasztok pusztán a közös gazdaság fejlesztésével, az anyagi alapok megteremtésével fokozatosan már öntudatos szocialistákká lesznek. Ne becsüljük le azokat a nehézségeket, amelyek a parasztság tudata és szociális természete, szokásai, lelkivilága átformálásának hosszadalmas, bonyolult folyamatával együttjárnak. Helytelen volna arra számítani, hogy a szövetkezeti parasztság majd spontán módon kifejleszti magában a szocialista tudatot és magatartást. A dolgozó parasztság életformája, szokásai, tudata évszázadok alatt formálódott ki, s a szövetkezetben sem változik meg egy csapásra. Az a paraszt, aki tegnap még egyénileg gazdálkodott, nem könnyen tud leküzdeni korábbi énjét. Reményeivel, bizakodásával együtt beviszi a szövetkezetbe kételyeit, a kistulajdonosi életformára jellemző szemléletét vagy ennek számos maradványát, s egyedül nem is tudná leküzdeni azokat. Az új termelőszövetkeze-

tekben számos olyan probléma jelentkezik, amelynek gyökere a korábbi osztályrétegződésben keresendő.

A szövetkezetekbe a középparasztok általában nagyobb vagyonnal léptek be, mint a kisparasztok. A földnélküliek és kisparasztok sokszor úgy érzik, hogy a középparasztokra kell dolgozniuk, hiszen mindegyiküknek több földet kell megművelnie, mint amennyi nekik korábban volt. A középparasztok viszont gyakran csak azt látják, hogy ők már kezdettől fogva nagyobb szerepet vállaltak a közös vagyon kialakításában, mint azok, akik kétkezi munkájukon kívül mást nem hoztak magukkal. Így gyakori, hogy komoly ellentét alakul ki a régi és az új szövetkezeti tagok, a volt kis- és középparasztok között. Ugyancsak komoly, de méretét tekintve kisebb feladat a szövetkezetekbe felvett kulákok átnevelése is.

A korábbi vagyoni rétegződésből adódik a *földjáradék* problémája is. Fizetése 1959-től kötelező termelőszövetkezeteinkben. A kormány korábban is több határozatban javasolta ugyan a földjáradék fizetését, ez azonban csak nagyon kevés helyen történt meg és ott is csak kis összegekben. Ebben az időben a szövetkezeti tagság zöme földnélküli volt, aki úgy érezte, hogy saját magát rövidíti meg a földjáradék kifizetésével, s ezért ellenezte.

Igaz, hogy a földjáradék nem munka szerinti jövedelmrészesedés, de az adatok és tapasztalatok jól mutatják, hogy már csak a szövetkezeti tagok részesedésén belüli arányánál fogva sem veszélyeztetheti a termelőszövetkezet szocialista jellegét. Szövetkezeteinkben a jövedelem túlnyomó részét munka szerint osztják szét.

Sokan a földjáradékban csak azt látják, hogy az a kisárutermelő tulajdonosi gondolkodásmódnak tett engedmény. De azt már nem veszik észre, hogy ez az engedmény nem visszafelé, a magángazdálkodás felé húz, hanem éppen ellenkezőleg, előre visz a szocializmus felé. A földjáradékot nemcsak azért kell fizetni, hogy ezzel figyelembe vegyük a volt tulajdonosi gondolkodásmódot és elősegítsük a földdel bíró parasztoknak a szövetkezetbe való belépést, hanem azért is, hogy ennek segítségével fokozatosan vissza lehessen szorítani a szövetkezeti parasztoknak a földmagántulajdonhoz való ragaszkodását, lassanként át lehessen alakítani gondolkozásukat. Erre az ad lehetőséget, hogy a termelőszövetkezetek megerősödésével, a munka szerinti jövedelemrészesedés növekedésével a földjáradék aránya egyre csökken, míg végül elenyésző lesz. (Ez még akkor is bekövetkezik, ha a földjáradék mértéke a jelenlegihez képest mit sem változik. Jól mutatja ezt a bolgár szövetkezetek példája, ahol a miénknél sokkal kiterjedtebben alkalmazták a földjáradék fizetését.) Nagyon fontos, hogy a földjáradék szerepét így fogják fel a termelőszövetkezetekben.

Egy másik nagy probléma és megoldásra váró feladat: kialakítani *a szövetkezeti tagságnak a társadalmi és személyi tulajdonhoz való szocialista viszonyát.* A magántulajdonhoz való ragaszkodás a burzsoá társadalomban sok-sok évtized alatt annyira begyökereződött a dolgozó paraszt tudatába, hogy egy ideig még a termelőszövetkezetben is csak a maga érdekeit nézi. A volt egyéni paraszt kistulajdonosi önzése még erősen kiütközik az új termelőszövetkezeti tagok nagy részének tevékenységében. Sokan azt szeretnék, ha minél nagyobb természetbeni részesedést osztanának ki, a szokásost és a szükségest meghaladó terményt és élelmiszert tartalékolnának. Egyesek lebecsülik a közös vagyon gyarapítását, elherdálják a közöst, és különböző egyéni előnyök kiharcolásával megrövidítik az egész kollektívát.

A közös és az egyéni érdek összeegyeztetésének, a magántulajdonhoz való viszony megváltozásának, a társadalmi és személyi tulajdonhoz való szocialista viszony kialakulásának fontos fokmérője a *munkafegyelem alakulása.* A gyakorlat jól mutatja, milyen nagy szerepe van a szövetkezeti tagok gondolkodásmódjának változásában, szocialista fegyelemre való nevelésében a *közös munkának.* A kisüzemi egyéni termelésről a termelőeszközök szocialista tulajdonán alapuló közös nagyüzemi termelésre való áttérés alapjaiban változtatja meg a paraszti munka feltételeit, szervezési formáit. A kimerítő, nehéz, alacsony termelékenységű, elszigetelt paraszti munkát a szövetkezeti tagok munka-kooperációja, a nagyüzemi gépi termelés váltja fel és a paraszti, kispolgári anarchizmus helyébe a kollektív munka, a gépesített nagyüzemi gazdaság fegyelme lép. A szövetkezeti nagyüzemi munkaszervezés, a gép, a fogat és a kézi munkaerő összhangja nagy fegyelmezettséget követel meg a dolgozóktól.

A közös nagyüzemi munkaszervezet kialakítása, a közös munka szervezése mellett természetesen törődni kell a szövetkezeti parasztság *kulturális és szakmai képzésével,* valamint az *elvtársi együttműködés, a szocialista kölcsönös segítség szellemében való nevelésével.* A termelőszövetkezet alkalmas nagyüzemi keret arra, hogy a szövetkezeti tagok között is kibontakozzék és elterjedjen a *szocialista munkaverseny,* amely jó eszköze a szövetkezeti parasztság szocialista nevelésének is. Természetesen a változást anyagi eszközökkel is elő kell segítenünk. Az anyagi ösztönzésnek nagy szerepe van a szövetkezeti tagok szorgalmának fokozásában, a közös gazdasághoz való viszonyuk javulásában, s ezáltal a termelés fellendítésében.

A kispolgári önzés, a kicsinyesség, a szövetkezeti tagok egymással és választott vezetőikkel szembeni bizalmatlansága számos szövetkezetünkben megnehezíti a kibontakozást. Az új szövetkezeti tagok jelentős része nem tudja áttekinteni a szövetkezet egé-

szét és sokszor úgy érzi, hogy csak ő dolgozik, mások pedig csak a napot lopják; bizalmatlan azokkal szemben, akik a közös gazdaság javait kezelik és ügyeit intézik. Ennek leküzdésére legjobb mód *a szövetkezeti demokrácia betartása és fejlesztése.*

A termelőszövetkezetekben általában minden tagnak egyenlő jogai és kötelességei vannak, s azonos értékű mindenkinek a szavazata. A szövetkezeti demokrácia biztosítja a tagoknak azt a jogot, hogy beleszóljanak saját ügyeik intézésébe. Jelentős részben az elnöktől és a vezetőségtől függ, hogy mennyire élnek ezzel a jogukkal. Ha a tagok úgy látják, hogy szavuknak van foganatja, akkor jobban a magukénak érzik a szövetkezetet. A szövetkezeti demokrácia helyes gyakorlása nagymértékben elősegítheti, hogy a tagság tudatában egyre inkább azonosuljon az „enyém" és a „miénk" fogalma.

Természetesen semmi köze sincs a szövetkezeti demokráciához az olyan jelenségeknek — amelyek pedig nem egy szövetkezetünkben még megfigyelhetők —, hogy a szövetkezeti tagok vitatják az elnöknek, illetve a vezetőknek a mindennapi munkában való intézkedési jogát is. A termelőszövetkezeti munka szervezetében minden tagnak meghatározott helye van: az egyik vezető, a másik beosztott. A felületesen, hanyagul végzett munkát nem lehet a szövetkezeti demokráciára való demagóg hivatkozással helyettesíteni. A szövetkezeti demokrácia helyes gyakorlásának nagy szerepe lehet az új, szocialista parasztság kialakulásának meggyorsításában.

A szövetkezeti parasztság még csak kialakulóban levő új osztály hazánkban, de már ma sem azonos a korábbi kisárutermelő parasztsággal. Ez a parasztság a társadalmi termelés rendszerében betöltött helyét, a termelési eszközökhöz való viszonyát, az általa előállított termékek termelésének és elosztásának módját, következésképpen *osztályhelyzetét* tekintve minőségileg különbözik az egyénileg gazdálkodó, különböző rétegekre szakadt parasztságtól. A szövetkezeti parasztság szocialista nagyüzemben gazdálkodik, társadalmi, politikai látóköre egyre szélesedik, s a szocialista nevelés eredményeként soraiban egyre többen válnak új, szocialista gondolkozású emberekké. A párt politikája ezt a folyamatot igyekszik elősegíteni, ezért már az egész szövetkezeti parasztságra támaszkodik. Számol azzal, hogy a különböző intézkedések hogyan érintik a volt földnélküli, illetve a szövetkezetekbe földdel belépett tagokat, de nem táplálja a korábbi rétegződésből visszamaradt ellentéteket. A párt falusi politikája nem a szövetkezeti parasztság megbontására irányul, mert az a szövetkezetek szétzüllesztéséhez, belháborúhoz vezetne, hanem a még meglevő magántulajdonosi maradványok felszámolását, az egység kialakítását szolgálja.

Egyesek, sablonosan értelmezve a lenini hármas jelszó politikáját, azt tartanák helyesnek, ha a párt továbbra is a korábbi paraszti rétegződésnek megfelelően járna el. Ezt úgy fogalmazzák meg, hogy „a tsz-ekben támaszkodj a volt szegényparasztra, egyezz meg a volt középparaszttal és harcolj a volt kulák ellen". Ez a lenini elvek teljes félreértése, elferdítése. *A szocializmus teljes győzelmét nem a szövetkezeti parasztság megbontásával, a korábbi rétegeződés maradványainak élesztgetésével, hanem éppen ellenkezőleg, azok leküzdésével, az egységes, szocialista parasztság kialakításával gyorsíthatjuk meg.*

A szövetkezeti tagokat elsősorban munkájuk és magatartásuk alapján ítéljük meg. Elsősorban azt vizsgáljuk, ki hogyan dolgozik a közösben, ki milyen mértékben járul hozzá a közös gazdaság megszilárdításához, s ezzel a szocializmus győzelméhez. A szövetkezetben a volt szegényparaszt, volt középparaszt és volt kulák tevékenysége, magatartása értékelésének egyaránt ez a legfontosabb mércéje. *A szövetkezeti élet írott és íratlan szabályai valamennyi szövetkezeti tagra egyaránt érvényesek*, nem vonhatja ki magát az alól senki sem. Azok a korábbi osztályrétegződésből visszamaradt különbségek, amelyeket ezek a szabályok ma még rögzítenek (pl. földjáradék fizetése, tisztségre való választhatóság) a jövőben nem növekednek, hanem egyre inkább csökkennek, míg végül teljesen eltűnnek. **Pártunk politikája ezt a folyamatot mozdítja elő.**

3.

A tömeges szövetkezetszervezés időszakában és az azt megelőző években a falusi osztályharcban két erővel kellett megküzdenünk. Harcolnunk kellett az egyénileg gazdálkodó parasztok kistulajdonosi maradisága ellen azért, hogy termelőszövetkezetekbe szervezzük őket. Emellett meg kellett küzdenünk a kisárutermelés viszonyai között törvényszerűen kifejlődő kapitalista tendenciákkal is, ezért korlátoztuk a spekulációt és a kulákosodást. Most, a termelőszövetkezeti rendszer győzelme után a szövetkezeti községekben és a termelőszövetkezetekben már nem beszélhetünk ebben a korábbi értelemben osztályharcról. A termelőszövetkezetekben a szocialista viszonyok az uralkodóak, kialakulóban van az egységes szocialista parasztság s a szövetkezetek szocialista jellege egyre erősödik.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szövetkezeti községekben és a termelőszövetkezetekben már egyáltalán nincs is osztályharc. A gyakorlatból jól tudjuk, hogy az új szövetkezeti községekben továbbra is megtalálhatók a korábbi osztályellentétek különböző maradványai.

Ismeretes, hogy 1948-tól kezdve a kulákság korlátozásának és kiszorításának politikáját folytattuk. Ez már az 1950-es évek elején gyakorlatilag a kulák-gazdaságok többségének gazdasági felszámolásához vezetett. A kulákság jelentős része ebben az időben a mezőgazdaságon kívül keresett munkát, kulákot nem vettek fel termelőszövetkezetbe. 1959-től kezdődőleg — minthogy az ország egyes vidékein a birtokos parasztság tömegesen lépett be a szövetkezetekbe — a volt kulákok egy része is hajlandó volt együtt dolgozni a szövetkezeti parasztokkal. Ekkor a párt a szövetkezeti parasztokra bízta, hogy egyéni elbírálás alapján felveszik-e a volt kulákokat a szövetkezetbe, vagy sem. A párt azt is lehetővé tette, hogy ha a volt kulák a szövetkezetben két évig jól dolgozik, tisztségre is megválaszthatják, vezetőségi tag, sőt elnök is lehet. Így a szövetkezeti községek többségében a volt kulákok nagyobb részét felvették a termelőszövetkezetekbe.

Vajon ezzel feladtuk az osztályharcot? Szó sincs róla. Pártunk a kulák-kérdésben is az osztályharc marxista—leninista felfogásának megfelelő helyes politikát folytat.

A szocializmus hazai és nemzetközi méretű győzelmes előrehaladása a kulákság jelentős részét nálunk is arra késztette, hogy beilleszkedjék a dolgozók társadalmába. Helytelen lett volna ez elől elzárkózni, mert ez megnehezítette volna helyzetünket. A kulákság megosztásával gyengítjük az osztályellenség táborát, a volt kulákoknak dolgozó emberekké átnevelésével pedig elősegítjük a szocialista forradalom győzelmét.

Ha a kulák nem száll szembe szocialista rendünkkel, sőt be akar illeszkedni abba, akkor neki is meg kell adnunk a munka lehetőségét, ugyanúgy, mint bármely szövetkezeti tagnak. A fizikai munkán kívül — amely minden bizonnyal átalakító hatással lesz reájuk — a kulákok átnevelésével, tudatuk, politikai nézeteik átformálásával is törődni kell az új környezetben.

Természetesen fennáll annak a veszélye is, hogy a volt kulákokban, volt kizsákmányolókban felülkerekednek eredeti osztálytulajdonságaik és a szövetkezet ellen, a szocialista építés ellen fordulnak. A volt kizsákmányolókon kívül ott élnek még falvainkban a régi rendszer levitézlett elemei és kiszolgálói is, akiknek jelenléte, rejtett vagy nyílt ellenséges tevékenysége szintén nagy éberségre int. Nyilvánvaló, hogy amennyiben ezek az elemek szocialista rendünk ellen vétenek, határozottan, a törvény szigorával kell azt büntetnünk. Erre nemcsak a volt kizsákmányolókkal, hanem kiszolgálóikkal szemben is szükség van.

Az osztályharc nemcsak a volt kizsákmányolókkal, vagy a régi rendszer kiszolgálóival és bérenceikkel való bánásmód kérdése. Az osztályharc ideológiai, eszmei, pedagógiai harc is, amelynek nagy jelentősége van a parasztságra hatást gyakorló ellensé-

ges, burzsoá és kispolgári nézetek, valamint a kistulajdonosi paraszti hagyományok, szokások leküzdése szempontjából. (Ide tartoznak azok a problémák is, amelyeket a szövetkezeti parasztság egységének kialakításával kapcsolatban az előzőekben már tárgyaltunk.)

E harcunk során nagy körültekintően és marxista—leninista következetességgel kell eljárnunk. Figyelembe kell vennünk a paraszti gondolkodásmódot, szokásokat, azt, hogy szövetkezeti parasztságunk szocialista tudata és erkölcse csak lassan formálódik. Olyan módszerek és megoldások, amelyek nem veszik figyelembe ezt, kevésbé hatékonyak, azok viszont, amelyek számolnak vele, meggyorsítják előrehaladásunkat.

Számos példát lehetne mondani erre. Vegyük például a *munkaszervezés és munkadíjazás* kérdését. Ha a termelőerők mai színvonalán, a szövetkezeti termelés gépesítésének jelenlegi fokán fokozni akarjuk a területegységre számítva nagy értéket adó termékek (munkaigényes növények) termelését, akkor a termelőszövetkezetek jelentős részében elkerülhetetlen az ún. „családi munkaszervezés" és az ezzel összefüggő jövedelemrészesedési módok alkalmazása. A munkaigényes növények területének kiosztása családokra, és ezzel együtt a munkaegységet kiegészítő különböző premizálások szükségszerű átmeneti megoldások szövetkezeteinkben. Az utóbbi két év tapasztalatai szerint azok a termelőszövetkezetek boldogultak jobban, erősödtek gyorsabb ütemben, ahol felismerték ennek szükségességét és előnyét, többtermelésre ösztönző hatását, ami szorosan összefügg többek közt azzal is, hogy ezek a munkaszervezési és elosztási formák közelebb állnak szövetkezeti parasztságunk mai gondolkodásához és a tagok könnyebben megértik ezeket.

A szövetkezeti vezetők egy része nem ismeri fel e formák jelentőségét, és mereven elzárkózik előlük. Rendszerint arra hivatkoznak, hogy a „családi munkaszervezés" nem a kifejlett szocialista nagyüzemi gazdálkodásnak megfelelő módszer, ezért alkalmazása a tsz-ekben megengedhetetlen. Az ilyen álláspont miatt tavaly, sajnos, nem egy helyütt a mezőkön veszett a már megtermett széna és más termény egy része. Nem vitás tehát, hogy ha szükséges, ilyen módszereket is alkalmaznunk kell.

Egészen természetes, hogy ezeknek a módszereknek az alkalmazása nem lehet behódolás a magánparaszti gondolkozás és törekvések előtt, nem lehet elvi engedmény, a szocializmus győzelméről való lemondás. *Azért és úgy alkalmazzuk ezeket a módszereket, hogy egyúttal termelőszövetkezeteink szocialista jellegét is erősítsük.*

A gazdasági irányítás, az üzemi vezetés és szervezés formái, módszerei nem mindenkorra adottak, hanem a termelőerők álla-

potával, a termelési viszonyok fejlődésével együtt változnak. A szocializmusban a termelőerők fejlődésével együtt tökéletesednek a termelési viszonyok, változnak a szervezeti formák, a gazdasági vezetés formái, módszerei. A vezetés éppen akkor helyes, ha az adott helyzetet elemezve tesz intézkedéseket, nem szalad előre, nem tűz ki olyan célokat, és nem erőltet olyan módszereket, amelyeknek megvalósítására még nem értek meg a feltételek, de nem is fogadja el örökérvényűnek a kialakult feltételeket, munkálkodik azok javításán, változtatásán, s az új feltételek között bátran megváltoztatja a régi formákat és az elavult módszereket is.

Lássunk még egy példát: *a háztáji gazdaság kérdését.* Napjainkban a szövetkezeti parasztság körében a háztájival kapcsolatban az a fő probléma, hogy — különösen ott, ahol a közös gazdaság nem fejlődik kielégítően s a közösből várható jövedelem alacsony — a tagok fő figyelmüket a háztáji felé fordítják s igyekeznek a törvényesen megengedettnél nagyobb arányban fejleszteni azt. Ezen csak a közös gazdaság erőteljes fejlesztésével és egyidejű meggyőzéssel, következetes, türelmes, politikai neveléssel tudunk változtatni. Ezért az anyagi alapok megteremtésével együtt azon kell fáradoznunk, hogy a szövetkezeti parasztok tudatába egyre mélyebben hatoljon az az igazság, hogy *egyéni boldogulásuk elsősorban a társadalmi tulajdon, a közös gazdaság megerősödésétől függ.*

Látnunk kell azonban a probléma másik oldalát is. Hazánkban jelenleg, mind az ország ellátása, mind a szövetkezeti tagok jövedelme, sőt a közös nagyüzemi gazdálkodás (különösen az állattenyésztés) fejlesztése szempontjából is nagy szerepe van a háztáji gazdaságnak. Az utóbbi években folyó áron számolva a mezőgazdaság nettó termelési értékén belül a közös és a háztáji gazdaság részesedési aránya 2 : 1 volt. A háztáji termelés aránya tehát nagyon magas. A szövetkezeti tagok összes jövedelmének a háztájiból származó része meghaladja a 40 százalékot. A mezőgazdaság második ötéves tervével kapcsolatos előzetes számításokból megállapítható, hogy a háztáji gazdaságnak — főleg egyes állati termékeket tekintve — még 1965-ben is jelentős szerepe lesz az ország ellátásában; az állatállomány jelentős része még háztáji gazdaságban lesz. Ilyen körülmények között a háztáji gazdaság elhanyagolása politikai hiba lenne és különböző zavarokhoz vezetne. A párt és a kormány ezt a helyzetet elemezve hozta meg a háztáji gazdasággal kapcsolatos ismert átmeneti intézkedéseit.

A párt és az állami, valamint a termelőszövetkezeti vezetők egy része azonban nem érti, vagy félreérti a pártnak a háztáji gazdasággal kapcsolatos álláspontját és a kormány átmeneti intézkedéseit. Nem tesz megfelelő erőfeszítéseket a háztáji gazdaságok árutermelési lehetőségeinek kihasználására, s a közös állatállo-

mány kialakításához, fejlesztéséhez nem veszi igénybe a háztáji gazdaság erőforrásait. Nyilvánvaló, hogy a pártnak az ilyen álláspont és gyakorlat ellen is küzdenie kell.

A párt és a kormány minden szükséges intézkedést megtesz, hogy a háztáji gazdaság ne a közös gazdaság rovására fejlődjön. A törvények betartása és végrehajtása mellett törődik szövetkezeti parasztságunk szocialista nevelésével. Határozottan szembeszáll azonban a háztáji gazdaság szerepét, jelentőségét lebecsülő nézetekkel és gyakorlattal is.

Ezek a példák is jól mutatják: ahhoz, hogy sikeresen harcolhassunk a paraszti maradiság, a kistulajdonosi szokások ellen, az új, szocialista parasztság kialakításáért, mindenekelőtt ismernünk kell és munkánkban figyelembe kell vennünk a paraszti gondolkodásmódot, mert csak így tudjuk azt átalakítani. Mint láttuk, vannak, akik nem értik meg pártunk jelenlegi parasztpolitikáját: mereven elzárkóznak az olyan megoldások, módszerek alkalmazásától is, amelyek pedig azért igazodnak a paraszti gondolkodáshoz, hogy megváltoztassák azt. Ezek az emberek csak olyan módszereket tartanak megengedhetőnek, amelyek maradéktalanul megfelelnek a fejlett szocialista nagyüzemi gazdálkodás viszonyainak. Rendszerint régen betanult sablonokból indulnak ki és bár szavakban a szocializmusra hivatkoznak, valójában nem azt nézik, hogy melyik megoldás segíti jobban az előrehaladást, a szocializmus győzelmét. Küzdenünk kell az ilyen szektás szemlélet, a párt helyes politikai vonalával szembehelyezkedő elzárkózás ellen.

A paraszti gondolkodásmódhoz természetesen úgy kell alkalmazkodni, hogy az előbbre vigye a szövetkezeti mozgalom, a szocializmus ügyét és *elősegítse ennek a gondolkodásmódnak a megváltoztatását.* Ezért nem egyezhetünk bele olyan megoldásba, vagy a helyes módszerek olyan kiforgatásába, amelynek következtében az egyéni érdek a közös érdek rovására érvényesül. Nem szabad elfelejtenünk azonban, hogy az új szövetkezeti parasztságban még meglehetősen erős ez a törekvés, amellyel egyrészt számolnunk kell, másrészt mindent meg kell tennünk visszaszorítására. Amennyire helytelen elzárkózni a paraszti gondolkozást figyelembe vevő módszerektől, annyira káros és helytelen az elvtelen engedmények politikája is.

Termelőszövetkezeteinkben ma legfontosabb a közös nagyüzemi termelés gyorsütemű fejlesztése. *Ezért mindazok a gazdasági és politikai módszerek, amelyek úgy alkalmazkodnak a paraszti gondolkozáshoz, szokásokhoz, hogy egyúttal a közös nagyüzemi gazdálkodás mielőbbi kiépítését és megerősítését segítik, helyes módszerek, a szocializmus győzelmét szolgáló megoldások.* Mindennek természetesen a szövetkezeti parasztság szocialista tu-

datát és erkölcsét formáló következetes, türelmes politikai nevelőmunkával kell párosulnia.

4.

A hazánkban végbemenő gazdasági és társadalmi átalakulás népünk osztályszerkezetének megváltozását és új osztályviszonyok kialakulását eredményezi. Teljesen megszűnnek a kizsákmányoló osztályok, s társadalmunk a munkások, a parasztok, az értelmiségiek, egyszóval a dolgozók társadalma lesz. A szocialista átalakulás egyszer s mindenkorra megszünteti az évszázados osztályhierarchiát. Az élet minden területén kialakulnak a társadalmi egyenlőség és igazságosság szilárd alapjai, senki sem sajátíthatja ki többé és nem használhatja mások kizsákmányolására a termelőeszközöket.

Bizonyos különbségek természetesen továbbra is fennmaradnak az egyes dolgozó osztályok és rétegek között. A szocialista viszonyok között fennmaradó társadalmi különbségek jellege azonban gyökeresen más, mint a kapitalizmusban volt: az egyre jobban kiépülő szocialista társadalomban még fennmaradó osztálykülönbségek nem antagonisztikus jellegűek, hanem a szocialista tulajdon különböző formáin alapulnak. A szocializmus fejlődésével, a kommunizmusba való átmenet feltételeinek kialakulásával fokozatosan ezek a különbségek is csökkennek, végül pedig a kommunizmusban teljesen megszűnnek.

Ezt a küzdelmet, a szocialista társadalom teljes felépítéséért, majd a kommunizmus, az osztálynélküli társadalom felépítéséért folyó harcot hazánkban is a munkásosztály vezeti. *A munkásosztály a szocializmusban is a társadalom leghaladóbb osztálya.*

A munkásosztály vezetőszerepére nem valamiféle kizárólagos, más osztályok és rétegek rovására szerzett és fenntartott jogok szolgáltatnak alapot. A munkásosztály objektív társadalmi, gazdasági, politikai helyzeténél fogva tölt be vezetőszerepet az épülő szocialista társadalomban egészen a kommunizmus győzelméig. Ez azzal függ össze, hogy a munkásosztály létének gazdasági alapja a szocialista társadalmasítás magasabb színvonalán álló, össznépi tulajdonban levő termelőeszközökkel végzett munka. De szorosan összefügg azzal is, hogy ez az osztály egyben a kommunista eszmeiség legfőbb hordozója. A munkásság a szocialista öntudat, a politikai tapasztalat, a szervezettség foka tekintetében is a szövetkezeti parasztság előtt jár. Ez az az osztály, amely elsajátította a városi, az ipari kultúrát, amely képes arra, hogy továbbfejlessze és hozzáférhetővé tegye azt az egész nép számára. A ipari munkásság a legfejlettebb nagyüzemi viszonyok között él, olyan közösségben, amelyben megedzi a közös érdekekért folyó harc, és meg-

tanulja az egyéni szempontokat alárendelni a közösség, a társadalmi haladás nagy céljainak.

A munkásosztály vezető szerepe pártunk, a Magyar Szocialista Munkáspárt politikája, vezető tevékenysége útján valósul meg. Pártunkat marxista—leninista elmélet vezeti; harcaiban, munkájában a dolgozó tömegek akarata ölt testet. A párt irányítja népi demokratikus államunk szerveinek és a dolgozók valamennyi társadalmi szervezetének tevékenységét is.

Hazánkban a termelőszövetkezeti rendszer győzelme nyomán kialakuló új helyzetben *a munkásosztály vezető szerepe is tovább erősödik és új vonásokkal gazdagodik.* Ez kifejezésre jut már ma is abban, hogy a párt és az állam tevékenységének homlokterébe újabb feladatok kerülnek, az új feltételeknek megfelelően változik az állami irányítás, tovább erősödik és fejlődik a szocialista demokrácia.

A termelőszövetkezeti rendszer győzelmével jelentősen megnövekszik népi demokratikus államunk *gazdasági* szerepe. A kisárutermelés túlsúlya idején, addig, amíg a mezőgazdasági termelés a termelőeszközök magántulajdonára és a kisárutermelő parasztok egyéni munkájára épült, a szocializmus gazdasági alaptörvényének és más gazdasági törvényeinek hatóköre a mezőgazdaságban korlátozott volt: az állam ellenőrző, tervező és közvetlen irányító tevékenysége nem foghatta át teljesen az egész mezőgazdaságot. Most pedig, a szövetkezeti rendszer győzelmével, a gazdasági törvények tudományos megismerése és hozzáértő alkalmazása alapján — figyelembevéve a mezőgazdaság és a szövetkezeti üzemek sajátosságait — a tervszerű állami vezetés az egész mezőgazdaságban sokkal nagyobb hatékonysággal érvényesülhet.

Kiterebélyesedik az állam kulturális-nevelő funkciója, a szövetkezeti parasztság szocialista nevelése és kulturális színvonalának emelésére irányuló tevékenysége is.

Mindez megkívánja az állami vezetés módszereinek tökéletesítését, az állami irányítás olyan módszereinek és formáinak a kiválasztását és alkalmazását, amelyek megfelelnek az új osztályviszonyoknak és a gazdasági élet új típusának.

A szocializmus teljes győzelmével létrejönnek hazánkban a szocialista demokrácia továbbfejlesztésének gazdasági, társadalmi és politikai feltételei is. Létrejönnek a munkásosztály és a szocialista parasztság, valamint a többi dolgozó réteg erkölcsi, politikai egységének szilárd alapjai. Az egymással szemben álló osztályok harcát felváltja az osztályoknak a célok, az ideológia és az erkölcs közösségéből fakadó szolidaritása és egysége.

Munkásosztályunk már a szocialista építés elmúlt éveiben is számos bizonyítékát adta annak, hogy testvéri szövetséges módjára törődik a falu sorsával és maga is részt vállal a mezőgazdaság

szocialista nagyüzemi rendszerének felépítésében. Az utóbbi években az ipari munkások ezrei vettek részt a szövetkezet-szervező munkában és segítettek leküzdeni a dolgozó parasztok kételyeit, bátorították őket elhatározásukban, később pedig a közös munka megszervezésében, az új élet formálásában.

Szövetkezeti parasztságunk a néphatalom anyagi segítsége nélkül, saját erejéből nem tudná felépíteni a korszerű szövetkezeti nagyüzemeket. Hogy ez a folyamat az utóbbi években meggyorsult, abban döntő része van a szövetkezeti parasztság erőfeszítéseit kiegészítő állami támogatásnak, amelyet jelentős mértékben munkásosztályunk áldozatos munkája tett lehetővé. A hároméves tervben mezőgazdasági beruházásokra 16 milliárd forintot fordítottunk, 75 százalékkal többet az eredeti előirányzatnál. Három év alatt 19 ezer traktort, 2100 gabonakombájnt és sok ezer munkagépet (19 ezer traktorekét, 9 ezer vetőgépet stb.) kapott a mezőgazdaság. A felhasznált műtrágya mennyisége 1958-ban 2 millió tonna volt, vagyis több mint kétszer annyi, mint az 1957 előtti években. 1960-ban az egy kat. hold szántóra, szőlőre és kertre jutó műtrágya mennyisége meghaladta a 75 kg-ot, a tervezett 60 kg-mal szemben. Három év alatt a termelőszövetkezetek mintegy félmillió sertés- és 350 ezer szarvasmarha-férőhelyet építettek. Az eddigieket is felülmúlják a második ötéves terv mezőgazdaságfejlesztési célkitűzései.

Munkásosztályunk tehát eddig is vállalta, és a jövőben is vállalja a mezőgazdaság szocialista nagyüzemi rendszerének kiépítéséhez szükséges befektetéseket. Teljes tudatában van annak, hogy *a termelőszövetkezeti közös nagyüzemek fejlesztése, a mezőgazdasági termelés fellendítése nem pusztán paraszti érdek, hanem a munkásosztály, egész dolgozó népünk érdeke*, az életszínvonal általános emelkedésének fontos feltétele.

Munkásosztályunk vállalja, hogy a patronázs-mozgalom keretében az anyagi segítségnyújtás mellett okos tanáccsal, meggyőző szóval a gyakorlatban is támogatja a termelőszövetkezetek szervezeti, politikai megerősítését. A műveltebb, politikailag képzettebb városi munkások sokat tehetnek szövetkezeti parasztságunk magánparaszti gondolkozásának megváltoztatásáért, közösségi érzésük fejlesztéséért, szocialista tudatuk kiformálásáért.

A munkásosztály vezető szerepe falvainkban mindenekelőtt pártszervezeteink vezető tevékenységében valósul meg. A mezőgazdaság szocialista nagyüzemi rendszerének teljes kiépítése döntő mértékben a pártszervezetektől, a kommunistáktól függ. Elsősorban rájuk hárul az a feladat, hogy a termelőszövetkezetek gazdasági megszilárdításával egy időben, alaposan átgondolt, következetes politikai nevelőmunkát végezzenek a szövetkezeti parasztság

között, a termelés szocialista átalakítása mellett törődjenek az emberek, a szövetkezeti parasztság szocialista nevelésével is.

* * *

Ha napjainkban a termelőszövetkezetek megszilárdításáról van szó, nagyon sokan csak gazdasági kérdésekre gondolnak, szinte kizárólag a gazdasági feladatokra összpontosítják figyelmüket. Pedig a paraszti termelés szocialista átszervezése csak egyik oldala a mezőgazdaság szocialista átalakításának. A szocialista építés során nemcsak a termelés, *hanem a dolgozó parasztság tudatának szocialista átalakítása is elengedhetetlen.* Ezért fokoznunk kell a munkás-paraszt szövetség megerősítését előmozdító politikai, ideológiai munkát, kulturális-nevelő tevékenységet. A termelőszövetkezeti tagok tudatának átformálása, a szövetkezeti parasztság szocialista nevelése jelentős mértékben előbbre viszi a gazdasági feladatok megoldását is.

A munka termelékenysége és az átlagbérek

Írta KAHULITS LÁSZLÓ

Második ötéves tervünk teljesítésének fontos feltétele, az iparfejlesztés fő célkitűzése: a munkatermelékenység fokozása. Pártunk VII. kongresszusának határozata előírja, hogy gyorsítsuk meg az ipari munka termelékenységének növekedését és érjük el, hogy az ipari termelésnek a tervidőszakra előirányzott növekedése nagyobb részben származzék a munkatermelékenység fokozódásából és csak kisebb részben a munkaerő létszám emelkedéséből, mert csak így növelhetjük megfelelően a dolgozók életszínvonalát.

Ezzel a főfeladattal összhangban célul tűzi ki a határozat az ipar műszaki színvonalának jelentős emelését, kevés új nagytermelékenységű gyár építése mellett a meglevő üzemek tömeges rekonstrukcióját, a szakképzettség fokozását, a munka jobb megszervezését az üzemekben és az egész népgazdaságban; ezek a munkatermelékenység növekedésének a fő feltételei.

Nagy jelentősége van azonban a munkatermelékenység növelésében a dolgozók anyagi érdekeltségének is. Az anyagi érdekeltség érvényesülésének legfőbb formája a munka szerinti elosztás, az ipari munkásoknál a teljesítménybér-rendszer. A munka termelékenysége és az átlagbérek közötti összefüggés egyik oldala az, hogy ha nőnek a munkások teljesítményei, általában emelni kell az átlagbéreket is, hiszen ez serkenti a dolgozókat a munka termelőerejének a fokozására. Nem szabad azonban lebecsülnünk a dolgozók öntudatának szerepét sem, ami a munkatermelékenység növekedésének szintén fontos mozgatórugója. A dolgozó tömegek öntudatának a fejlődése pedig alapvetően attól függ, hogyan tudjuk egyre szélesebb rétegeknek megmagyarázni azokat az objektív, szükségszerű összefüggéseket népgazdaságunk fejlődésében, amelyek meghatározzák a párt és a szocialista állam gazdaságpolitikáját.

A munkatermelékenység növekedése szempontjából fontos megértetni a dolgozókkal azt a tendenciát, hogy a munka termelőereje szükségszerűen nagyobb ütemben nő az átlagbérek emelke-

désénél. Ez a munka termelékenysége és az átlagbérek növekedése közötti összefüggés másik oldala. Mennél jobban megismerik a munkások az objektív összefüggéseket (például a munka termelékenysége és az átlagbérek növekedése közötti törvényszerű ütemkülönbség tendenciáját), annál hatékonyabbá válnak az anyagi ösztönzők is (például a teljesítménybér-rendszer), mert egyre inkább meggyőződnek arról, hogy az egyéni és a társadalmi érdekek a szocializmusban alapvetően megegyeznek.

A munkatermelékenység növekedése és az átlagbérek emelkedése között jelentős ütemkülönbségre van szükség a második ötéves tervben. Ahhoz, hogy a dolgozókkal megértessük, miért van szükség erre az ütemkülönbségre, meg kell vizsgálnunk azokat az összefüggéseket, amelyek meghatározzák a termelékenység és az átlagbérek kapcsolatát általában és konkrétan népgazdaságunk fejlődésében.

*

Az életszínvonal emelésének általában két fő forrása van: a foglalkoztatottság kiszélesítése és a társadalmi munka termelékenységének növelése; ezek közül a munkatermelékenység növelésének van elsőrendű szerepe. A foglalkoztatottság kiszélesítése a termelés, illetve a nemzeti jövedelem növelésének egyik eszköze, vagyis az életszínvonal emelkedésének is feltétele. Ha ugyanis a népgazdaságban foglalkoztatottak száma gyorsabban növekszik, mint a lakosság, vagyis emelkedik a munkaerőforrások kihasználásának a foka — ezzel együtt eltolódik a keresők és eltartottak aránya a keresők javára, ami a családi jövedelmek emelkedésének jelentős tényezője.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a foglalkoztatottság kiszélesítése során csak azoknak a családoknak a jövedelmi színvonala emelkedik, amelyekben a keresők száma nő, vagyis az életszínvonal ebben az esetben nem emelkedik általánosan, társadalmi méretekben. Másrészt a foglalkoztatottság nem szélesíthető korlátlanul, mert a fejlődés során általában csökkennek a munkaerőforrások, és adott időszakban a beruházások nagysága is meghatározza a létszámnövelés mértékét.

Az életszínvonal emelésének a munkatermelékenység fokozása az alapvető forrása, mert a munka termelőereje korlátlanul növelhető, másrészt a termelékenység fokozódása — amely legáltalánosabban abban fejeződik ki, hogy nemcsak a nemzeti jövedelem abszolút nagysága, hanem az egy dolgozóra eső nemzeti jövedelem is nő —, lehetőséget teremt arra, hogy minden foglalkoztatott jövedelme emelkedjék.

Az ipari munkások életszínvonalának, illetve jövedelmének emelkedésében az átlagbéreknek van alapvető szerepe. A növekvő

termelékenységi színvonal nagyobb átlagbérfizetés alapját hozza létre.

A munkatermelékenység és az átlagbérek változásának azonban csak az iránya esik és eshet szükségszerűen egybe, a növekedés mértéke, üteme eltérő. *Az ipari munka termelékenységének általában gyorsabban kell nőnie, mint ahogyan az átlagbérek emelkednek.*

A munkatermelékenység növekedésének az az eredménye, hogy emelkedik a társadalom rendelkezésére álló termékek mennyisége, a társadalmi összterméken, sőt az egy főre eső társadalmi termék is. A szocialista újratermelés során azonban nem lehet az egész társadalmi összterméket elfogyasztani, hanem annak csak egy részét, az újonnan előállított értéknek megfelelő terméktömeget, vagyis a nemzeti jövedelmet, mert pótolni kell az elhasználódott termelési eszközöket. Sőt, ezen túlmenően a bővített újratermelés körülményei között — márpedig a szocializmusban mindig bővített újratermelés folyik — a nemzeti jövedelemnek egy részét felhalmozásra kell fordítani.

Ezenkívül a nemzeti jövedelemből kell fedezni az esetleges külföldi adósságok törlesztését és az egyes országoknak nyújtandó kölcsönöket is. Természetesen ezek a tényezők egyes időszakokban csökkentik a belföldön felhalmozásra és fogyasztásra felhasználható nemzeti jövedelem nagyságát, más időszakokban pedig (amikor kapunk kölcsönöket, vagy más országok törlesztik adósságaikat) növelik azt. A nemzeti jövedelem felhasználási arányainak változatlansága mellett tehát a fogyasztási színvonal emelkedésének mértéke a nemzeti jövedelem növekedési ütemétől függ.

A bővített szocialista újratermelésben azonban szükségszerű tendencia az, hogy a társadalmi összterméken belül általában csökken a nemzeti jövedelem részaránya, vagyis a nemzeti jövedelem lassabban nő, mint a társadalmi összterméken. Ez azzal magyarázható, hogy: „A munka termelékenységének emelkedése — Marx szavaival — éppen abban áll, hogy az eleven munka részesedése csökken, a múltbeli munkáé növekszik, de úgy, hogy az áruban rejlő összmunkamennyiség csökken; hogy tehát az eleven munka többel csökken, mint amennyivel a múltbeli munka nő."[1]

A nemzeti jövedelem viszont csak az eleven munka eredménye. A szocialista újratermelésben érvényesül a munkatermelékenység szakadatlan növekedésének törvénye. Ez váltja ki azt a szükségszerű tendenciát, hogy a nemzeti jövedelem általában lassabban nő, mint a társadalmi összterméken. Ezt a tendenciát mutatja a magyar ipar fejlődése is.

[1] Marx: A tőke III. kötete. Kossuth Könyvkiadó, 1956. 266. old.

A társadalmi termék és a nemzeti jövedelem volumene a magyar iparban[2]

1949 = 100

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
A társadalmi termék volumenindexe	126	160	195	217	226	244	216	253	272	294
A nemzeti jövedelem volumenindexe	125	147	174	194	188	210	178	216	243	263

Az adatokból világosan látható, hogy ez az ütemkülönbség nem érvényesül állandóan. 1949 és 1954 között évenkint lassabban nőtt a nemzeti jövedelem, mint a társadalmi összterméK, de 1954 után egészen 1959-ig (kivéve az 1956-os évet, amikor a nemzeti jövedelem nagyobb mértékben csökkent, mint a társadalmi összterméK) a nemzeti jövedelem növekedése volt gyorsabb. Ez azonban nem cáfolja az általános tendencia létezését.

Ha tehát a munka termelékenységének növekedését az egy főre eső teljes termeléssel mérjük, akkor általában az átlagbérek csak kisebb mértékben nőhetnek, mint a munka termelékenysége. Mi történne, ha az átlagbérek az egy főre eső teljes termelés növekedése arányában, vagy annál gyorsabban emelkednének? Mivel a nemzeti jövedelem lassabban nő, mint a teljes termelés, csökkenteni kellene a nemzeti jövedelemben a felhalmozás részarányát, hiszen a fogyasztást alapvetően meghatározó béreket az egy főre jutó nemzeti jövedelem növekedési üteménél gyorsabban emelnénk. A felhalmozás arányának huzamosabb ideig tartó csökkenése azonban a termelés bővülésének lelassulásához, tendenciában megszűnéséhez vezetne. Végsősoron ilyen arányok mellett tehát föléInénk az életszínvonal fokozásának, sőt megtartásának az alapját; a nemzeti jövedelem növelésének lehetősége megszűnne. Természetesen olyan időszakban, amikor a nemzeti jövedelem gyorsabban nő, mint a társadalmi termék, ideiglenesen az átlagbéreket is gyorsabban lehet emelni, mint ahogyan az egy főre eső teljes termelés nő.

Pár éve azonban népgazdaságunkban az ipari munka termelékenységét a nettó termelés alapján is mérjük. A nettó termelés alakulása pedig lényegében megfelel a nemzeti jövedelem változásainak. Ezt bizonyítják az adatok a magyar ipar eddigi fejlődésében.

[2] Magyar Statisztikai Zsebkönyv és a KSH adatai alapján.

A nemzeti jövedelem és a nettó termelés alakulása az egész iparban[3]

1949 = 100

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Az ipari nettó termelés indexe	120	146	172	189	189	204	185	214	243	264
Az ipari nemzeti jövedelem indexe	125	147	174	194	188	210	178	216	243	263

Ennek alapján felvetődhet, nem lehet-e az egy főre eső fogyasztást és a munkásoknál ezt alapvetően meghatározó átlagbéreket az egy főre eső nettó termelés növekedési ütemének, vagyis az eleven munkatermelékenység fokozódásának arányában emelni, hiszen ez megfelel az egy főre eső nemzeti jövedelem felfutási ütemének. Az a tendencia tehát, hogy a nemzeti jövedelem részaránya csökken a társadalmi össztermékben belül, nem játszik szerepet a nettó termelés alapján mért termelékenység és az átlagbér alakulásának összefüggésében. Ez kétségtelenül igaz. Az egy főre eső fogyasztás és ezen belül az átlagbérek tehát nőhetnek az egy főre eső nettó termelés (termelékenységmutató) emelkedésének arányában, de csak abban az esetben, ha a nemzeti jövedelem belső arányai változatlanok. A nemzeti jövedelem felhasználási arányainak változása azonban a szocialista gazdasági fejlődésben általában szükségszerűvé teszi, hogy az *iparban létrehozott egy főre eső nemzeti jövedelem, illetve a nettó termelés alapján mért termelékenység gyorsabban nőjjön, mint az ipari munkások átlagbére.*

Mindenekelőtt változik a felhalmozás és a fogyasztás aránya a nemzeti jövedelemben. A szocializmus alapjai lerakásának időszakában, amikor meg kell teremteni a modern nagyipari termelés termelőapparátusát — s ezzel párhuzamosan általában sorra kerül a mezőgazdaság szocialista átszervezése is —, általában növelni kell a felhalmozás részarányát a nemzeti jövedelemben és a felhalmozásnak egy magasabb színvonala alakul ki.

Így például a felhalmozás részaránya a nemzeti jövedelemben Lengyelországban 1949-ben 16 százalék volt és ez 1950—51-ben 20, 1952-ben 22, 1953-ban 27 százalékra emelkedett. Hasonlóképpen hazánkban a nemzeti jövedelemnek 1949-ben 21 százalékát, 1950-ben 27, 1951-ben 34 százalékát fordítottuk felhalmozásra és 1952—53-ban is 30 százalék körül alakult ez az arány.

Ez a tendencia azonban nemcsak az iparosítás kezdetén figyel-

[3] Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1960. alapján.

hető meg. Jelenleg, amikor a szocialista országokban a fejlődés meggyorsítása került előtérbe, hogy időt nyerjünk a kapitalizmussal folytatott békés gazdasági versenyben, a felhalmozás súlya ismét emelkedik a nemzeti jövedelemben. A Szovjetunióban például a hétéves terv előirányzatai szerint a nemzeti jövedelem 62—65 százalékos növekedése mellett a felhalmozási alap 1958—1965 között 70 százalékkal emelkedik, vagyis nő a felhalmozás részaránya is a nemzeti jövedelemben. Csehszlovákiában is gyorsabban nő a felhalmozás a nemzeti jövedelemnél, mivel a nemzeti jövedelem több mint 40 százalékos emelkedése mellett a fogyasztást csak több mint 30 százalékkal tervezik növelni.

A felhalmozási alap részarányának emelkedése azonban nem állandó tendencia a szocializmusban. Sőt egyes időszakokban csökken is a felhalmozás részaránya. 1953—54-ben például a szocialista tábor legtöbb országában csökkentették a felhalmozás részesedését a nemzeti jövedelemből. Természetesen világosan kell látni, hogy ez nem lehet hosszantartó folyamat, sőt általános tendencia sem, mert mint már írtam ez a fejlődés ütemének csökkenéséhez vezet, sőt végsősoron előidézheti a szocialista termelés visszaesését is.

Felmerül ismételten az a kérdés, hogy a felhalmozás és a fogyasztás arányának változatlansága esetén lehetséges-e, hogy az átlagbérek a nettó termelés alapján mért termelékenységnövekedés, tehát az egy munkásra eső nemzeti jövedelem emelkedése arányában nőjjenek?

Ha nem változik a felhalmozási alap és a fogyasztási alap részaránya a nemzeti jövedelemben (eltekintve a belföldön felhasználható nemzeti jövedelmet meghatározó egyéb, már említett tényezőktől), akkor az egy dolgozóra jutó fogyasztás valóban az egy foglalkoztatottra eső nemzeti jövedelem változásának üteme szerint alakulhat. A termelésben dolgozók bérben elosztott fogyasztási alapja azonban nem azonos az egész fogyasztási alappal. A fogyasztási alapnak csak egy részét lehet a termelésben résztvevők között közvetlenül munka szerint elosztani — ez a közvetlen fogyasztási alap — s ennek növekedése határozza meg az átlagbérek emelésének mértékét. A fogyasztási alap másik része a közvetett, társadalmi fogyasztási alap, ami három részre oszlik: a béren felüli, úgynevezett „közvetett juttatási" alapra, az improduktív dolgozók fogyasztási alapjára és az oszthatatlan társadalmi fogyasztási alapra (honvédelem, államvédelem, közigazgatás, városok közvilágítása, tisztántartása stb.). A termelésben dolgozók béralapja, illetve az átlagbérek növekedésének üteme tehát attól is függ, hogyan változik a „közvetett juttatások" aránya a fogyasztási alapban, hogyan alakul az improduktív dolgozók aránya a foglalkoztatottak

között, s végül növekszik-e, vagy pedig csökken az oszthatatlan társadalmi fogyasztási alap súlya.

A szocializmus fejlődése során, a termelőerők színvonalának emelkedésével, a nemzeti jövedelem termelésének növekedésével párhuzamosan tendenciában növekszik a „közvetett juttatások" aránya is a fogyasztási alapban. A szocializmusban az elosztás alapvető formája a munka szerinti elosztás, de emellett szükségszerű, hogy a dolgozók bizonyos szükségleteit a közös társadalmi alapból a szükségletek felmerülésének arányában (a lehetőségekhez mérten) elégítsük ki.

Az elosztást mindig a termelés határozza meg, de az elosztás visszahat a termelésre. „Amikor a fogyasztási cikkek elosztásáról van szó — írta Lenin — nem szabad csak igazságos elosztást tekintetbe venni, hanem gondolni kell arra is, hogy az elosztás a termelés emelésének módszere, fegyvere és eszköze.[4]

A munka szerinti elosztás valóban ösztönzi a dolgozókat a termelés és a munka termelékenységének a fokozására. A munka szerinti elosztás azonban önmagában nem biztosítja a munkaerő zavartalan újratermelését, nem teszi lehetővé, hogy a társadalom tagjai képességeiket a lehető legsokoldalúbban képezzék ki és gyümölcsöztessék a társadalom fejlődése érdekében. A munka szerinti elosztásban csak azt lehet figyelembe venni, hogy ki milyen mértékben veszi ki a részét a társadalmi termelésből (s ennek arányában részesül a fogyasztási alapból), de azt már nem, hogy az egyes dolgozóknak milyen szükségleteket kell kielégíteni annak érdekében, hogy munkaerejüket az egész társadalom számára legjobban hasznosíthassák. A munka szerinti elosztás éppen lényege miatt nem differenciálhatja a dolgozók jövedelmeit aszerint, hogy milyen nagy az egyes dolgozók családja (hány gyermeket kell nevelni, hány munkából kiöregedett hozzátartozót kell eltartani), mennyit kell jövedelmükből egészségvédelemre, illetve az egészség helyreállítására, a szakképzettség fokozására fordítani. Ezek a kiadások azonban a munkaerő újratermelésének elengedhetetlen feltételei, s kielégítésük mértéke jelentősen befolyásolja a dolgozók munkaképességét.

Bizonyos szükségletek társadalmi alapból való kielégítését indokolja az is, hogy nem lehet teljesen a dolgozókra bízni a munkaerő újratermelését azért, mert nem föltétlenül azt az arányt és rangsort tartanák be a különféle szükségletek kielégítésében, ami a társadalmi érdekeknek megfelel. Elegendő csak arra utalni, hogy az emberek általában mindaddig kevés gondot fordítanak egészségük védelmére, míg meg nem betegszenek, ezért helyes az egészségvédelemről társadalmi úton gondoskodni.

[4] Lenin Művei 32. kötet. Szikra, 1953. 483. old.

Ezek az alapvető okai annak, hogy a munka szerinti elosztás elsődlegességének fenntartása mellett az állam a fogyasztási alap egy részét „közvetett juttatások" formájában, szükségletek szerint osztja el.

A „közvetett juttatások" aránya, a szükségletek szerint elosztott rész a fogyasztási alapban tendenciaszerűen emelkedik a szocializmus fejlődése során. Ez az aránynövekedés történelmileg legáltalánosabban abból fakad, hogy a szocializmus a kommunizmus felé halad, amelyben az elosztás szükségletek szerint történik majd. A szükségletek szerinti elosztás pedig nem egyszerre valósul meg, hanem fokozatosan szélesedik ki, ahogyan fejlődnek a termelőerők, s ezzel párhuzamosan tökéletesednek a termelési viszonyok is. Másrészt a dolgozók egyes szükségleteinek „közvetett juttatások" formájában történő kielégítése nem jelenti azt, hogy a fejlődés kezdetétől ezeket teljes mértékben kielégíthetjük, bár ez kívánatos lenne. A termelőerők fejlődése fokozatosan lehetővé teszi, hogy egyre teljesebb mértékben elégítsük ki ezeket a szükségleteket társadalmi alapokból.

A szocialista társadalom fejlődése során nemcsak lehetővé, hanem szükségessé is válik a „közvetett juttatások" arányának növekedése. Nem térhetek ki itt valamennyi okra, csak a két legfontosabbat említem. Az előrehaladással párhuzamosan átlagosan meghosszabbodik a fiatalok tanulási ideje, növekszik azoknak a munkaképes ifjaknak a százaléka, akik közép-, illetve felsőfokú oktatásban részesülnek. Ez a termelőerők fejlődésének szükségszerű következménye. Ugyanakkor itt is érvényesül az a tendencia, hogy az állam egyre teljesebben magára vállalja a képzés költségeit. De nemcsak a fiatalok, hanem a foglalkoztatottak közül is egyre többen tanulnak, s oktatásuk feltételeit is döntően társadalmi alapokból kell megteremteni.

Hasonlóan nő a munkából kiöregedett dolgozók aránya is, mert a társadalom fejlődésével az átlagos élettartam is egyre hosszabb lesz. Az 1960. évi népszámlálás képviseleti minta szerinti adatai azt mutatják, hogy az elmúlt évtizedben a produktív korúak száma 4, az öregkorúak száma pedig 27 százalékkal emelkedett, ennek következtében a 60 évesnél idősebb népesség aránya az össznépességen belül 11,6 százalékról 13,7 százalékra emelkedett. A munkaképtelen öregek eltartását is fokozódó mértékben a társadalmi alapokból kell biztosítani. Hazánkban 1950-ben 595 ezer ember részesült nyugdíjban és állami segélyben, 1960-ban ezek száma 750 ezerre emelkedett, miközben a nyugdíjak átlagos nagysága is jelentősen nőtt. Ez a tendencia tovább érvényesül az elkövetkező években is.

A „közvetett juttatások" arányának növekedése tendencia a szocializmus építésének kezdetétől fogva, de nem állandóan szük-

ségszerű. Lehetnek olyan időszakok, évek, amikor a „közvetett juttatásokra" fordított fogyasztási alap azonos mértékben vagy lassabban nő, mint a béralap. Másrészt ez a tendencia erőteljesebben a szocializmus teljes kibontakozása és a szocializmusból a kommunizmusba való áttérés időszakában érvényesül, amikor azt a fejlett termelőerők és a kommunista formához mind jobban közeledő termelési viszonyok lehetővé és egyben szükségessé is teszik.

A Szovjetunióban is az utóbbi években és különösen jelenleg a hétéves terv időszakában érvényesül erőteljesebben a „közvetett juttatások" arányának növekedési tendenciája.

A munkások és parasztok reáljövedelmének, valamint a lakosság számára a költségvetésből és a vállalati alapokból folyósított pénzbeli juttatásoknak és kedvezményeknek az alakulása a Szovjetunióban[5]

(Régi rubelben számolva)

	1950	1955	1957	1958	1965 (terv)
A béren felüli juttatások és kedvezmények (milliárd rubel)	122	154	192	215	360
A béren felüli juttatások és kedvezmények (százalékban 1950=100)	100	126	157	176	295
A munkások és alkalmazottak reáljövedelme 1 dolgozóra számítva (százalékban 1950=100)	100	138	152	155	217
A parasztok pénzbeli és természetbeli jövedelme 1 dolgozóra számítva (százalékban 1950=100)	100	150	172	185	259

A béren felüli, „közvetett juttatások" abszolút növekedését a dolgozók (munkások és parasztok) egy főre eső jövedelmével hasonlítottam össze. Bár a foglalkoztatottság közben nőtt és ennek következtében a munkásoknak kifizetett bérek és a parasztok jövedelmei abszolút mértékben gyorsabban nőttek, mint az egy főre eső jövedelmek, a közvetett juttatások azonban az egész lakosságra kiterjedtek 1950-ben csakúgy, mint 1965-ben fognak. Vagyis, ha a béren felüli juttatásoknál és kedvezményeknél is az 1 főre eső összeg növekedését akarjuk kimutatni, a korrekciót csak a lakosság szaporulatával kell végrehajtani. Ezt elvégezve, 1965-ben a „köz-

[5] A Szovjetunió népgazdasága 1958-ban. Statisztikai Évkönyv. Goszpolitizdat Moszkva. 1959. 100., 108. old.

vetett juttatások" indexe 268-ra emelkedik, vagyis érvényesül a „közvetett juttatások" arányának növekedési tendenciája. Ezt bizonyítja az is, hogy a 7 éves terv szerint 1965-ben a társadalmi fogyasztási alapnak 1,7-szer, a béralapnak csak 1,5-ször kell meghaladnia az 1958-as színvonalat. A reálbérek a hétéves tervben 26, a reáljövedelmek 40 százalékkal emelkednek, vagyis még nagyobb lesz a különbség a reálbérek és a „közvetett juttatások" emelkedése között, mint a reáljövedelmek és a „közvetett juttatások" között.

Az adatok arra is fényt derítenek, hogy a szükségletek szerinti elosztás aránya gyorsabban nő a hétéves tervben, mint a megelőző időszakban. A társadalmi fogyasztási alapok növekedésének viszonya a reáljövedelmek növekedéséhez 1951—58-ban 1,16 volt, 1959—65-ben 1,21 lesz.

Ha azonban a nemzeti jövedelem fogyasztási alapjának felosztása tendenciában a közvetett fogyasztási alap javára tolódik el, s ez a tendencia általános, akkor a közvetlen fogyasztásra szolgáló rész, vagyis, amelyet kizárólag munka szerint, az iparban bérformában osztanak szét, lassabban nőhet, mint ahogyan az egész fogyasztási alap nő. Tehát *a felhalmozási alap részarányának változatlansága mellett is szükségszerű tendencia, hogy az egy munkásra jutó bér (átlagbér) lassabban nőjjön, mint az egy munkásra jutó nettó termelés (nemzeti jövedelem), mert a fogyasztáson belül emelkedik a „közvetett juttatások" aránya.*

A szocializmus fejlődése során növekszik a társadalmi fogyasztási alap másik részének, az improduktív dolgozók fogyasztási alapjának részaránya is az egész fogyasztási alapban. Ez az aránynövekedés azért érvényesül, mert emelkedik az improduktív dolgozók aránya is a foglalkoztatottak között: ez a tendencia a szocializmus fejlődésében is szükségszerű. Egyrészt a „közvetett juttatások" arányának emelkedése azt is jelenti, hogy növekszik az egészségügyi dolgozók, az oktatók, nevelők és gyermekgondozók, a munkásjóléti intézményekben dolgozók a kulturális élet különböző területein tevékenykedők (művészek írók stb.) aránya. Másrészt a termelőerők fejlődésével emelkedik a tudományos dolgozók aránya is éppen annak érdekében, hogy megteremtsék a termelőerők tökéletesítésének alapjait, elősegítsék az egész társadalom fejlődését.

Az improduktív dolgozók arányának növekedése tehát a dolgozók érdekeivel megegyezik, mert vagy jólétük növekedésével közvetlenül kapcsolatos, vagy a termelőerők fejlődését szolgálja s ez is végsősoron az életszínvonal emelkedésére vezet. *Ugyanakkor azonban az improduktív dolgozók fogyasztási alapjának aránya emelkedik az összfogyasztási alapon belül és ez is azt a tendenciát teszi szükségessé, hogy a munka termelékenysége (az egy mun-*

kásra eső nettó termelés) gyorsabban nőjjön, mint a termelésben dolgozók átlagbére.

Végül a társadalmi fogyasztási alapból kell fedezni a honvédelem, rendfenntartás, államigazgatás kiadásait és a csak közösen kielégíthető egyéb szükségleteket, mint például a közvilágítás, köztisztaság stb. A honvédelemre fordított fogyasztási alap a mindenkori nemzetközi helyzettől függ, azaz nőhet is, csökkenhet is. A rendfenntartás és az államigazgatásra szükséges alapok a szocializmus építésének idején növekednek, mert ekkor kell kiépíteni a proletárdiktatúra hatalmi, gazdasági irányító és szervező apparátusát. A szocializmus fejlődésében azonban a lakosság társadalmi szervezetei fokozatosan helyettesítenek sok állami funkciót, másrészt a tervezés, irányítás tökéletesítése lehetővé teszi, hogy csökkenjen az ezen a területen foglalkoztatottak aránya is. A csak közösen kielégíthető egyéb szükségletekre (közvilágítás, köztisztaság, stb.) viszonylag egyre többet kell fordítani, mert ez is a dolgozók életkörülményeit javítja. *Végsősoron tehát a társadalmi fogyasztási alapnak ez a része nőhet lassabban is, meg gyorsabban is, mint az egész fogyasztási alap, ezért ellentétesen hat a termelésben dolgozók béralapjának alakulására.*

A nemzeti jövedelem fogyasztási alapjának és az átlagbéreknek az összefüggését a fogyasztói alap előbbiekben kifejtett belső megoszlási arányain kívül az is meghatározza, hogyan alakul a fogyasztási cikkek és a szolgáltatások árszínvonala. Az elmúlt évtizedben a fogyasztói árak színvonala hazánkban és más szocialista országban is emelkedett. A Szovjetunióban az árak csökkentése az életszínvonal emelésének fő eszköze volt a második világháború után. 1954-ben a fogyasztói árak színvonala 2,3-szer alacsonyabb volt, mint 1947-ben. Az utóbbi években más szocialista országokban is (Bulgáriában, Romániában, Csehszlovákiában, a Német Demokratikus Köztársaságban) jelentősen csökkentették a fogyasztási cikkek árait.

Az árleszállítás általában egyik fontos eszköze a reálbéremelésnek. Az árleszállítás mértéke adott időszakban a szocialista állam gazdaságpolitikájától függ. A Szovjetunióban például, ellentétben a korábbi évtizeddel, a hétéves terv idején csak kisebb árleszállítást terveznek és a reálbérek emelésének alapvető módja a nominálbér emelése lesz.

Ha azonban a társadalmi munka termelékenységének fokozásával megteremtett életszínvonalemelési lehetőségek egy részét a fogyasztói árak csökkentésével realizáljuk, akkor kevesebb marad az átlagbérek emelésére.

Ezt a tényezőt azzal szoktuk kikapcsolni a termelékenység és az átlagbérek növekedése közötti összefüggés vizsgálatából, hogy a munka termelőereje növekedésének ütemét a reálbérek emelke-

dásének mértékével vetjük össze. Hasonlóan ki lehet kapcsolni az elemzésnél a produktív és improduktív dolgozók arányának változását a termelésen belül, ha a termelékenységet nem a produktív dolgozókra, hanem az összes foglalkoztatottakra számítjuk. A fejlődés során ugyanis nemcsak az egész társadalomban, hanem a termelésben is emelkedik az improduktív dolgozók aránya, mert viszonylag egyre több műszaki vezetőre, konstruktőrre stb. van szükség. Ezért az egy munkásra eső termelékenység gyorsabban emelkedik, mintha azt egy foglalkoztatottra számítjuk.

Végül befolyásolja a munkatermelékenység növekedése és az ipari munkások átlagbérének emelkedése közötti ütemkülönbséget az is, milyen irányban akarjuk megváltoztatni az ipari munkások és alkalmazottak, illetve más rétegek, például a parasztok jövedelmi színvonala közötti arányt. A szocializmus építésének időszakában általában párhuzamosan, körülbelül azonos ütemben emelkedik a két legnagyobb társadalmi réteg jövedelmi színvonala, miközben a munkások életszínvonala magasabb, mint a parasztságé. A szocializmus fejlődésében, különösen a kommunizmusra való áttérés időszakában viszont célkitűzés, hogy csökkenjen a különbség a munkások és a parasztok átlagos jövedelmi színvonala között. Ez feltétele és egyben következménye is az osztálynélküli társadalom kialakulásának. Amikor tehát a mezőgazdaság vagy az iparon kívül egyéb népgazdasági termelő ágazat (például közlekedés) dolgozóinak a jövedelmét gyorsabban akarjuk emelni, mint a munkásokét, hogy csökkenjenek a különbségek — egyéb tényezőktől eltekintve —, ez szintén azt követeli meg, hogy a munka termelékenység növekedésének üteme az iparban meghaladja a munkások átlagbére emelkedésének mértékét.

Az ismertetett legfontosabb tényezők alapján megállapíthatjuk, hogy a szocializmusban objektív, szükségszerű tendencia az, hogy az iparban a munka termelékenységének — akár az egy munkásra eső teljes termeléssel, akár az egy munkásra jutó nettó termeléssel (nemzeti jövedelem) mérjük azt — gyorsabban kell nőnie, mint ahogyan a munkások átlagbére emelkedik.

Ez a szükségszerű tendencia természetesen nem jelenti azt, hogy állandóan gyorsabban kell nőni a termelékenységnek az átlagbéreknél. Esetenkint, rövidebb időszakokban (amikor például változatlan marad vagy csökken a felhalmozás részaránya a nemzeti jövedelemben, változatlan marad vagy csökken a közös társadalmi fogyasztási alap aránya az összfogyasztási alapban stb.) a munkások átlagbérei nőhetnek ugyanolyan mértékben, sőt gyorsabban, mint ahogyan fokozódik a munka termelékenysége. Az ütemkülönbség mértékét mindig az adott fejlődési szakasz sajátos viszonyai határozzák meg.

Népgazdaságunk fejlődésében, az elmúlt évtizedben szinte mindenféle speciális helyzet előfordult a termelékenység és az átlagbérek növekedési ütemkülönbségében. (Ezt szemlélteti a következő oldalon található grafikon.)

Az első ötéves terv kezdetén — 1950-ben — nagy ütemben nőtt a munka termelékenysége és ugyanakkor jelentősen emelkedett a munkások reálbére is. Az ipari munka termelőereje még 1951—52-ben is tovább fokozódott és 1952-ben 29 százalékkal haladta meg az 1949-es színvonalat. Az egy munkásra jutó netto termelés évente átlagosan több mint 8,5 százalékkal nőtt, ami lehetővé tette volna, hogy emelkedjenek a reálbérek is.

A reálbérek azonban már 1951-ben csökkentek és 1952-ben csak 85 százalékát tették ki az 1949-es színvonalnak. Miért következett be ez az ellentétes tendencia? Ez alapvetően abból fakadt, hogy a felhalmozást sokkal gyorsabban növeltük, mint ahogyan a nemzeti jövedelem emelkedett. Nem vettük kellően figyelembe, hogy az ipari termelés és a termelékenység is azért nőtt az első években gyorsan, mert voltak olyan ideiglenes tényezők (specializáció, koncentráció, kapacitástartalék kihasználása stb.), amelyek kedvező helyzetet teremtettek a fejlődés számára, de amelyek hamarosan kimerültek. Súlyosbította az aránytalanságot az, hogy számbavéve a fenyegetőnek látszó háborús veszélyt, igen nagy részt vontunk el a nemzeti jövedelemből védelmi, improduktív kiadásokra. Ezért jutott egyre kevesebb fogyasztásra, ami elsősorban a reálbérek visszaesésében nyilvánult meg.

A felhalmozás részarányát természetesen növelnünk kellett a szocialista iparosítás kezdeti időszakában. Ott követtünk el azonban hibát, hogy figyelmen kívül hagytuk a szocializmus gazdasági alaptörvényét, amely szerint a szocializmusban az életszínvonalnak állandóan emelkednie kell. A felhalmozás növekedési ütemének tehát általában az a felső határa, amely még lehetővé teszi, hogy az életszínvonal is nőjjön. Csak rendkívüli esetben engedhető meg (háború, természeti csapás stb.), hogy a nemzeti jövedelemből annyit vonjunk el felhalmozásra, illetve improduktív fogyasztásra, hogy az szükségessé teszi az életszínvonal csökkenését.

Az életszínvonal csökkenése elsősorban abban fejeződött ki, hogy csökkentek a reálbérek. A reálbérek süllyedésének azonban nem kizárólag az volt az oka, hogy a nemzeti jövedelemben lényegesen csökkent a fogyasztási alap aránya, hanem az is, hogy a fogyasztási alapon belül emelkedett a „közvetett juttatások" súlya és a szabadpiaci árak is nagymértékben emelkedtek.

A „közvetett juttatások" arányának emelkedését bizonyítja az, hogy miközben az egy keresőre jutó reálbér 1949 és 1955 között csak 6 százalékkal emelkedett, az egy keresőre jutó béren fe-

Az egy munkásra jutó nettó termelés
és a gyáripari munkások reálbérének alakulása

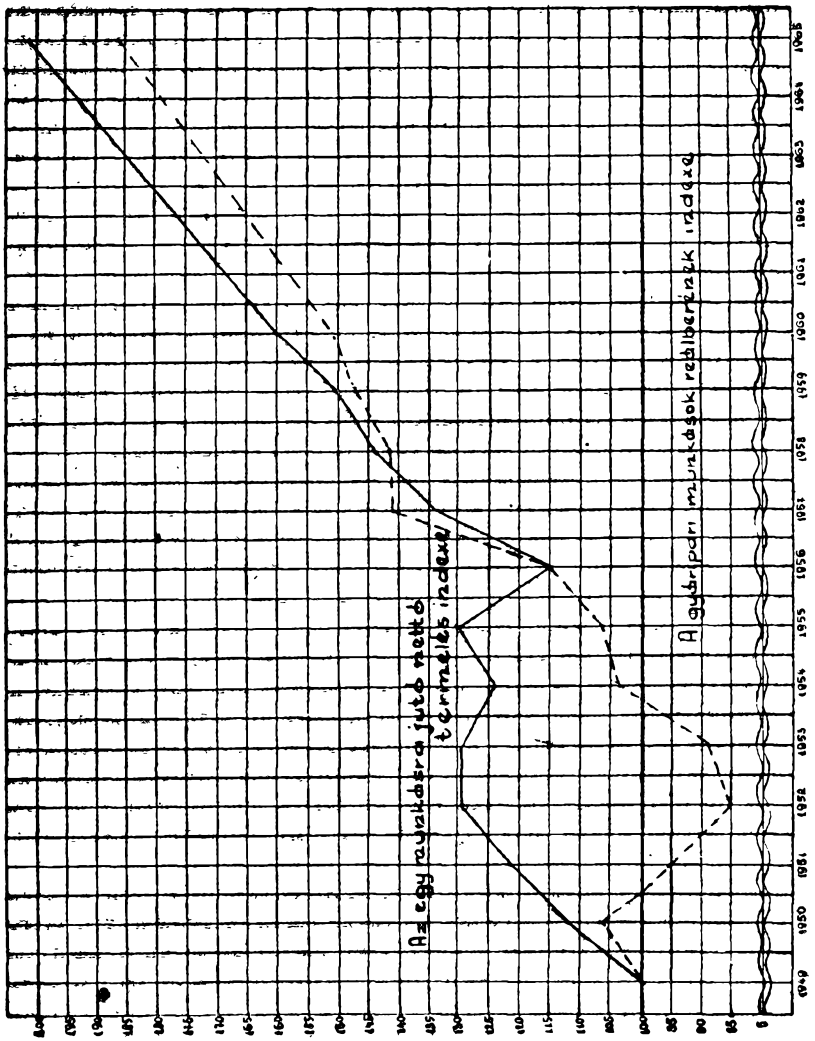

lüli juttatások reálértéke 1955-ben 10,4 százalékkal volt nagyobb, mint 1949-ben.

A „közvetett juttatások" aránya általában szabályszerűen emelkedik akkor, ha különböző okok miatt jelentősen csökken az egy főre eső fogyasztási alap. Ez azért következik be, mert a „közvetett juttatások" nagy része szorosan kapcsolódik a munkaerő újratermeléséhez, s a csökkenő életszínvonal még fontosabbá teszi, hogy a munkaerő újratermelésének feltételeit biztosítsuk. Népgazdaságunkban ezen kívül növelte a „közvetett juttatások" részarányát az első ötéves terv kezdeti éveiben az is, hogy a vállalatok a nagy munkaerőhiány idején bizonyos béren felüli juttatások bevezetésével és növelésével csalogatták magukhoz más területekről a dolgozókat. Erre az akkori irányítási rendszer biztosított lehetőséget.

A szabadpiaci árak 1950—51-ben azért nőttek gyorsan, mert a jegyrendszerben juttatott fogyasztási cikkek nem elégítették ki a lakosság szükségleteit. A jegyrendszer megszüntetése sem oldotta azonban meg a problémát. A mezőgazdasági termelés stagnált, illetve visszaesett és nem biztosított elég árualapot a dolgozók keresletének kielégítésére, ezért az árak tovább emelkedtek.

A munka termelékenysége és az átlagbérek indexe között 1952-ben volt a legnagyobb a szakadék. A reálbérek jelentős csökkenése 1951-ben és 1952-ben fékezte a munka termelékenységének a felfutását, hiszen a dolgozók nem voltak érdekeltek a munka termelőerejének fokozásában.

1953—54-ben ellentétes tendencia keletkezett. Miközben — a beruházások nem kellően átgondolt leállítása, az iparban végrehajtott ésszerűtlen átcsoportosítások és a munkafegyelem jelentős fellazulása következtében — a munka termelékenysége az iparban 1953-ban stagnált, 1954-ben pedig csaknem 5 százalékkal csökkent, a munkások reálbére két év alatt közel 20 százalékkal emelkedett. Ez a jelentős eltérés megsértette a munkatermelékenység növekedése és az átlagbérek emelkedése közötti törvényszerű ütemkülönbség tendenciáját: feszültségek keletkeztek népgazdaságunkban.

Megbomlott a vásárlóerő és az árualap egyensúlya. Bár a megnövelt vásárlóerő fedezésére árualapot is teremtettünk azzal, hogy jelentősen csökkentettük a felhalmozás részarányát és a nemzeti jövedelem improduktív célokra történő felhasználását, ez azonban nem volt elegendő, mert közben a már említett hibák miatt nem nőtt, hanem csökkent a munka termelékenysége és a nemzeti jövedelem is. Ez tette szükségessé, hogy jelentős külföldi kölcsönöket vegyünk fel, ami a fizetési mérlegben fokozta a feszültséget.

Kétségtelen, hogy 1953-ban az életszínvonalat szükségszerűen emelni kellett, de ugyanakkor arról is gondoskodni kellett volna,

hogy kiszélesítsük a magasabb jövedelmi színvonal alapját, hogy tehát emelkedjék a munka termelékenysége is. A termelékenység és a reálbérek között kiéleződött ellentmondás a későbbi években is éreztette hatását a népgazdaság fejlődésében.

1955-ben és 1956 első felében egészséges fejlődés indult meg és helyes arány alakult ki iparunkban a munka termelékenysége és az átlagbérek növekedése között. Az egy munkásra jutó nettó termelés 1955-ben 5,6 százalékkal nőtt, a munkások reálbére pedig 3 százalékkal emelkedett. Megindultunk tehát azon az úton, hogy megteremtsük az életszínvonalemelés szilárd alapjait. Az ütemkülönbség 1956 első felében is fönnállt, de az ellenforradalom ezt az arányt is teljesen fölborította.

Az ellenforradalom után — bár az ipari munka termelőereje jelentősen fokozódott (természetesen csak az ellenforradalmi mélyponthoz viszonyítva), mégsem tudtuk biztosítani a termelékenység növekedése és az átlagbérek emelkedése közötti helyes arányt, mert 1957-ben az ipari munkások reálbérét a termelékenység fokozódásánál nagyobb ütemben, több mint 20 százalékkal emeltük. Az arány megbomlása ismét ellentmondásokat szült. Csökkent a felhalmozás részaránya a nemzeti jövedelemben, meglassult az ipari termelés növekedése. Az ipari termelés 1957-ben csak 3,5 százalékkal volt nagyobb, mint 1955-ben. Fokozta az ellentmondásokat az, hogy az ellenforradalomban sok milliárd forint értékű kár keletkezett és jelentős volt a termeléskiesés is. Ezért a népgazdaság egyensúlyát csak úgy tudtuk megőrizni, hogy a szocialista országok — elsősorban a Szovjetunió — nagy gazdasági segélyt nyújtottak.

A baráti segítség és a munkások reálbérének jelentős emelése következtében kialakult munkalendület viszont lehetővé tette, hogy rövid idő alatt konszolidálódjon gazdasági életünk és népgazdaságunk az újabb felemelkedés útjára jusson. Az alacsony felhalmozási színvonal azonban továbbra is gátolta a termelés nagyobb ütemű növekedését. Ezért a hároméves tervben célul tűztük ki, hogy emeljük a felhalmozás részarányát a nemzeti jövedelemben. Ezt azonban csak úgy lehetett megvalósítani, ha a munka termelékenysége sokkal gyorsabban nő, mint ahogy a reálbérek emelkednek.

A hároméves terv során, miközben a munka termelékenysége az iparban 20 százalékkal emelkedett, a reálbérek körülbelül 10 százalékkal nőttek. Ez tette lehetővé, hogy emeljük a felhalmozás részarányát, hogy a reálbéreknél gyorsabban növeljük a közvetett juttatásokat a gyermekekről és a munkából kiöregedettekről való fokozottabb társadalmi gondoskodás érdekében és az oktatás, művelődés feltételeinek javítására. Ugyancsak ez az ütemkülönbség

tette lehetővé, hogy megszilárdítsuk az életszínvonalemelés alapját, megfelelő készleteket gyűjtsünk, megjavuljon az áruellátás.

Az 1961—65-ös években szintén lényegesen meg kell haladni a termelékenység növekedési ütemének a reálbérek emelkedésének mértékét. A számítások szerint a társadalmi össztermék és a nemzeti jövedelem körülbelül azonos ütemben növekszik. Az első ötéves terv idején nagy volt az ütemkülönbség. 1954-ben a társadalmi össztermék 54,3 százalékkal volt nagyobb, mint 1950-ben, a nemzeti jövedelem azonban csak 23,9 százalékkal.

A következő öt évben a társadalmi össztermék és a nemzeti jövedelem felfutásának azonos ütemét az teszi lehetővé, hogy bár a termelékenységet jelentősen fokozzuk, az ipar termelésének szerkezetét úgy változtatjuk meg, hogy gyorsabban nőjjön azoknak az iparágaknak a termelése, ahol az anyaghányad a termelési értékben alacsony. Másrészt jelentősen csökkenteni akarjuk a fajlagos anyagfelhasználást is. A társadalmi össztermék és a nemzeti jövedelem növekedése közötti ütemkülönbség csökkenése természetesen kifejezést nyer az elevén munka termelékenységének mutatóiban. Ha tehát a termelékenység növekedését az egy dolgozóra eső nettó termelésben (nemzeti jövedelemben) fejezzük ki, ez a tényező nem befolyásolja a munka termelékenysége és a reálbérek növekedése közötti helyes ütemkülönbség megállapítását.

A felhalmozás részarányát a nemzeti jövedelemben tovább kell növelnünk. A második ötéves tervben be kell fejeznünk a szocializmus alapjainak lerakását és meg kell gyorsítanunk egész népgazdaságunk fejlődését. Ehhez azonban jelentős beruházásokra van szükség az iparban és a mezőgazdaságban egyaránt. Az iparban széleskörű rekonstrukciót kell végrehajtanunk, ugyanakkor tovább kell javítanunk az ipar szerkezetét, és jelentősen kell bővítenünk a termelés anyag- és energiaellátásának bázisát.

A mezőgazdaságban 1961 tavaszán befejeztük a tömeges átszervezést és a földterület 90 százalékán már szocialista viszonyok között dolgoznak a parasztok. A szocialista nagyüzemi termelés feltételeit azonban még csak az elkövetkező években fogjuk megteremteni. Kétségtelen, hogy a modern nagyüzemet alapvetően a szövetkezeti parasztságnak saját erejére támaszkodva kell építenie, de az állam jelentős anyagi támogatására is szükség van. (Gépek, műtrágya, talajjavítás, öntözés, hitelek, szakképzés, szakemberek stb.)

Végül a felhalmozási alapból jelentős részt kell fordítanunk a 15 éves lakásépítési terv első ötéves programjának megvalósítására és az iskolareformmal kapcsolatos beruházásokra.

A felhasználható nemzeti jövedelem nagyságát az elkövetkező öt évben csökkenti az is, hogy meg kell kezdenünk a baráti országoktól kapott kölcsönök törlesztését. Bár ennek összege a nemzeti

jövedelem százalékában évenkint nem sok, mégis az átlagbérek és a termelékenység növekedése közötti ütemkülönbség fokozása irányában hat.

A második ötéves tervben nem csökkenthetjük a „közvetett juttatások" részarányát sem. A közvetett juttatásokkal mi az elmúlt évtizedben nagyon előreszaladtunk, részarányuk a fogyasztási alapból elég nagy. Ez önmagában nem rossz. Kedvezőtlen viszont az, hogy a „közvetetett juttatások" olyan elemei is kibővültek, amelyek a dolgozók egy részét igazságtalan előnyökhöz juttatják. Ugyanakkor éppen emiatt sokkal fontosabb szükségletek társadalmi kielégítésének mértékét nem tudjuk megfelelően emelni. Ezért ezeknek az elemeknek a bővítése nem célszerű, sőt egyes juttatásokat csökkenteni kell; így került sor a gyermek-intézmények és a munkásszállások díjainak felemelésére. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a közvetett juttatások egészét vagy részarányát is csökkentjük, illetve csökkenthetjük.

Tovább kell növelnünk a nyugdíjakat, miközben a nyugdíjasok aránya is jelentősen nő. A szocialista termelési viszonyok uralomrajutása a mezőgazdaságban azt jelenti, hogy a mezőgazdaság munkaképtelen öregjeit is részben az államnak, részben a termelőszövetkezeteknek kell eltartania. Ugyanakkor nagy mértékben kiszélesül a társadalombiztosításba bevontak köre, s az ötéves terv végére lényegében az egész lakosság ingyenes orvosi ellátásban, kórházi kezelésben részesül. Az oktatás, a szakképzés kiszélesítése és magasabb színvonalra emelése is jelentős társadalmi kiadásokkal jár. Egyre nő a középiskolások és egyetemi hallgatók száma, de a szakmunkás-képzés is nagyobb társadalmi alapokat köt le. Az iskolareform megvalósítása tehát nemcsak a felhalmozási alapból, hanem a fogyasztási alapból is növekvő részt von el.

A második ötéves tervben még nem történik lényeges változás a munkások és parasztok jövedelmének egymáshoz való viszonyában. Lényegében azonos ütemben fog növekedni a munkásság és a parasztság jövedelmi színvonala. Nem tervezünk jelentősebb árleszállítást sem. Azonban célunk, hogy meggátoljunk minden burkolt áremelést, hogy a mezőgazdasági termelés fellendítésével elejét vegyük egyes mezőgazdasági termékek (zöldség, gyümölcs stb.) áremelkedésének, sőt a fogyasztási cikkek árarányainak javítása céljából, csökkentjük egyes cikkek árát.

A különféle tényezők összhatását figyelembe véve indokolt, hogy a második ötéves tervben is lényegesen gyorsabban nőjjön a munka termelékenysége az iparban, mint ahogyan az átlagbérek emelkednek. A jelentős ütemkülönbségre tehát végső soron azért van szükség, hogy kiszélesíthessük a termelőerők fejlesztésére fordítandó alapokat, meggyorsuljon a munkatermelékenység növeke-

dése, a dolgozók jólétének emelkedése, szélesebb alapot biztosítsunk a társadalom tagjainak ahhoz, hogy képességeiket szabadon kifejleszthessék.

•

Jelenleg ipari üzemeinkben hozzáigazítják a normákat a megváltozott technikai és üzemszervezési feltételekhez. A normák korszerűsítésének célja az, hogy meggyorsuljon a munkatermelékenység növekedése és ugyanakkor biztosítsuk a különbséget a termelékenység és az átlagbérek növekedési üteme között. A normák korszerűsítése azonban csak akkor vezet jobb munkateljesítményekre, ha a munkásokkal megértetjük annak szükségességét és helyes normákat állapítunk meg.

A régi normák akadályozzák a munkatermelékenység növekedését. A munkások túlnyomó többsége a megváltozott termelési feltételek között (új technika, jobb munkaszervezés stb.) teljesítményét olyan színvonalra emelte, amely elérte a maximális átlagbért; vagyis a további teljesítménynövelésért már nem kap több bért. Ezért a munkás a teljesítmények fokozásának lehetőségeit már nem használja ki, nem érdekelt abban.

Miért alkalmazzuk a bérplafon rendszerét, ha ez akadályozza a teljesítmény növekedését. Alapvetően éppen a normarendszer hiányosságai teszik szükségessé az átlagbérek felső határának megállapítását. 1960-ban a teljesítménybérben dolgozóknak csak mintegy 14—20, az összdolgozóknak pedig csupán 7—10 százalékát bérezték műszakilag megalapozott normák alapján. Ha tehát ilyen alapon szabadon nőhetnének az átlagbérek, egyrészt csökkenne a termelékenység és az átlagbérek növekedési ütemkülönbsége, másrészt fokozódnának a kereseti aránytalanságok, hiszen nem egyformán változnak a teljesítmény növelésének feltételei és eltérő a normák megalapozottsága az egyes területeken. Ha a normákat műszakilag megalapozzuk és a feltételektől függően rendszeresen változtatjuk, nincs is szükség bérplafonra, nem kell tartani a keresetaránytalanságok fokozódásától sem.

A munkások többsége megérti a normák megváltoztatásának a szükségességét. Kevesen vannak, akik úgy érvelnek, hogy csak akkor fokozzák teljesítményüket, ha annak arányában több bért is kapnak. Ezek csak a saját, egyéni érdekeiket látják és megfeledkeznek a társadalom közös érdekeiről, a társadalmi szükségletek kielégítéséről, ami végső soron az egyének jólétének is alapja.

A teljesítmények növekedésével együtt emelni kell az átlagbéreket is úgy, hogy közben a szükséges ütemkülönbség fennmaradjon. A normarendezésnél azonban nem globálisan kell megítélni a teljesítmények növekedése és az átlagbérek emelkedése kö-

zötti összefüggést. Elemezni kell azt is, mi a termelékenység fokozódásának a forrása.

Az egyes munkás teljesítménye vagy azért emelkedik, mert a munkás intenzívebben dolgozik, jobban kihasználja a munkaidőt, emeli szakképzettségének színvonalát, újít, ésszerűsít, jobban megszervezi munkáját, vagy pedig azért, mert nagyobb teljesítőképességű, modernebb termelőberendezést bíztak rá, jobban megszervezik a munkát az üzemben és az egész népgazdaságban.

Az előbbi esetben tehát alapvetően a munkás érdeme a nagyobb teljesítmény, ezért az az igazságos és a helyes ösztönzés is, ha bére ugyanolyan, vagy megközelítően ugyanolyan mértékben nő, mint a teljesítménye. Ha azonban a teljesítmény azért fokozódik, mert a társadalom biztosította alapvetően ennek előfeltételeit (tehát korszerűsítették a termelőberendezéseket és a technológiát, fejlettebb munkaszervezési formákat vezettek be stb.), akkor nem lenne igazságos, hogy az ebből származó előnyöket kizárólag vagy döntően azok a munkások élveznék, akiket a társadalom ellátott jobb gépekkel, berendezésekkel. Ilyen esetben tehát olyan degreszsziót kell alkalmazni, amely lehetővé teszi, hogy a termelékenység növekedésének eredményeiből az egész társadalom részesedjék. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ilyen teljesítménynövekedésnél nem emelkedhetnek az átlagbérek. Egyrészt a technika fejlődése szükségszerűen maga után vonja a szakképzettség növekedését is. Másrészt az új, korszerűbb gépen dolgozó munkást érdekeltté is kell tenni az új technika alkalmazásában. S végül a technika fejlődése alapján emelkedő munkatermelékenység éppúgy lehetőséget teremt a munkás bérének emelkedéséhez, mint a társadalom minden egyes tagjának életszínvonal-növekedéséhez.

Ipari bérrendszerünkben jelenleg nincs közvetlenül összekapcsolva az átlagbérek növekedése a munka termelékenységének emelkedésével. Csupán két iparágban, a szénbányászatban és az építőanyagiparban emelkedhetnek az átlagbérek a természetes mutatókban mért termelékenység-növekedés alapján jelentős degresszivitással. Az átlagbérmeghatározásnak ez a merev rendszere természetesen korlátozza a munka szerinti elosztás ösztönző hatását a munka termelőerejének a növelésére. Az a feladat tehát, hogy megteremtsük az átlagbéreknek a termelékenység növekedésétől függő változásának rendszerét. Ennek az a feltétele, hogy tökéletesítsük a munkatermelékenység mérésének módszereit, kidolgozzunk olyan statisztikai módszereket, amelyek alapján kielégítően megállapítható a termelékenység növekedésének üteme az egyes üzemekben, de meghatározható az is, milyen forrásból származott a termelékenység emelkedése.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy ha agitációnkban igényesebbek leszünk és a gazdasági fejlődésnek e cikkben felvázolt

objektív összefüggéseit feltárjuk, megmagyarázzuk a dolgozóknak, akkor egyrészt sok kétkedést eloszlatunk, másrészt kiszélesítjük azoknak a körét, akik öntudatosan munkálkodnak népgazdasági terveink teljesítésén, mert meggyőződtek arról, hogy a termelékenység és az átlagbérek növekedése közötti ütemkülönbség és a normarendezés is szükségszerű. De meggyőződnek arról is, hogy az ütemkülönbség s ennek fenntartása érdekében a normák korszerűsítése nem ellentétes egyéni érdekeikkel sem Ha pedig egyre többen dolgoznak ennek tudatában, meggyorsul a munka termelékenységének a fokozódása és lehetővé válik, hogy a reálbérek növekedésének tervét is túlteljesítsük.

A nyugat-európai munkásság a német militarizmus ellen

Írta KEPES IMRE

Mintha a nyugatnémet militarizmus háborús kardcsörtetése az utóbbi időben lekerült volna a napi sajtó első oldalairól. Talán Kongó, Laosz, Algéria és legutóbb Kuba, az imperialistáknak a gyarmati rendszer szétesésének megakadályozására elkövetett elkeseredett katonai akciói és gaztettei kötötték volna le a világközvélemény figyelmét. Pedig most, amikor a világon a nemzetközi feszültség enyhülésének reménye éled, a béke szent ügyének szolgálatában éppen arra van szükség, hogy az Eisenhower—Dulles-i korszak hidegháborús politikáját átmenteni igyekvő bonni katonai klikk és a mögötte álló monopóliumok hideg- és melegháborús törekvéseit kíméletlenül leleplezzük, a békés egymás mellett élésnek és a leszerelésnek fő ellenségét Európában a népek leghőbb óhajának teljesítésére kényszerítsük.

*

Európában ma egyetlen olyan állam van, amely nem nyugodott bele a hitleri Németország katonai vereségébe, és nyíltan a második világháború befejezésével kialakult országhatárok megváltoztatására törekszik: a Német Szövetségi Köztársaság. A Nyugat-Németországban uralkodó, revansista ábrándokban élő militarista körök: a nagy monopóliumok, a náci-junker tábornokok és katonatisztek, valamint a volt hitleri bürokrácia maradványai — nem ismerik el a szocialista Német Demokratikus Köztársaság, az első német békeállam létezését és katonai támadással akarják azt „visszacsatolni". Területi igényeket támasztanak Lengyelországgal, Csehszlovákiával szemben, újból annektálni kívánják Ausztriát, és végső soron a Szovjetunió és az európai szocialista országok megtámadására készülnek. Szembefordulnak a Szovjetunió javaslatával, amely az Európában kialakult tényleges helyzetet figyelembe véve a két német állammal kötendő békeszerződést és Nyugat-Berlin szabad várossá nyilvánítását ajánlja. A szovjet kor-

mánynak a bonni kormányhoz intézett február 17-i emlékiratát Adenauer, kölni választási beszédében „elfogadhatatlannak" minősítette.[1] A nyugatnémet militaristák folytatni akarják a hidegháborút", és ellenségei a békés egymás mellett élésnek, halálos ellenségei a békének. Amikor Strauss nyugatnémet hadügyminiszter ez év elején, Kennedy hivatalba lépése után az Egyesült Államokban járt, az US News and World Report tudósítójának kérdésére, hogy „szükséges-e a »hidegháború« folytatása?", így válaszolt: „Igen. Sajnos, nem felelhetek másképp..." Egy további kérdésre pedig, a békés egymás mellett éléssel kapcsolatban fejtette ki a véleményét: „Egyesek végleges megoldást, hogy úgy mondjam, végleges megállapodást akarnak Kelet és Nyugat között. Nincs végleges megoldás mindaddig, míg Eurázsia a világforradalmárok kezében van."

A nyugati polgári sajtó nyíltan ír arról, hogy az 1955 májusában hatályba lépett párizsi szerződés óta, amellyel az USA, Nagy-Britannia és Franciaország kormányának bűnös elhatározásából a Német Szövetségi Köztársaságot a NATO-ba felvették, a nyugatnémet hadsereg 12 hadosztályának, azaz 350 000 embernek és a mintegy 150 000 főből álló segéderőnek felállítása, a legmodernebb fegyverekkel való felszerelése és kiképzése tervszerűen folyik. Ez a *káder*hadsereg, amelyben négyszer annyi a tisztek száma, mint az 1932. évi Reichswehrben volt — köztük 139 tábornok —, a páncélosok, a tüzérség és a légierők „hagyományos" fegyverein kívül ma már rendelkezik többféle legmodernebb rakétafegyverrel is, és tárgyalások folynak a nagyhatósugarú Polaris rakétákkal való felfegyverzéséről.[2] Nyugat-Németország területén atomrakéta-kilövőpályák egész hálózatát építették ki. Már a múlt év tavaszáig több mint 300 atomágyú és irányított lövedék-kilövőteret létesítettek, és körülbelül 400, légi fegyverekhez szükséges rakétakilövő berendezést állítottak fel.[3] Ha mindehhez hozzátesszük, hogy az Euratom (Európai Atomközösség) megállapodása alapján Nyugat-Németországban megkezdik az első atommeghajtású hajó építését, hogy a Bundeswehr részére az USA-ból vásárolt fegyverszállítások évi összegét 1961-ben 250 millió dollárról 350 millióra emelték, továbbá, hogy a nyugatnémet ipar nagy része: a Heinkel-Messerschmitt, Bayerische Motoren-Werke, Klöckner, Daimler-Benz, stb. különböző katonai felszerelések gyártásával van elhalmozva, és az 1961. évi bonni költségvetés 50 milliárd márkás kiadásaiban a hadikiadá-

[1] A TASZSZ 1961. március 5-i jelentése.

[2] Démocratie Nouvelle, 1960. október, 22. oldal. Cahiers du Communisme, 1960. december, 1955—1966. oldal és a nyugati polgári napi sajtó.

[3] Weissbuch über die Politik der beiden deutschen Staaten. Az NDK külügyminisztériumának kiadványa. 1960. május, 31—32. oldal.

sok 23 milliárdos összeggel szerepelnek, az NSZK külpolitikai vonala világosan kirajzolódik.

A potsdami egyezmény felrúgásával létrehozott militarista bonni államnak ez az arzenálja — bármennyire szörnyű így egymagában is — még nem meríti ki a nyugatnémet militarizmus katonai potenciálját. Amikor ez év januárjában Strauss, bonni hadügyminiszter a Bundeswehr kiépítésének főfelügyelői tisztségére a háborús bűnös Foertsch tábornokot ajánlotta, arról is beszámolt, hogy folyamatban van a Bundeswehr kiépítésének utolsó szakasza. Miből áll ez az utolsó szakasz? Múlt év augusztus 19-én a Bundeswehr náci-tábornokainak csoportja „A hatásos védelem feltételei" címmel egy, a bonni hadügyminisztérium által előzetesen jóváhagyott *emlékiratot* hozott nyilvánosságra, amely három főkövetelést tartalmazott: 1. Vezessék be Nyugat-Németországban a bonni törvények szerint már elfogadott, de a NATO 1954. évi londoni és párizsi szerződéseibe ütköző általános hadkötelezettséget, 2. a Bundeswehr épüljön a NATO-ra, a NATO-országok legyenek a Bundeswehr hadtápterülete és katonai támaszpontjai, 3. Szereljék fel a Bundeswehrt atomfegyverekkel. Mindhárom követelés végrehajtása — ha nem is zökkenőmentesen — folyamatban van.

Szükséges az „utolsó szakasz" néhány olyan vonására rámutatni, amely lényeges a nyugatnémet militarizmus elleni harc szempontjából.

Kezdjük a támaszpontokkal. Amit Hitlernek csak részben, a villámháború minden eszközével és csak rövid időre sikerült elérnie, azt most Adenauerék kardcsapás nélkül kezdik megvalósítani. Az érintett nyugat-európai országok kormányainak beleegyezésével Franciaországban, Portugáliában, Spanyolországban, Görögországban és Törökországban, Norvégiában, Belgiumban, Hollandiában, és most már Angliában is, megjelentek a Bundeswehr egységei, vagy tárgyalások folynak arról, hogy a közeljövőben megjelenjenek. Gyakorlótereket, katonai szertárakat, raktárakat létesítenek, repülőtereket, rakéta-kilövőpályákat állítanak fel. Franciaországgal 1961-re 35 000 nyugatnémet katona bevonulásáról történt megállapodás és a Bundeswehr hadianyagát és egyéb készleteit főleg Franciaország területén helyezik el. A náci-generálisok említett memoranduma szerint: „A NATO-hoz való tartozás lehetővé teszi a Bundeswehrnek, hogy polgári és katonai utánpótlását elhelyezze és a védelemhez szükséges teret és elrendezést biztosítsa". Ma már a Bundeswehr hadtápterülete és támadási támaszpontrendszere Nyugat-Európa legtöbb országára kiterjed.

A hátország és felvonulási terület ily módon való kiszélesítésével egyidejűleg, a nyugatnémet militaristák arra törekszenek, hogy a NATO-haderőkön belül az európai NATO-csapatok vezeté-

sét magukhoz ragadják. Heusinger, a Bundeswehr volt főinspektora, máris a NATO állandó katonai bizottságának elnöke lett; Speidel tábornok már 1957 óta a NATO középeurópai szárazföldi erőinek főparancsnoka; a nyugatnémet tisztek száma a NATO különböző katonai parancsnoki posztjain az 1959. évi 230-ról 1960-ban 650-re emelkedett.[4]

A nyugatnémet militaristáknak az atomfegyver megszerzésére irányuló makacs igyekezete elsősorban a népek ellenállásába ütközik és mindeddig ezen hiusult meg. Azonban a versengő imperialisták hatalmi kérdése is ez, különösen az Amerikai Egyesült Államok és Nyugat-Németország között. Az USA mindent elkövet, hogy az atomfejek megtartásával monopóliumát partnerével szemben megőrizze, mivel attól tart, hogy a Bundeswehr a nukleáris fegyvert — legalábbis zsarolásra —, ellene is felhasználhatja. Bonn pedig a továbbító eszközök, a kilövő pályák, rakéták stb. megszerzésével és a NATO katonai vezetésére törekedve továbbra is azon igyekszik, hogy a nukleáris fegyver birtokába jusson.

A militarizmusnak, mint az elnyomó osztály eszközének jellemzője, hogy *minden* fajta politikai kérdést a fegyverek hatalmára támaszkodva kíván megoldani, mind a külpolitikában, mind a belpolitikában. Ezért mondta Lenin, hogy a militarizmus „*mindkét formájában* nem egyéb, mint a kapitalizmus ‚életmegnyilvánulása': úgy is, mint katonai erő, amelyet a kapitalista államok *külső összeütközéseik során* használnak fel . . . s úgy is, mint az uralkodó osztályok fegyvere a *proletariátus mindennemű (gazdasági és politikai) mozgalmainak letörésére* . . ." (Aláhúzás tőlem. K. I.) nem nehéz bebizonyítani, hogy a bonni militarizmus „belső" megnyilvánulásában is ugyanolyan agresszív, mint kifelé.

A németországi osztályharc fő jellegzetessége ma az, hogy az egymással szembenálló két alapvető osztály: a munkásosztály és a burzsoázia, egy nemzeten, egy országon belül két, különböző társadalmi rendszerű, területileg is elhatárolt *államra* támaszkodik. A Német Demokratikus Köztársaságnak, a munkásosztály, a dolgozók államának létrejötte és erősödése következtében a bonni militarizmus ma már nem képes arra, hogy egész Németországban érvényesítse a monopoltőke érdekeit, sőt magában Nyugat-Németországban is számolnia kell a szocialista világrendszernek és az NDK-nak a lakosságára gyakorolt befolyásával.[6] Ezért osztályuralmának megszilárdítása és hódító törekvései érdekében is fokozza provokációit

[4] Militärpolitischer Rückblick 1960. Neues Deutschland, 1960. dec. 30.

[5] Lenin: A harcos militarizmus és a szociáldemokrácia antimilitarista taktikája. Megírásának ideje: 1908. Lenin Művei 15. kötet, Szikra 1955. 190. oldal.

[6] Ezzel összefüggésben lásd: A Moszkvai Nyilatkozat és a német kérdés. Társadalmi Szemle 1961. március 58—60. oldal.

az NDK ellen, és növeli az elnyomást és a terrort befelé. Az általános hadkötelezettségi törvény elfogadásának, a volt náci funkcionáriusoknak a Bundeswehrbe való felvételének az előjátéka 1956-ban a kommunista párt betiltása volt. Úgy vélték, ha illegalitásba kényszerítették a nyugatnémet dolgozók harcának vezetőjét, úgy megnyitották a sorompót Nyugat-Németország teljes militarizálása előtt. Azóta százakat, sőt ezreket börtönöztek be úgynevezett „keleti kapcsolatok" miatt. Most egy olyan „szükségállapot- és szükségszolgálat-törvényt" akarnak keresztülhajszolni, melyről a Marburg-i egyetem professzora, Wolfgang Abendroth úgy nyilatkozott, hogy „a szövetségi kormány ezen terveivel feltámadását ünnepelné a Todt-szervezet."[7] Hogy Hitler kényszermunka szervezete, a „Todt" mi volt — nem kell magyarázni. Mennyire helytállóak a militarista bonni államra vonatkozólag Engels szavai: „A hadsereg lett az állam főcélja, öncél lett; a népek még csak arra valók, hogy a katonákat szolgáltassák és etessék."[8]

E néhány példából is — úgy véljük — világosan kibontakozik a nyugatnémet militarizmusnak a társadalmi élet minden területét átfogni törekvő igyekezete. A nyugatnémet monopoltőkének a Közös Piacon keresztül és egyéb úton más országokba való behatolásával és a katonai támaszpontok megszálló rendszerének kiépítésével pedig felkészül arra is, hogy Franciaországban és más országokban is zsandár legyen.

A bonni militarizmus azonban, miközben katonai potenciálját, akcióképességét és bázisait növeli, az ellene vívott harc alapjait is szélesíti és mélyíti. *Erősíti az objektív feltételeit annak, hogy a dolgozók gazdasági és politikai küzdelmei mindinkább összefonódjanak a békeharccal egy országon belül és nemzetközileg is, hogy a háború elhárításáért harcoló európai erők egyre szervezettebben a szocializmus erőire támaszkodjanak.*

*

A világban kialakult új erőviszonyok lehetővé teszik, hogy akadályokat állítsunk a német militarizmus háborús törekvései útjába és meggátoljuk, hogy — minden eddiginél nagyobb pusztítást okozva — harmadszor is lángba borítsa Európát és az egész világot.

Az új világháborút előkészítő erők elleni harc legkövetkezetesebb szervezője és folytatója a nemzetközi munkásosztály, amely természetes ellensége a háborúnak , amely a kapitalizmusnak — a kizsákmányolás és egyben az ember ember által való pusztítása rendszerének megszüntetésére hivatott. Ebből fa-

[7] Frankfurter Rundschau, 1961. január 30.
[8] F. Engels: Anti-Dühring. Szikra 1948. 161. oldal.

kad az is, hogy ennek, az emberiség létét érintő küzdelemnek a munkásosztály által már megteremtett új társadalmi rendszer a fő bázisa és döntő tényezője.

A Szovjetunió és az európai szocialista országok sokoldalúan harcolnak a német militarizmus ellen. Küzdenek a két német állammal kötendő békeszerződésért, Nyugat-Berlinnek szabad várossá nyilvánításáért, a „frontváros" hidegháborús tűzfészkének megszüntetéséért. A második világháború maradványaként még ma is meglevő háborús állapot megszüntetése azért a legfontosabb feladat, mert a hidegháború fenntartását és az atomháborúra való készülődést éppúgy, mint a belső militarizálást a háborús provokációs légkör éleszti és ez szolgál a bonni terjeszkedések leplezéséül is.

A Szovjetunió, a potsdami szerződésnek megfelelően segítette Németország békés, demokratikus fejlődését és arra törekedett, hogy ne engedje meg a militarizmus újjáéledését A német munkásosztály, a német nép a Szovjetunió és a többi szocialista ország támogatásával felépítette első békeszerető szocialista államát, az NDK-t. Nyugat-Németországban viszont az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország vezetőinek jóvoltából ellenkező fejlődés ment végbe. A fenyegető veszély láttán a Szovjetunió számos javaslatot dolgozott ki, s az utolsó mintegy három évben több ízben megkísérelte, hogy a német békeszerződést létrehozza és a nyugat-berlini kérdést rendezze. Az érdekelt kormányokhoz és az ENSZ-hez intézett felhívásában azt is közölte, hogy közös megegyezés hiányában kész arra is, hogy a vele egyetértő kormányokkal együtt *egyoldalúan* kösse meg a békét a Német Demokratikus Köztársasággal.

A szocialista országok a legmesszebbmenően támogatják a szovjet diplomácia erőfeszítéseit a német kérdés megoldására és az általános és teljes leszerelésre vonatkozó javaslatát. A Lengyel Népköztársaság 1957 októberében terjesztette az ENSZ elé az úgynevezett Rapaczki-tervet egy közép-európai atommentes övezetre vonatkozólag, mely magába foglalná Lengyelország, Csehszlovákia, az NDK és Nyugat-Németország területeit. Ehhez a tervhez a Magyar Népköztársaság is csatlakozott. Az NDK kormánya arra szólította fel a bonni kormányt, hogy a két német állam kössön egymással 10 évre szóló békemegállapodást, szuntesse meg a fegyverkezést, kezdje meg a leszerelést és egyesüljön konföderációs alapon egy egységes békeszerető német államban. A Varsói Szerződés tagállamainak politikai tanácskozó testülete pedig ez év március végén hozott határozatában foglalt állást a német békeszerződés és Nyugat-Berlin szabad várossá nyilvánítása mellett.

Az európai tőkés országok munkásosztályának és népeinek a nyugatnémet militarizmus ellen vívott küzdelme szoros kapcsolatban áll a szocialista országok harcával, abból merít fokozott erőt, szilárdságot és perspektívát a győzelemre. Ezt fejezte ki az a felhívás, melyet Európa tőkés országainak kommunista pártjai intéztek ezen országok összes dolgozóihoz, összes demokratáihoz 1959 novemberében, Rómában megtartott értekezletükről. A kommunista és munkáspártok 1960 novemberi moszkvai nyilatkozata megerősítette és kiterjesztette ennek gondolatait.

A bonni militarizmus ellen a szocialista országok részéről és az európai tőkés országokban folytatott küzdelem belső összefüggéséből következik, hogy a nyugat-európai dolgozók harci erejét is növeli a *szocializmus fejlődése és a nemzetközi munkásmozgalom egysége.* Azonban a nyugatnémet militarizmus elleni harc sikeréhez elengedhetetlen, hogy a *kommunizmus erői magukkal ragadják a békéért küzdeni vágyó többi erőt is.*

A nyugatnémet militarizmus *fő propaganda fegyvere* az *antikommunizmus,* amelynek segítségével a *békeharc erőinek megbontására törekszik* és „indokolja" fegyverkezését. Antikommunizmusának konkrét tartalma a Német Demokratikus Köztársaság elleni testvérháborúra uszítás, s a Szovjetunió, a Lengyel Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság elleni revansista, soviniszta hajsza. S míg a nemzetközi erőviszonyok eltolódása a kommunizmus javára egyre kilátástalanabbá teszi a nyugatnémet militarizmus terveit, az Adenauer-kormány gyűjti, ösztönzi, felhasználja a hitleri nácizmus megmaradt erőit. Az NSZK kereszténydemokrata és keresztényszocialista mezben játssza ki magát „jogállamnak" a „demokrácia", a „szabad világ", a „keresztény hit", az „erkölcs" védelmezőjének és így kínálja fel magát a nemzetközi, főleg az amerikai monopoltőkének a kommunizmus elleni harcra.

Persze az antikommunizmus így, ebben a lepelben inkább hat a tömegekre, mint a hitleri tábornokok és a Bonnba átmentett náci funkcionáriusok szájából. De még ennél is hatásosabb — legalábbis úgy vélik — az, ha „a munkásosztály nevében" támadják a kommunizmust, s *a jobboldali szociáldemokrata vezérek segítségével törekednek a békeharc szövetségeseit a kommunizmustól, a szocialista országoktól elriasztani, azokkal szembeállítani, a nem proletár szövetségeseket a szocializmusról leválasztani és magának a munkásosztálynak a sorait is megbontani.* Az SDP olyan hétpróbás munkásárulói, mint Willy Brandt, a nyugat-berlini polgármester, aki az SDP kancellárjelöltje az ez évi választásokon, vagy Erler, Wehner és társaik, miután 1945—46-ban megakadályozták, hogy létrejöjjön a munkásosztály egysége egész Németországban,

azóta és most különösen, a kommunistaellenesség, a testvérgyűlölet és szovjetellenesség makacs hirdetői.

Az SDP godesbergi programjának mellékleteként „A kommunizmussal való szembenállás dokumentációja" címmel „antikommunista kiáltványt" adtak ki és fenntartás nélkül átvéve a bonni háborús uszítók szólamait, kijelentették, hogy engesztelhetetlen ellentétben állnak a „totalitarizmus jelenleg legfenyegetőbb formájával, a kommunizmussal."[9]

A jobboldali szociáldemokraták nyíltan támogatják a NATO-fegyverkezést és ma már közvetlenül a Bundeswehr revansista atomőrültjeinek programját is. Míg az SDP 1958. évi stuttgarti kongresszusa még a hadkötelezettség ellen foglalt állást, 1959-ben, Godesbergben már feladták ezt az ellenállást: 1960-ban Hannoverben pedig már nemcsak az általános hadkötelezettséget hagyták jóvá, hanem „visszaélések elleni biztosíték esetén" a bonni militaristák „szükségtörvényeit" is, sőt — a küldöttek jelentős részének tiltakozása ellenére — egyetértettek a NATO-n belül a Bundeswehr atomfegyverkezésével is. Ezek után írta a nyugatnémet Die Welt: „Sok mindent Adenauer sem mondhatott volna másképpen, mint ahogy ezen a kongresszuson elhangzott." Amilyen mértékben a militarizmus megvalósítja terveit, a jobboldali szociáldemokrata vezetők a nyugat-német militarizmus *közvetett támogatóiból*, mindinkább annak *közvetlen kiszolgálóivá* süllyednek. Túltéve a munkásárulásban történelmi elődeiken, Scheidemannokon, Noskékon is, nemcsak a háború kitörésekor és alatt, hanem már az agresszió *előkészítésénél* nyújtanak közvetlen segítséget a német militarizmusnak.

A nyugat-német munkásárulókhoz többé-kevésbé azonos hangnemben csatlakoznak a többi nyugat-európai szociáldemokrata vagy szocialista pártok, valamint az Angol Munkáspárt jobboldali vezetői. Ők is törlik pártjaik programjából mindazt, ami, hacsak szavakban is, a marxizmusra, az osztályharcra emlékeztet. Így az osztrák, a dán szociáldemokrata párt, az Angol Munkáspárt stb. munkásárulói, a szociáldemokrata tömegek jelentős részének ellenállása ellenére, új, a marxizmustól idegen programokat fogadnak el. Ezekben a programokban és programtervezetekben a „modern", a „népi" kapitalizmusról fecsegnek vagy — mint a francia szocialista párt új programtervezete — olyan kapitalizmusról, amely az állam beavatkozásával „elkerüli a válságok végzetszerűségét",[10] legjobb esetben pedig egy úgynevezett „demokratikus

[9] Die Psychologische Kriegsführung der westdeutschen Militaristen und der Antikommunismus rechter sozialdemokratischer Führer. Einheit, 1960. május. Melléklet 17. old.

[10] J. Moch. Revue Socialiste No 128. déc, 1960. (Idézve France Nouvelle. 1961. márc. 29. alapján.)

szocializmusról". Ezzel probálják leszerelni az osztályharcot. A monopoltőke osztályuralmát elfedve, a „demokrácia védelmével" indokolják a kapitalista „honvédelmet" is. Az antikommunizmus és burzsoá nacionalista „honvédelem" eképpen kapcsolódik össze a jobboldali szociáldemokrata ideológiában.

A bonni szociáldemokrata vezérek „a meghitt együttműködés elmélyítésére" megállapodást kötnek a legsovinisztább fasiszta csoportokkal, az úgynevezett „Előzöttek Szervezetével". „Saját" országuk monopoltőkéseinek érdekeit képviselve pedig „nemzeti" alapon szembeállítják egymással az egyes országok munkásságát, azon imperialista ellentéteknek megfelelően, melyek a NATO szövetségen belül vannak.

Mindennek ellenére tömörülnek, szervezettebbekké és harcosabbakká válnak az európai tőkés országokban azok az erők, melyeket felrázott a német militarizmus előretörése, a külföldi támaszpontokon való megjelenése és az atomháborús kardcsörtetés, s melyekben mind jobban erősödik a Szovjetunió és a többi szocialista ország iránti bizalom. *Áttörik a kommunistaellenességgel és a nacionalizmussal támasztott korlátokat* és az európai tőkés országokban fejlődik a bonni militarizmus elleni harc.

* * *

Ma már egyre gyakrabban hangzik fel a tiltakozó kiáltás Európa tőkés országaiban: „Ne adjanak atomfegyvert a hitleri generálisok kezébe! Ne engedjék meg, hogy katonai támaszpontokat létesítsenek! Számolják fel a meglevőket! Szerelják le és semlegesítsék Nyugat-Németországot! Oszlassák fel a katonai és új SS alakulatokat!".

Franciaországban, különösen a nyugat-német határon és azokban a helységekben, ahova a Bundeswehr egységei megérkeztek, (Mourmelonban, Sisonneban) tömegtüntetésekkel tiltakoztak a német csapatok bevonulása ellen. A náci haláltáborokból megmenekült francia hazafiak felöltötték a koncentrációs táborban viselt csíkos rabruhájukat és így, röpcédulákat osztogatva tüntettek. Ezrek emelték fel szavukat a nácik által kivégzett hősök emlékműveinél, s megesküdtek, hogy nem tűrik el a kivégzettek emlékének meggyalázását. A párizsi Sorbonne professzorai, oktatói és diákjai, az első világháború fegyverszünetének tavalyi évfordulóján, november 11-én tiltakozó gyűlést tartottak. Olyan személyiségek, mint Paul Boncourt, volt miniszterelnök, Paul Bastien, Pierre Cot volt miniszterek, Tubert és Le Corguille tábornokok nyilatkozatban ítélték el a német támaszpontok létesítését, a Bundeswehr atomfegyverekkel való felszerelését, a revansista törekvéseket és a nyugat-német új nácizmust.

Amikor ez év elején Heusinger Londonba érkezett, hogy tárgyalásokat folytasson a német kiképzőtáborok létesítéséről, a Daily Telegraph is így írt: „Az angol átlagpolgár nem lehet közömbös az iránt, hogy a brit tísztek egy volt náci tábornokkal ülnek egy asztalnál és arról tárgyalnak, hogy Anglia területén adjanak segítséget a német csapatok kiképzéséhez." Majd, mikor köztudomásúvá vált, hogy az angol kormány jóváhagyta ezen kiképző táborok létesítését, a News of the World hetilap evvel a fejléccel jelent meg: „Vigyázat, jönnek!". Tüntetések az utcákon és a mozikban, a kiképzőtáborok helyén; interpellációk az alsóházban stb.: így fogadta Anglia népe a Bundeswehrt. A belgiumi Arendonkba, ahol a német támaszpontot felállították, a teherautók és személykocsik egész karavánja szállította a tüntetőket, akik a nácik által a múlt világháborúban itt kivégzett hősök emlékművénél fogadtak hűséget az ellenállás harcosainak emlékéhez. Dániában, a NATO-haderők Hold Fast néven szervezett hadgyakorlata idején, a dán tartalékosok egyharmada kérte felmentését e gyakorlatok alól, peticiók tömegével fordultak a dán kormányhoz és röpcédulákkal tiltakoztak az ellen, hogy német parancsnokság alá helyezzék a dán csapatokat. Maga Christensen dán tábornok is megtagadta, hogy Jütlandban és Schleswig-Holsteinben állomásozó egységeit a Bundeswehr tisztjei parancsnokolják. Norvégiában többek között a szociáldemokrata párt ifjúsági szervezete követelte, hogy a kormány változtasson politikáján és ne engedje meg német támaszpontok létesítését. Olaszországban tiltakozó tömeggyűlések és tüntetések voltak. Velio Spano kommunista szenátor interpellációjában követelte, hogy az olasz kormány adjon felvilágosítást a Szardíniában felállított nyugat-német támaszpontokról. Alberto Moravia és Pier-Paolo Pasolini neves írók, Luchino Visconti filmrendező és mások felemelték szavukat. Görögországban a Manolisz Glezosz kiszabadításáért folyó szakadatlan harc a német militarizmust és görög híveit veszi célba. Hiszen, Glezosz volt az, aki az Akropoliszról letépte a horogkeresztes zászlót. A Merten-ügy leleplezései nyomán fellángolt a tiltakozás: Athén és Pireus kerületeinek összes demokrata aktivistái közös nyilatkozatban tiltakoztak a nácikkal kollaborált Karamanlisz miniszterelnök jelenlegi hazaáruló, hidegháborús politikája ellen.

Magában Nyugat-Németországban is, ahol a világbéke európai főellensége „otthon" van, jelentős tömegmozgalom bontakozott ki az atomfegyverkezés ellen, különösen a Ruhr-vidéken. Dortmund és Essen vasmunkásai, Gelsenkirchen és Recklinghausen bányászai, Velbert lakossága ilyen jelszavak alatt vonult fel: „Halál az atomhalálra! Gondoljatok Hirosimára és Nagaszakira! Az atom-

fegyverkezés: öngyilkosság!". Baden-Württemberg tartományban a katonai behívó ellen tüntettek a múlt világháborúban is részt vett 1922-es évfolyambeliek. Sok fiatal az NDK-ba települ át, hogy kivonja magát a katonai szolgálat alól. Közismert a göttingeni egyetemi tanárok atomháború-ellenes felhívása. Múlt év áprilisában Hamburgból és Brémából fekete zászlók alatt vonult a békeharcosok menete Bergen-Hohneba, a NATO nyugat-németországi atomkísérleti központjához. Gyarapodik a száma azoknak, akik „lelkiismereti okokból" kérik katonai felmentésüket: az utolsó hónapokban 9000 ilyen kérelmet nyújtottak be. Ez évben, húsvétkor ismét jelentős „atombomba-ellenes menetelést" szerveztek Frankfurt környékén.

A különböző országokban lefolyt tömegakciókhoz, tiltakozó demonstrációkhoz tartoznak a volt náci koncentrációs táborok helyén szervezett hatalmas nemzetközi tömeggyűlések; így az, amelyet ez év áprilisában Sachsenhausenban tartottak, melyen a delegáltak ezrei tüntettek a nyugat-európai országokból is, a nácizmus újjáéledése és a bonni militarizmus atomhalállal fenyegető készülődései ellen. Mind erősebb a nemzetközi visszhangja a leleplezéseknek, melyek az NSZK-ban, a Bundeswehrben és a NATO vezérkarban is fontos szerephez jutott nácik bűneit tárják fel. Az Oberländerek, Globkék, Heusingerek, Speidelek, Foertschök és társaik eltávolításának és felelősségrevonásának követelésére Oberländert kénytelenek voltak eltávolítani a miniszteri székből, Globke, Adenauer bizalmi embere pedig a napokban jelentette be, hogy még ez évben „nyugdíjba megy". Az Eichmann per kapcsán annyira nő a nemzetközi felháborodás, hogy egyre csökken a bonni urak azon reménye, hogy elhatárolva magukat a nácizmustól, megakadályozhatják a jelenleg funkcióban levő cinkosok felelősségének megállapítását, a *mai* bonni militarista rendszer leleplezését.

Ezek csak kiragadott példák arra, hogyan bontakozik ki egyre jobban a *tömegharc* a német militarizmus ellen. *Ereje nagyrészt attól függ, mennyire kapcsolódik össze ez a szorosan vett antimilitarista küzdelem a demokrácia védelméért és kiszélesítéséért, valamint a dolgozók mindennapi követeléseiért vívott harccal.*

Nyugat-Németországban a militarizmus elleni harc főleg „belső" harc, melyet a dolgozók a német imperialista, militarista klikk ellen vívnak, bár a harc éle az amerikai imperializmus és a NATO ellen is irányul. A többi európai tőkés országban, *a nép harca „saját" elnyomói ellen gyöngíti a német militarizmust is, hiszen annak szövetségeseit támadja és esetleg el is szakítja.* Így amikor a múlt év közepén Olaszországban a munkásosztály és a demokratikus erők az OKP vezetésével visszaverték az újjászülető olasz

fasizmus támadását a demokrácia ellen és megbuktatták a Tambroni-kormányt, ezzel gátat emeltek a német militarizmus olaszországi terjeszkedési törekvéseinek. Eredményesen kapcsolták össze az újra támadó olasz fasizmus elleni harcot a horogkeresztes mázolások és az Adenauer-barát kormánypolitika elleni küzdelemmel. Belgiumban pedig a közelmúltban a hatalmas általános sztrájkban a munkásosztály akcióegysége arra kényszerítette a belga uralkodó köröket, hogy csapataikat Nyugat-Németországból *visszarendeljék*, gyengítsék a „NATO-pajzsot". A belgiumi harc hatása a *nyugatnémet* munkásmozgalomra is érezhetővé vált: a nyugatnémet szakszervezetek aktív szolidaritásukat fejezték ki a belga dolgozókkal. Legutóbb az ultrák puccsát meghiúsító franciaországi hatalmas tömegmegmozdulás mért csapást a nyugatnémet militarizmus kolonialista törekvéseire. Hiszen a nyugatnémet monopóliumok érdekeltek Észak-Afrikában a szaharai olajforrásokban és ezenfelül stratégiailag is. Adenauer nem akarja, hogy De Gaulle megkezdje az algériai ideiglenes kormánnyal a tárgyalásokat, hanem azt, hogy a francia gyarmattartók folytassák kilátástalan katonai kalandjukat az algériai nép ellen.

A militarizmus elleni harcnak és a kapitalista kizsákmányolás ellen vívott küzdelemnek összefüggését domborította ki az európai tőkés országok kommunista pártjai 1959. évi római értekezletének már említett felhívása: „A békéért folyó harc, az akció a demokratikus megújulásért belső kapcsolatban áll azzal a mindennapi küzdelemmel, melyet a munkásosztály vív közvetlen érdekeinek védelméért, a nagytőke politikája által sújtott dolgozó parasztság, értelmiség, kisiparosok, kiskereskedők, kisebb vállalkozók és egyéb középrétegek pedig jogos követeléseikért."

A demokráciáért és a napi követelésekért folyó akciókban erősödik a munkásegység, gyarapodnak a szocializmus erői. Az antimilitarista harc forrásából is erősödik a munkásegység és így növekszenek mind a békeharc, mind a „belső" harc sikerének esélyei. Különösen az atomhalál és a támaszpontok elleni harc táplálja azokat az áramlatokat a szociáldemokrácia soraiban, melyek a jobboldali vezetéssel szemben lépnek fel. Scarboroughban például a munkáspárti ellenzék főleg ezekben a kérdésekben fordult szembe Gaitskell politikájával. A közelmúltban a 80 000 dél-walesi bányász képviseletében Cardiffban összegyűlt küldöttek a német kiképzőtáborok angliai felállítása ellen szavazva szembefordultak a Munkáspárt vezetésével. Ausztriában 1959 őszén a „Schiller-ünnepségek" „alkalmából" rendezett neofasiszta tüntetések ellen, az osztrák jobboldali szociáldemokrata vezérek egységellenes magatartása ellenére megszületett a kommunista és

szociáldemokrata munkások helyi akcióegysége, amely megújult múlt év elején, a horogkeresztes mázolások és antiszemita hajszával szemben. Számos példát hozhatnánk fel Franciaországból, Olaszországból és máshonnan. Ki kell azonban emelnünk Nyugat-Németországot, ahol az SDP hannoveri kongresszusán a Brandt—Erler—Wehner-csoport antikommunista, a militarizmust közvetlenül kiszolgáló vonalával szemben, különösen az atomfegyverkezés kérdésében jelentős ellenzék alakult ki. Hannover után pedig a fémmunkások és bányászok hatalmas szakszervezetei, az IG Metall és az IG Bergbau, megismételték a pártvezetéssel szembehelyezkedő határozatukat és akcióikat az atomhalál, a „szükségtörvények" ellen és a társadalombiztosítás védelméért. Ugyanezt tette Ludwigshafenben a vegyipari dolgozók szakszervezetének konferenciája. S ami különösen fontos, a munkásosztály akcióegységének kibontakozásával erősödik a törekvés az NDK-val való kapcsolatok javítására, a német kérdés demokratikus rendezésére. Mind számosabb nyugatnémet küldött vesz részt az NDK-ban rendezett békedemonstrációkon: így az ez év januári weimari békekongresszus 1700 delegáltja közül több mint 800 az NSZK-ból jött.

A kommunisták a nemzetközi békeharc és a belső elnyomók elleni küzdelem tudatos összekapcsolásával mindkét irányban támogatják a harcot. Ez hozzájárul a baloldali erők gyarapodásához, s a kommunisták iránti bizalom és megbecsülés növekedéséhez, maguknak a kommunista pártoknak az erősödéséhez. Franciaországban például az FKP. Politikai Bizottságának 1960. november 3-i határozata szólította egységes akcióra a francia hazafiakat a német támaszpontok létesítése és az atomfegyverkezés ellen. A határozat nyomán az ország 30 városában szervezett tüntetéseken megnyilatkozott a párt befolyása és az iránta való bizalom. Olyan országokban is érződik ez, melyekben a szociáldemokratizmus a legmélyebben vert gyökeret, mint Belgiumban és Svédországban. Ausztriában a múlt év második felében a párt taglétszáma 3000 fővel növekedett. Nyugat-Németországban is növekszik a hős, illegális kommunista párt befolyása. A monopoltőke sajtójából idézzük a következő adatokat: „Míg a Szövetségi Köztársaságban a kommunista üzemi csoportok száma 1958-ban 101 volt, ez a szám 1959-ben 164-re, 1960-ban pedig kereken 200-ra emelkedett... Az 1959-ben megválasztott összesen 6760 üzemi bizottsági tag közül 1005 kommunista... Az NKP betiltása óta 180 illegális üzemi újságról tudunk."[11]

Az egységakciók, az egyre szélesebb tömegmozgalom hatással van azokra az ingadozó nem-munkás rétegekre is, melyek mindinkább félnek a militarizmus következményeitől, részben maguk

[11] Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1961. január 28.

is érzik a monopoltőke nyomását, hazafiságuk pedig a hazájuk függetlenségét sértő nyugatnémet behatolással szembe állítja őket. Így van ez Franciaországban, Olaszországban, Angliában, az északi országokban és másutt. A szervezett békeharcban egyre számosabban vesznek részt a szocializmus közvetlen szövetségesein kívül egyéb rétegek is: neves személyiségek, tudósok, írók, művészek, politikusok és a különböző egyházak egyes papjai. Kevéssé ismert, hogy Nyugat-Németországban, ahol a két német állam létezése következtében élesen merül fel a nemzeti kérdés, szintén növekszik a szervezett békeharcban részt vevő ismert személyiségek száma. A göttingeni egyetemi professzorok atomfegyverkezés elleni felhívását már említettük. S például Baden-Württemberg tartomány békebizottságában olyan nevekkel találkozunk, mint Moritz von Frankenberg-Proschlitz, volt katonatiszt író, Heintzeller lelkész, Fassbinder asszony, a bonni egyetem volt tanára stb. *A munkásmozgalom forradalmi szárnyának és osztálytudatos tömegeinek küzdelme akcióegységben kezd összeforrni a többi dolgozó erejével és a béke védelmében összetalálkozik azokkal a hazafias elemekkel is, melyek nem hívei ugyan a szocializmusnak, de a békét és hazájuk függetlenségét akarják.*

A nyugatnémet militarizmus elleni harc az európai országok munkásosztályának és népeinek közös küzdelme a közös ellenség ellen. *Nemzetközi harc, melyet egyesít a proletár nemzetköziség.* A proletár nemzetköziség hősi tradícióit a kommunisták képviselik, akik szemben a jobboldali szociáldemokraták nacionalista osztályárulásával, erősítik a munkásosztály szolidaritását, s így a nemzetközi békeharcot. A kommunisták arra törekszenek, hogy a német militarizmus elleni küzdelemben megértessék a tömegekkel, a szocialista országok példája nyomán, hogy *gyűlöletük nem a német nép, hanem az imperializmus és militarizmus ellen irányul.*

1959. március 7-én Hruscsov elvtárs Lipcsében, a IX. Össznémet Munkáskonferencián elhangzott felszólalásában kifejtette, hogy a német kérdést elsősorban *osztályszempontból* kell nézni. A Szovjetunió, mely annyit szenvedett a nácifasizmus barbár támadásától, baráti együttműködéssel segíti az NDK-t a szocialista országok közötti egység és testvériség alapján. Hasonló barátság és testvéri együttműködés alakult ki a többi szocialista ország, így hazánk és a német nép első békeszerető szocialista állama között. S amikor most a közelmúltban a nyugatnémet militaristák ismét gazdasági blokáddal akarták megfojtani a Német Demokratikus Köztársaságot, a Szovjetunió és a szocialista országok egész családja sietett a segítségére.

Ami a proletár nemzetköziségből kifolyólag természetes a szocialista országoknál, ugyanaz természetes a tőkés országok kommunistáinál is. A francia kommunisták követik az internaciona-

lizmus 1923. évi példáját, amikor a német proletariátus Ruhr-vidéki felkelése idején Marcel Cachin Essenben tiltakozott a francia csapatoknak a német proletariátus elnyomására való felhasználása ellen; követik az 1932—33. évit ,amikor Ernst Thälmann Párizsban, Maurice Thorez pedig Berlinben szólalt fel a német és a francia munkásosztály közös ügyéért, a német és francia monopolisták ellen, valamint a proletár nemzetköziség második világháború alatti és utáni gyönyörű szolidaritási megnyilvánulásait. „A pártunk által annyira óhajtott francia—német kibékülés — mondotta a FKP múltévi felhívása — és a két nép barátságának útja nem a német militarizmus és imperializmus újjáéledésén és a revansista erőkkel kötött szövetségen át vezet. Egyetlen útja van csupán a két nép kibékülésének, barátsága biztosításának és megszilárdításának: a diplomáciai, kereskedelmi és kulturális kapcsolatok felvétele avval az NDK-val, mely területén örökre megszüntette az imperializmus bázisait és azoknak a munkás és egyéb demokratikus erőknek a támogatása, melyek Nyugat-Németországban küzdenek a békéért, a leszerelésért és egy békeszerető Németországért."[12]

Ebben a szellemben folytak és folynak le Franciaország keleti megyéiben és Nyugat-Németország nyugati tartományaiban a franciák és németek közös békegyűlései. A két nép barátsága jegyében együtt tiltakoznak a Bundeswehr nukleáris fegyverkezése és franciaországi támaszpontjai ellen. Legutóbb ez év április 15—16-án Strasbourgban tartottak közös békegyűléseket és felvonulásokat, melyeken Franciaország 20 megyéjéből, német részről pedig Baden-Württemberg tartományból gyűltek össze a delegációk. Más országokban is vannak hasonló megnyilvánulások. Belgiumban, Liègeben például múlt év októberében az ellenállás harcosainak nemzetközi találkozóján az összegyűlt 900 küldött között a belgák, franciák, hollandok, luxemburgiak mellett 100 nyugatnémet delegált vett részt. Mindez azt mutatja, hogyan *fejlődik a kommunisták következetes, a proletárszolidaritást erősítő munkájával a munkásosztály nemzetközi egysége, a népek barátsága és egyetértése.*

Az egyes országok kommunista pártjai országaik sajátosságának megfelelő kezdeményezésekkel támogatják a szocialista országok békeindítványait. Az olasz kommunista parlamenti frakció 1958 júniusában törvényjavaslatot nyújtott be a római parlamentben arról, hogy Olaszország területén ne lehessen atomfegyvereket tárolni. A Holland Kommunista Párt „a német Bundeswehrtől elszakadt atommentes Hollandia" jelszavát adta ki, Ausz-

[12] France Nouvelle, 1961. január 18.

riában a KP ez év tavaszán megtartott XVIII. kongresszusán megállapította, hogy „a harc a semlegesség megőrzéséért és megvédéséért — az a legfontosabb hozzájárulás, amelyet mi, osztrákok a béke biztosításához adhatunk".[13]

A szocialista országok békeharca és az európai tőkésországok népeinek a német militarizmus elleni küzdelme mind mélyebben kapcsolódik össze. Erősödik a szocialista országokat és az európai tőkésországok munkásságát összeforrasztó proletár nemzetköziség. Ez a folyamat érleli legjobban azokat a feltételeket, amelyek közt a békeerők meg tudják akadályozni a német militaristáka háborús terveik végrehajtásában.

[13] Weg und Ziel, 1961. 4. 220. oldal.

A „bőség társadalma" és a koegzisztencia ideológiai problémái

Írta RIPP GÉZA

Az elmúlt években kevés közgazdasági munka váltott ki olyan széleskörű hatást a kapitalista országokban, mint J. K. Galbraithnek, a Harvard-egyetem professzorának, Kennedy elnök gazdasági tanácsadójának, az Egyesült Államok új indiai nagykövetének „A bőség társadalma" című műve. Galbraith könyve igazi közgazdasági bestseller: az Egyesült Államok és általában a fejlett tőkés országok értelmiségének a mai kor feltételeinek megfelelő ideológia iránti szükségletét igyekszik kielégíteni, gondosan ügyelve arra, hogy az általa kínált új eszmék elterjedését a tudományos ismeretek elsajátításának szokásos fáradságával járó erőfeszítés ne akadályozza. Egyes igényesebb burzsoá közgazdászok ugyan kissé fanyalogva fogadták azt a könnyedséget, amellyel Galbraith állításainak alaposabb bizonyítása elől következetesen kitér, ez azonban egyáltalán nem gátolta a könyv népszerűségének gyors növekedését. K. E. Boulding, a michigani egyetem professzora például azt a reményét fejezte ki, hogy Galbraith könyvének hatása éppoly nagy lesz, mint amilyen a népszerűsége. Richard Crossman, az Angol Munkáspárt elnöke pedig „keresztül-kasul Galbraith hívének" nevezte magát. Egy másik ismert munkáspárti ideológus, John Strachey egyenesen kijelentette, hogy Galbraith műve a legközelebbi évtizedekben olyan hatást fog gyakorolni, amelyet csak Keynes fő művéhez lehet hasonlítani. Galbraith könyve ideológiai szempontból kétségtelenül egyike a legérdekesebb műveknek, amelyek a fejlett tőkés országok problémáinak felvetésére és megválaszolására törekednek, különös tekintettel arra, milyen hatása van a két társadalmi rendszer egymás melletti létezésének a kapitalizmus problémáira.

I

A kapitalizmus általános válságának egyik legjellegzetesebb megnyilvánulása, hogy a jelenkori burzsoá politikai gazdaságtan — és ezen túl az egész mai burzsoá ideológia — központi kérdésévé válik a kapitalizmus fennmaradásának és normális működé-

sének a problémája. Az erőviszonyokban bekövetkezett történelmi változást jelzi, hogy a burzsoá közgazdászok feladatuknak már nem azt tartják, hogy a szocializmus lehetetlenségét, hanem hogy a kapitalizmus fennmaradásának *lehetőségét* bizonyítsák. A kapitalizmus általános válsága a burzsoá ideológusok tudatában mint a régi elméletek válsága jelenik meg. Társadalmi helyzetükből szükségszerűen következik, hogy képtelenek felismerni: a burzsoá ideológia válsága a tőkés társadalmi rendszer válságának a kifejezése. Ennek megfelelően a válság megoldását nem annyira a kapitalista valóság, mint inkább az ideológia megváltoztatásában keresik. Ezért lett a „dogmák elleni harc" a jelenkori burzsoá politikai gazdaságtan egyik fő jelszava.

A tőkés társadalom válságának elmélyülésével a politikai gazdaságtan jelentősége a burzsoázia számára nem csökken, hanem annak arányában növekszik. Ebben a burzsoáziának a kapitalizmus életképességével szembeni bizalmatlansága mutatkozik meg. Marx hangoztatta, hogy a laissez-faire a kapitalizmus adekvát formája és az attól való eltérésben a tőkés rendszer belső erőinek a gyengülése tükröződik. Amilyen mértékben a kapitalizmus belső erői gyengülésének következményeként egyre inkább kérdésessé válik a tőkés rendszer funkcióképessége, olyan mértékben növekszik azoknak a gazdasági elméleteknek a jelentősége, amelyek a természetes gyógyulás bevárása helyett mesterséges beavatkozással javasolják orvosolni a kapitalizmus bajait. Ennek a megváltozott magatartásnak legjelentősebb és legnagyobb hatású képviselője, Keynes angol közgazdász fellépése óta, fő irányzattá vált a burzsoá politikai gazdaságtanban az a felfogás, hogy a kapitalizmus működő-képessége és fejlődő képessége nem elsősorban a kapitalizmus automatikusan működő belső erőin, hanem a burzsoá közgazdászok által kidolgozott gazdasági elméleteken és azoknak a burzsoá állam által való gazdaságpolitikai alkalmazásán múlik.

A fentieknek megfelelően Galbraith is a régi dogmák és az azoknak megfelelő gazdaságpolitika hatástalanságában látja annak okát, hogy az Egyesült Államok nem tud megfelelően élni a rendelkezésére álló hatalmas anyagi gazdagsággal és hogy a Szovjetunióval folytatott verseny döntő területein egyre nyilvánvalóbbá válik elmaradása.

Galbraith könyvének alapgondolata: az Egyesült Államok jelenlegi helyzete új korszak a gazdasági fejlődés történetében, a „bőség társadalmának" korszaka, viszont a jelenleg uralkodó gazdasági elméletek egy már túlhaladott korszak termékei, és ennek következtében „olyan eszmék vezérelnek bennünket, amelyek egy más világra érvényesek".[1] Mivel szerinte a jelenlegi eszmék olyan

[1] J. K. Galbraith: The Affluent Society. Boston. 1958. 3. l.

korból származnak, amelyben a szegénység az emberek nagy többsége számára általános és egyedül lehetséges állapot volt, ezért ellentmondás keletkezett a megkövesedett eszmék és az új valóság között. Galbraith lényegében az egész őt megelőző politikai gazdaságtant „konvencionális bölcsességnek" nevezi, amely ellentétes a „bőség társadalmának" valóságos követelményeivel és ezzel saját elméletét úgy tünteti fel, mint új szakaszt a politikai gazdaságtan történetében.

Galbraith tényleges szembenállása az őt megelőző politikai gazdaságtannal nagyonis relatív: a gazdasági folyamatok értelmezésében, a feladatok meghatározásában rendszerint egyáltalán nem olyan eredeti, mint ahogy azt ígéri. De ez a *relatív* szembenállás, bizonyos vonatkozásban valóban fennáll: Galbraith művében egyrészt kifejezésre jut az a felismerés, hogy a keynesizmus korántsem bizonyult olyan teljes és végleges receptnek a kapitalizmus bajainak orvoslására, mint ahogy ezt az elmúlt időszakban a tőkés országokban általában feltüntették, másrészt pedig megkísérli — gyakran nem is egészen tudatosan — felvetni azokat a problémákat, amelyekkel a mai kapitalizmusnak szembe kell néznie a két társadalmi rendszer egymás melletti létezése következtében.

Galbraith megállapítja, hogy az elmúlt időszakban „a keynesi magatartás vált az új konvencionális bölcsességgé"[2] és kihívást intéz a modern burzsoá politikai gazdaságtan uralkodó irányzatának olyan „szent" kategóriái ellen, mint amilyenek például a „teljes foglalkoztatottság", a „gazdasági növekedés", valamint a keynesi pénzügyi politika alapelvei. A keynesizmus bírálata Galbraith könyvében azonban egyáltalán nem mélyreható, nem a keynesizmus kiszorítására, hanem inkább annak kiegészítésére törekszik és a legfontosabb kérdésben, a burzsoá állam szerepének értékelésében lényegesen túl is megy Keynesen. Emellett a keynesizmus dogmáit igen gyakran a burzsoá politikai gazdaságtan sokkal régebbi dogmáival igyekszik helyettesíteni.

Galbraith könyvének egyik legfontosabb vonása, hogy benne bizonyos tekintetben az a hatás tükröződik, amelyet a szocialista világrendszer létrejötte és fejlődése a jelenkori burzsoá ideológiára gyakorol. Az adott helyzetben a burzsoá közgazdaságtan fő feladatává válik, hogy kidolgozza a kapitalizmus apologetikájának új érveit a két rendszer gazdasági versenyének feltételei között. Csak ebből az aspektusból lehet Galbraith könyvének jelentőségét helyesen megítélni. Galbraith természetesen képtelen arra, hogy a koegzisztencia igazi problémáit felvesse, még inkább, hogy azokat megválaszolja.

A két rendszer egymás melletti létezése és versenye a bur-

[2] I. m. 192. l.

zsoá közgazdaságtanban szükségképpen előtérbe állítja a társadalom rendelkezésére álló erőforrások leghatékonyabb felhasználásának, és ezzel összefüggésben a társadalom céljainak problémáját. „A legutóbbi időben — írja Galbraith —, egyetlen probléma sem volt annyira zavaró, a gondolkodo emberek számára, mint az, hogy miért használjuk fel olyan rosszul gazdagságunkat. Az államférfiúi képesség bizonyos hiányát rendszerint feltételezték. Ma már világos, hogy a baj mélyebben fekszik. Ez a mi gazdasági magatartásunk nézőpontja."[3] A burzsoá politikai gazdaságtan legutóbbi fejlődésének kétségkívül egyik legjellemzőbb vonása, hogy egyre inkább háttérbe szorul az a felfogás, amely a közgazdaságtant mint valamilyen technikai tudományt kezeli, amely a társadalom céljának kérdésével nem foglalkozik. Ennek megfelelően egyre jobban hangsúlyozzák a közgazdaságtan világnézeti, ideológiai vonatkozásait. Ez a szemlélet jut kifejezésre például J. R. Hicksnek, az oxfordi egyetem politikai gazdaságtan professzorának nemrégiben megjelent tanulmánygyűjteményéhez írt előszavában is. Hicks hangsúlyozza: „Lehetetlen olyan gazdasági javaslatokat készíteni, amelyeknek nincs ‚nem-gazdasági' vonatkozásuk..." „Ahogy a gazdagság növekszik, úgy válik (vagy kell válnia) maga a gazdagság kevésbé fontossá... Nem vagyunk olyan „bőségesek", hogy a nagyobb gazdagság iránti szükséglet eltűnt; de viszonylagosan kevésbé sürgős lett"... „Lehetséges úgy növelni a gazdagságot, hogy egyúttal csökken a szabadság."[4] (Ez utóbbi megállapításánál Hicks a nagy monopóliumok hatalmának állandó fokozódására utal, amit ő a szabadság legnagyobb fenyegetésének tekint a nyugati társadalmakban.)

Ez a megváltozott magatartás kétségkívül a legszorosabb összefüggésben van azokkal a hatalmas eredményekkel, amelyeket a Szovjetunió a legutóbbi években elért, amelyeknek ideológiai kihatásaival a burzsoá politikai gazdaságtan is kénytelen szembenézni. Galbraith ezt egészen nyíltan elismeri: „Azóta a Szovjetunió nyilvánvalóvá tette a tudományos és technológiai haladásnak egy lélegzetelállító sorozatát... Nyilvánvalóvá vált, azért vallottunk kudarcot abban, hogy ennek a haladásnak megfeleljünk, mert kudarcot vallottunk abban, hogy a szükséges eszközöket a kívánt célokra összpontosítsuk. Egyesek kimutatták, hogy azon a héten, amikor az oroszok elindították első mesterséges holdjukat, mi a gépkocsi modelleknek egy nagyszerű választékát bocsátottuk ki. ...A leckét nem tanultuk meg teljesen... Nem láttuk, hogy a probléma sokkal több, mint egy nagyobb költségvetés — ez a mi magatartásunk magával a társadalom céljával szemben."[5] Egy tár-

[3] I. m. 180. l.
[4] J. R. Hicks: Essays in World Economics. Oxford. 1959. X., XIII., XIV. l.
[5] J. K. Galbraith: The Affluent Society. 352. l.

sadalmi cél, amely képes lenne mozgósítani az Egyesült Államok összes erőforrásait és kellő vonzóerőt tudna gyakorolni azokra a népekre, amelyek jelenleg nem tartoznak sem a szocialista, sem az imperialista országokhoz — ez az a koegzisztencia által felvetett probléma, amely egyre jobban foglalkoztatja a burzsoázia ideológusait és politikusait és amelynek mind élesebb formában való felvetése mutatja az imperialista országok pozícióinak gyengeségét a szocialista világrendszerrel való versenyben. Nem véletlen, hogy a „Life" c. amerikai folyóirat szerkesztésében a közelmultban egy tanulmánygyűjtemény jelent meg, amely kizárólag ezzel a kérdéssel foglalkozik. Adlai Stevenson itt megjelent írásában például a kérdést ilyen élesen tette fel: „... valószínű-e, hogy a szupermarkettel, mint templomunkkal és a fizetett rádióreklámmal, mint litániánkkal a világot Amerika emelkedett céljainak és ösztönző életmódjának ellenállhatatlan víziójával lelkesítjük?"[6] Ugyanitt Walter Lippmann az egész amerikai társadalmi magatartás megváltoztatását követeli, hogy megfelelhessen a Szovjetunió „kihívásának". „Nincs más választásunk, minthogy megfeleljünk ennek a kihívásnak, mégha ez megköveteli is sok kedvelt dogmánk megváltoztatását, és azt, hogy megedzzük magunkat egy keményebb életmódra."[7]

A koegzisztencia problémájának felvetése a burzsoázia vezető ideológusai és politikusai részéről a ténylegesen alapvető problémának szükségképpen torzított beállításához vezet: a két rendszer versenyében a kapitalizmus lemaradásának fő okait nem a tőkés gazdasági rendszerben keresik, hanem a megfelelő eszmék hiányában, amelyek alkalmasak volnának arra, hogy a kapitalizmus vonzóerejét növeljék. Ennek az alapállásnak megfelelően Galbraith könyve egyszerre dicsőítése is és „önkritikája" is a mai amerikai társadalomnak: dicsőítése annak az anyagi haladásnak, amely — Galbraith szerint — a történelemben először az Egyesült Államokban elvezetett a „bőség társadalmának" létrejöttéhez és bírálata annak a magatartásnak, amely — a megfelelő eszmék hiányában — kudarcot vall abban, hogy ezt a gazdagságot eredményesen használja fel.

II

Galbraith egész művének a megítélése szempontjából perdöntő jelentősége van kiinduló tétele helyességének: igaz-e az, hogy az Egyesült Államok fejlődésének jelenlegi szakasza új korszak a társadalom fejlődésének történetében. A „bőség társadal-

6 The National Purpose. America in crisis; an urgent summons. New York, 1960, 29. l.

7 L. m. 133. l.

mának" létrejöttére hivatkozva állítja Galbraith és követőinek serege, hogy a mai Amerikának már nem kell szembenéznie a tőkés társadalmak hagyományos problémáival, és erre hivatkozva jelenti ki, hogy a marxizmus is a „konvencionális bölcsesség" részévé vált, mivel a kapitalizmusnak a marxizmus által feltárt problémái az Egyesült Államok jelenlegi feltételei között már megoldódtak. Ebből következően szerintük a szocializmus szükségszerűsége sem bizonyítható a marxizmus alapján, hiszen, mint Galbraith egyik leglelkesebb követője, Strachey állítja: „A gazdaság területén az állandóan növekvő nyomor marxista jóslata az igazság ellentétének bizonyult. Az állandóan növekvő bőség az, ami Amerikában egyre inkább összeférhetetlenné válik egy nem-módosított kapitalizmussal."[8] A „bőség társadalma" követelményeinek megfelelően átformált kapitalizmus, mint a szocializmus alternatívája; Galbraith műve, mint a marxizmus—leninizmus alternatívája — ez az a következtetés, amelyet a burzsoá és reformista ideológusok jelentős része a fejlett kapitalista országok problémáinak megoldására kínál.

Galbraith gondosan óvakodott ugyan attól, hogy valamelyes pontos meghatározását is adja annak, amit ő a „bőség társadalmának" nevez, erről szóló főbb megállapításait mégis a következőkben lehet összefoglalni:

1. Az Egyesült Államokban a fogyasztás színvonala a történelemben eddig ismeretlen fokot ért el. Olyan fogyasztási cikkek váltak elérhetővé a társadalom többsége számára, amelyek eddig csak egy szűk kiváltságos réteg monopóliumát képezték.

2. Az osztályok közötti egyenlőtlenség csökkent és jelentősége többé már nem tekinthető elsőrangúnak a társadalmi kapcsolatok megítélésében. Emelkedő reálbérek esetén a vagyon szerepe másodrangúvá válik. A XIX. században a társadalmi feszültségek megoldásának egyedüli lehetősége a vagyon és a jövedelmek újraelosztása volt, jelenleg viszont a megnövekedett termelés helyettesíti az újraelosztást.

3. Az egyenlőtlenséget csökkentette, hogy megváltozott a vagyon felhasználásának módja. A gazdagok már nem viselkednek olyan kihívóan, mint régen.

4. Gyökeresen megváltozott a gazdagok társadalmi és politikai helyzete, mivel megnőtt a szövetségi kormány tekintélye, a szakszervezetek befolyása és ami a legfontosabb: rendkívül fokozódott a vállalati igazgatási apparátus vezetőinek, az úgynevezett menedzsereknek a szerepe.

5. A „teljes foglalkoztatottság" kivívása, a munkanélküli segély kiterjesztése, a nyugdíjrendszer, a mezőgazdasági termékek

[8] John Strachey: The End of Empire. London, 1959. 224. l.

ártámogatása stb. következtében megszűnt a kapitalizmussal régebben együttjáró létbizonytalanság.

A jelenkori burzsoá politikai gazdaságtan egyik fő vonása a politikai gazdaságtan kategóriáinak szubjektív értékelése. Ennek megfelelően Galbraithnél a politikai gazdaságtan kategóriái nem termelési-társadalmi viszonyoknak, összefüggéseknek a kifejezői, hanem általában csak mennyiségi kapcsolatok megjelölésére szolgálnak. Ezzel a jelenségeket társadalmi összefüggéseikből kiszakítja, az egyes kategóriákat megfosztja konkrét társadalmi meghatározottságuktól és önkényes konstrukciókat hoz létre. Galbraith a társadalmi problémáknak csak a mennyiségi vonatkozásait képes felismerni, és így nála a bőség és a nyomor problémája mint valamennyi társadalmi alakulatban azonos probléma jelenik meg. Mivel ez a felfogás semmiféle objektív kritériumot sem ismer el, ezért ennek alapján bármely társadalmi alakulatot a „bőség társadalmának" lehet nevezni — a megelőzőhöz képest, hiszen minden új társadalmi rendszer, a megelőzőhöz viszonyítva, az anyagi javak nagyobb bőségét állítja elő.

Mivel Galbraith a tömegek nyomorát kizárólag a termelőerők viszonylagos fejletlenségére vezeti vissza, ezért számára a szegénység felszámolása olyan probléma, amelynek megoldása független a fennálló társadalmi-termelési viszonyoktól. Ezzel szemben Marx hangoztatta, hogy míg a kapitalizmus előtti *valamennyi* társadalmi alakulatban a dolgozók tömegeinek nyomorúságos helyzete szükségszerűen következett az ember természetfölötti hatalmának elégtelenségből, addig a kifejlett tőkés országokban a tömegek nyomorának *kizárólag* társadalmi, a kapitalista rendszerben gyökerező okai vannak. Teljesen ellenkezik az igazsággal Galbraithnak az az állítása, amely szerint Marx nem tudta felismerni, hogy a kapitalizmus fejlődése során a termelőerők fejlettsége olyan fokot érhet el, amely lehetővé teheti a szegénység teljes és végleges felszámolását. Ellenkezőleg: a marxizmus a szocializmus lehetőségét, objektív feltételét éppen ebben jelölte meg, kiegészítve azonban azzal, hogy a nyomor felszámolása nem valósulhat meg a termelőerők fejlődésének automatikus következményeként, ehhez szükség van a társadalmi okoknak — a kapitalizmusnak — a felszámolására is. Ehhez még hozzá kell tenni, hogy a nyomor felszámolásán a marxizmus nem pusztán a fizikai létfenntartás biztosítását érti, hanem a dolgozó tömegek egész társadalmi helyzetének a gyökeres megváltoztatását is.

A dolgozó tömegek helyzete a tőkés országokban nem ítélhető meg közvetlenül a fogyasztás általános színvonalából, még kevésbé a fogyasztási struktúrában bekövetkezett változásokból. Kétségtelen, hogy pillanatnyilag a fogyasztás általános színvonala az Egyesült Államokban a legmagasabb a világon és hogy a fogyasztás szer-

kezete *általában* leginkább itt alkalmazkodott a korunkban végbemenő technikai forradalom követelményeihez. De a dolgozó tömegek helyzetének megítélése szempontjából nem az az alapvető szempont, hogy mekkora az Egyesült Államokban a megtermelt javak mennyisége, hanem az, hogyan használják fel azokat, milyen a dolgozó osztályok fogyasztási színvonala és részesedése a nemzeti jövedelemben, valamint hogy szükségleteik kielégítési színvonala milyen arányban van a társadalmi fejlődés által létrehozott szükségletekkel. Csak az utóbbi szempontok alapján dönthető el: igaz-e az, hogy az amerikai dolgozók megszabadultak a kapitalizmus törvényszerűségeitől, hogy az Egyesült Államok a *dolgozók tömegei számára is* a „bőség társadalma?"

A jövedelmek megoszlásáról, a különböző jövedelmű kategóriáknak a teljes jövedelemből való részesedéséről az Egyesült Államokban megközelítőleg pontos képet ad a következő táblázat, amely a családoknak a teljes jövedelem alapján való megoszlását mutatja.

A családok megoszlása a teljes évi jövedelem alapján (1957-ben)[9]

Családi jövedelem	A családok száma	A csoportok százalékaránya	Összesített százalékarány
Összes	43 714 000	100,0	100,0
Kevesebb mint 1000 dollár	2 823 ezer	6,4	6,4
1000— 1999 dollár	3 712 ezer	8,5	14,9
2000— 2999 dollár	4 206 ezer	9,6	24,5
3000— 3999 dollár	5 160 ezer	11,8	36,3
4000— 4999 dollár	6 158 ezer	14,1	50,4
5000— 5999 dollár	6 352 ezer	14,5	64,9
6000— 6999 dollár	4 509 ezer	10,3	75,2
7000— 9999 dollár	7 126 ezer	16,3	91,5
10 000—14 999 dollár	2 856 ezer	6,5	98,0
15 000 dollár fölött	812 ezer	1,9	99,9

Átlagos jövedelem: 4971 dollár

Az Egyesült Államokban a legkülönfélébb ún. családi költségvetések készülnek, azzal a céllal, hogy kimutassák: melyik az a legkisebb összeg, amelyből egy átlagos család létfenntartása biztosítható. Ezek közül a legkisebb a Heller-költségvetés, amelyre a a szakszervezetek is elsősorban szoktak hivatkozni a kollektív szerződések tárgyalásánál. A Heller-költségvetés egy átlagos család

9 L. Huberman: La distribution du revenu aux U. S. A. Cahiers Internationaux 1959. nov. 80. l.

normális létfenntartási minimumát 1957-ben 5832 dollárban jelölte meg. 1957-ben Federal Reserve Board jelentése szerint az összes fogyasztói egység 66 százalékának jövedelme maradt alatta a Heller-költségvetés előirányzatainak.

Vannak olyan vélemények, hogy a Heller-költségvetés előirányzatai „túl magasak", ezért nem felesleges összehasonlítani a családok tényleges jövedelmét az Egyesült Államokban az egyéb számítások követelményeivel, tudva azt, hogy ez utóbbiak a dolgozók szükségleteit nagyjában a fizikai létfenntartás színvonalán igyekeznek meghatározni. Eisenhower elnök hivatalbalépésekor, 1953-ban 4000 dollárban jelölte meg azt az összeget, amelynek elérésével valamennyi amerikai család megszabadulhatna a szegénységtől és e feladat végrehajtásához 10 évet tartott szükségesnek. 1953 óta a létfenntartási költségek az Egyesült Államokban jelentősen emelkedtek, úgy hogy ennek megfelelően nőtt az az összeg is, amely Eisenhower szerint szükséges ahhoz, hogy a szegénységet véglegesen leküzdjék. New York városi tanácsa által közzétett adatok szerint egy átlagos család költségvetéséhez szükséges minimum 1957-ben 4072 dollár volt, ami 4511 dolláros jövedelmet igényelt az adók levonása előtt. Ehhez egészen hasonló a Fortune c. amerikai folyóirat megállapítása: „... azok a családok, amelyeknek jövedelme az adók levonása után 4000 dollár alatt van, arra vannak kényszerítve, hogy csaknem mindent élelemre, ruházkodásra, lakásra, közlekedésre és orvosi ellátásra költsenek".[10] Az amerikai Munkaügyi Minisztériumnak a városi családokra vonatkozó „szerény, de megfelelő" költségvetése — amelyet az AFL—CIO szakszervezet „igazán szerény"-nek nevezett — 1958-ban az átlagos létminimumot 4656 dollárban, azaz körülbelül heti 90 dollárban jelölte meg. A Gallup intézet 1960-ban közvéleménykutatást rendezett azzal a kérdéssel, hogy melyik az a hangsúlyozottan *legkisebb* összeg, amely egy átlagos amerikai család még *elviselhető* létfenntartását biztosítja. A közvéleménykutatás alapján az intézet megállapította, hogy ehhez az Egyesült Államok átlagában heti 84, vagyis körülbelül évi 4400 dollárra van szükség.

Ha ezeknek a különféle számításoknak az eredményeit összehasonlítjuk az előbb közölt táblázat adataival, akkor kiderül, hogy az amerikai családoknak igen nagy százaléka keres kevesebbet a legalacsonyabb költségvetések előírásainál is. Átlagos jövedelemmel (4—7 ezer dollár) 1957-ben a családok 38,9 százaléka rendelkezett, ennél többet a családoknak 24,7, kevesebbet viszont 36,3 százaléka keresett, vagyis az Egyesült Államokban az összes családoknak több mint egyharmada a normális létfenntartásnak a *legalacsonyabban megállapított* jövedelmi szintjét sem érte el. Ezen

[10] Fortune. 1959. június. 136. l.

belül a fehér családoknak 33,1 százaléka keresett kevesebbet 4000 dollárnál, a négerekének viszont 68,1 százaléka. Ez az Egyesült Államokban meglévő faji megkülönböztetésnek talán a legfontosabb — ha nem is a legszembetűnőbb — vonása. Az Egyesült Államokban a családok 24,5 százalékának a teljes jövedelme kevesebb volt a 3000 dollárnál is, vagyis nem érte el a heti 60 dollárt sem, ami pedig a fizikai létfenntartás legelemibb követelményeinek kielégítéséhez sem elegendő. „1957-ben az Egyesült Államokban heti 60 dollár jövedelem a szegénységet jelentette. Azt jelentette, hogy ezek a családok rosszul táplálkoztak, rossz lakásviszonyok között éltek, rosszul öltözködtek. Azt jelentette, hogy az egészséges és tisztességes élethez szükséges minimum alatt éltek."[11] Roosevelt elnök 1933-ban, a nagy gazdasági válság végén jelentette ki, hogy a nemzet egyharmadának a legelemibb létfenntartási szükségleteit sincs módjában kielégítenie. És 1957-ben, a „bőség társadalmának" korszakában, a gazdasági konjunktúra évében az Egyesült Államok lakosságának legalább egynegyedére még mindig érvényesek voltak ezek a kijelentések.

A mai kapitalizmus különféle védelmezőinek azokkal az állításaival szemben, melyek szerint az Egyesült Államokban a jövedelmek már olyan nagymértékben kiegyenlítődtek, hogy a jövedelmi eltéréseknek többé nincs jelentősebb szerepük az egyes osztályok, rétegek társadalmi helyzetének meghatározásában, a hivatalos amerikai statisztika jócskán szépített adatai is bőséges bizonyítékokat szolgáltatnak. Az Egyesült Államokban a családokat jövedelmeik nagysága szerint tíz egyenlő, a családoknak egyenként 10 százalékát magába foglaló csoportra osztva, az egyes jövedelmi csoportok 1957-ben a következő arányban részesedtek az összes pénzjövedelemből:[12]

Legalsó tized	1%	Hatodik tized	9%
Második tized	3%	Hetedik tized	11%
Harmadik tized	4%	Nyolcadik tized	13%
Negyedik tized	6%	Kilencedik tized	16%
Ötödik tized	8%	Legfelső tized	29%

Az adatokból kiderül, hogy a legfelső jövedelmi csoportba tartozók átlagos jövedelme 29-szeresen múlta felül a legalsó jövedelmi csoport tagjaiét, s részesedésük csaknem egyenlő volt a legalsó *hat* jövedelmi csoport — a családok 60 százalékának — egyesített jövedelmével. Az összes családok fele az összes jövedelem 22, a másik fele pedig 78 százalékával rendelkezett. Az ed-

[11] L. Hubermann: La distribution du revenu aux U. S. A. Cahiers Internationaux, 1959. nov. 82. l.
[12] Federal Reserve Bulletin. 1958. szept. 1053. l.

digi adatokból is kitűnik, hogy a jövedelemkülönbségek az Egyesült Államokban továbbra is rendkívül nagyok, és hogy az alsó jövedelmi kategóriákba tartozók helyzete lényegesen alatta marad a legalacsonyabban megállapított létfenntartási előirányzatoknak is, vagyis a termelés növekedése korántsem oldotta meg az újraelosztás problémáját, mint ahogy azt Galbraith állította.

Galbraithnak az az „érvelése", mely szerint az egyenlőtlenség kiküszöbölésének egyik tényezője, hogy a gazdagok kevésbé „tüntetően" költik el jövedelmüket, aligha érdemel komolyabb figyelmet. Ez csak arra példa, hogyan próbálja a modern burzsoá politikai gazdaságtan az osztályellentétek társadalmi-gazdasági elemzését „pszichológiai elemzéssel" helyettesíteni, és az osztályellentétek okait a társadalmi viszonyok helyett az egyéni tudatra visszavezetni. Mégha Galbraith állítása helyes volna is, abból legfeljebb az egyenlőtlenség külső megnyilvánulásaira, de semmiként sem a mértékére lehetne következtetni.

A magas fogyasztói színvonal, az egyenlőtlenség jelentőségének csökkenése mellett Galbraith a létbizonytalanság megszűnését tekinti a „bőség társadalma" legfontosabb jellemzőjének. A keynesizmussal való részleges szembenállását többek között éppen azzal indokolja, hogy a mai Amerikának már nem kell szembenéznie a létbizonytalanság problémájával és így a „teljes foglalkoztatottság" keynesi koncepciója elvesztette jelentőségét. Mint Galbraith írja: „... míg a valóságban a létbizonytalanság kiküszöbölődött, többé-kevésbé érintetlenül fennmaradt mint a konvencionális bölcsesség ideológiai támasza..."[13] Galbraith állításai azonban most sincsenek jobban összhangban a tényekkel, mint az előző esetekben. 1958-ban, Galbraiht könyve megjelenésének évében, a munkanélküliek száma a második világháború utáni legmagasabb színvonalat érte el. 1958 júniusában az Egyesült Államokban a munkanélküliek száma — 5,4 millió nyilvántartott, 1,1 millió rejtett és 1,7 millió teljes munkanélkülivel egyenértékű részleges munkanélküli[14] — 8,2 millió volt, az összes munkavállalóknak 11,6 százaléka. A munkanélküliség nemcsak a gazdasági válságok idején, hanem — mint azt az USA Munkaügyi Minisztériumának folyóirata megállapítja — állandóan jelenlevő probléma az Egyesült Államokban. „A magas munkanélküliség az ország számos körzetében viszonylagosan állandó probléma mind a fellendülés periódusaiban, mind a gazdasági visszaesés idején."[15] Az irányzat az Egyesült Államokban — Galbraith állításaival szemben — az, hogy a munkanélküliek száma nem csök-

[13] J. K. Galbraith: The Affluent Society. 100. l.
[14] Fakti o polozsenyija trugyaszcsihszja v Sz. S. A. (Labor Fact Book. 14.) Moszkva. 1960. 67. l.
[15] Monthly Labor Review. 1959. nov. 1211. l.

ken, hanem növekszik. „A második világháború óta minden recesszió után megnőtt a munkanélkülieknek az a száma, amelyet normálisnak tekintünk. Régebben az volt az álláspontunk, hogy a prosperitás időszakában a munkaerő 3 százalékánál többen nem lehetnek munkanélküliek, most már ott tartunk, hogy az 5,5 százalékot is normálisnak tekintjük."[16] Kennedy elnök ez év eleji kongresszusi üzenetében erről a kérdésről így nyilatkozott. „A bejelentett csődök száma az üzleti életben a legmagasabb szintet érte el a nagy gazdasági depresszió óta. 1951 óta a gazdálkodók jövedelme 25 százalékkal csökkent. A munkanélküliség mértéke — az 1958. évi rövid időszakot kivéve — elérte az eddig tapasztalt maximumot. Mintegy 5 és fél millió amerikai munkanélküli közül több mint egy milliónak több mint négy hónapon át kellett várakoznia, míg munkát talált... A munkanélkülieknek közel egynyolcada mintegy száz olyan körzetben, ahol különösen nagy a depresszió, majdnem minden remény nélkül él."[17]

Galbraith állításai — amelyek szerint a burzsoázia társadalmi szerepe azért csökkent, mert egyrészt nagymértékben fokozódott az állam beavatkozása a gazdaság irányításába, másrészt pedig a vállalatok vezetésében az ún. menedzsereké lett a döntő szerep — a mai kapitalizmus egyes valóságos folyamatait teljesen eltorzítják, tényleges szerepüket gyökeresen félremagyarázzák. A *burzsoá* állam megnövekedett gazdasági tevékenysége nem csökkentette, hanem növelte a nagy monopóliumok befolyását és hatalmát. Az ún. menedzserek pedig egyrészt egyáltalán nem szorították háttérbe a *nagy* részvénytulajdonosokat a gazdasági élet irányításában, másrészt pedig nem képeznek egy külön osztályt, mint azt a burzsoá ideológusok elhitetni szeretnék, hanem a burzsoázia részét alkotják. Amennyiben a részvénytulajdonosok és az ún. menedzserek közti ellentétről egyáltalán szó lehet, úgy ez esetben nem két társadalmi osztály, hanem a burzsoázia két csoportja közti ellentétről van szó.

III.

A szocializmus pozícióinak állandó erősödése a két rendszer versenyében azt a sürgető feladatot állítja a burzsoázia ideológusai elé, hogy megkíséreljék kidolgozni a kapitalizmusnak egy olyan „modelljét", amely alkalmas lehet arra, hogy ellensúlyozza a szocializmus egyre növekvő vonzóerejét. Amint Stevenson megfogalmazta: „Nem feltételezem, hogy volna ma valaki, aki tagadná, hogy egy szabad társadalom meggyőző működő modell-

[16] New York Times, 1961. febr. 6.
[17] New York Herald Tribune. 1961. jan. 31.

jének kialakítása az emberiség akut szükséglete... Az emberi energiák mindenfelé új formák felé törnek és a kommunisták általánosan azt állítják, hogy egyedül az övéké az igazán hatékony rendszer."[18] Galbraith könyve az egyik első kísérletnek tekinthető arra, hogy e nagyigényű feladatot megoldja. A Galbraith által kidolgozott „modell": a „bőség társadalma" követelményeinek megfelelően módosított kapitalizmus, amely képes szembenézni a koegzisztencia kihívásával. Ennek a „modell"-nek alapja az a feltételezés, hogy a „bőség társadalmában" a kapitalizmus hagyományos problémái már nem léteznek. Ez egyúttal a „modell" alapvető hibája is: eltekint a kapitalizmus általános törvényszerűségeitől, és ennek következtében szügségképpen megragad a mai kapitalizmus egyes sajátos problémáinak felszíni vonatkozásainál, és így lehetetlenné válik számára, hogy a problémák gyökereit feltárja.

Galbraith szerint az új valóság és a régi elméletek által formált magatartás közti ellentmondás az oka annak, amit ő a társadalmi egyensúly hiányának nevez. A társadalmi egyensúly hiánya miatt képtelen az Egyesült Államok arrra, hogy a Szovjetunióval szembeni gazdasági, tudományos és ideológiai küzdelemben eredményesen megállja a helyét. A társadalmi egyensúly hiányának fő okai: az infláció és különösen az egyéni fogyasztás elsőbbsége a közületi kiadásokkal szemben. Ennek megfelelően Galbraith fő feladatának azt tekinti, hogy harcoljon azon felfogások ellen, amelyek szerinte akadályozzák a „bőség társadalmának" megfelelő „modell" kialakulását, hogy elérje a társadalom céljával szembeni magatartás gyökeres megváltozását. Galbraithnak ezzel kapcsolatos megállapításai azért is figyelmet érdemelnek, mert sok tekintetben ideológiai alapját képezik a Kennedy-kormányzat által meghirdetett programnak.

Galbraith támadása mindenekelőtt a társadalmi egyensúlynak az ellen a koncepciója ellen, a kapitalizmusnak az ellen a „modellje" ellen irányul, amely a nagy gazdasági válság után a 30-as évek második felében kezdett kialakulni, Keynesnek és követőinek hatására. Galbraith szerint az e koncepció alapján kialakított magatartás a társadalom céljával szemben megfelelt az adott időszak feltételeinek, de egyáltalán nem felel meg a „bőség társadalma" követelményeinek, nem alkalmas arra, hogy szembenézzen a koegzisztencia kihívásával, mégha e koncepció egyes vonásai fel is használhatók az új „modell" megalkotásához és annak fontos részét alkotják is. A társadalmi célnak, annak az irányelvnek, amely az új „modell" felépítését meghatározza, gyöke-

[18] The National Purpose. 26. l.

resen újnak kell lennie, a társadalmi egyensúly új követelményeinek kell megfelelnie.

Galbraith koncepciója az Egyesült Államok rendelkezésére álló erőforrások lényegbevágó átcsoportosítását követeli meg, s ezért szükségesnek tartja, hogy felülvizsgálják azokat az elveket, amelyek — szerinte — a termelés célját, méretét, a megtermelt javak elosztását az Egyesült Államokban jelenleg meghatározzák.

Stevenson, Galbraith, Lippmann és követőik szerint a társadalmi kiegyensúlyozatlanságnak az a magatartás a fő oka, amely a személyes fogyasztásra szolgáló javak termelésének mindenekfelettiségét tartja a gazdasági tevékenység egyedül elfogadható céljának. Ebből következik Galbraith szerint az az elmélet, amely a gazdasági tevékenység hatékonyságának fokmérőjéül csak a termelés növekedését, a kapacitások kihasználását, a „teljes foglalkoztatottságot" hajlandó elismerni. Már pedig az ő felfogásában ezeknek a követelményeknek az előtérbe állítása nem stabilizálja a jelenkori kapitalizmust, hanem inkább az ingatagságát fokozza.

Galbraith ezt az állásfoglalását, amely a személyes fogyasztás részarányának csökkentésére, valamint az erőforrásoknak a társadalmi kiadások fokozása érdekében való átcsoportosítására és az infláció leküzdésére irányul, két érvvel igyekszik alátámasztani. Az egyik szerinte az a szerep, amelyet az Egyesült Államokban a reklám tölt be. Galbraith szerint a „bőség társadalmában" a személyes fogyasztás lényegében telített és a reklám szerepe abban áll, hogy mesterségesen új szükségleteket keltsen, hogy a fogyasztókat arra „kényszerítse", minél több olyan árut vásároljanak, amelyre tulajdonképpen nincs is szükségük. A termelés így egy saját maga által létrehozott űrt tölt be, s nem valóságos szükségleteket elégít ki.

Galbraith ezzel a nyakatekert érveléssel azt igyekszik bizonygatni, hogy a reklámnak az a hatalmas szerepe, amelyet az Egyesült Államok gazdasági életében játszik, a „bőség társadalmának" egyik legfőbb bizonyítéka, mivel a reklám — szerinte — a mesterséges kereslet keltésének eszköze, amely csak akkor kerül előtérbe, ha a valóságos szükségletek már telítettek. Kétségtelen, hogy különösen az Egyesült Államokban a reklám legkülönfélébb fajtáit használják fel annak érdekében, hogy a fogyasztási cikkek — különösen az ún. tartós fogyasztási cikkek — erkölcsi elavulását mesterségesen meggyorsítsák. Ez azonban egyáltalán nem a fogyasztás telítettségét, hanem a kapitalizmus pazarló természetét bizonyítja, azt, hogy képtelen tervszerűen, a társadalom érdekében felhasználni a megtermelt anyagi javakat. A reklámnak az Egyesült Államok életében játszott hatalmas szerepe a valóságban a kapitalista vállalatok közti konkurrencia-

harc rendkívüli kiéleződésének, a termelés és a fogyasztás közti ellentmondás elmélyülésének a bizonyítéka.

Egy szempontból azért mégis figyelmet érdemel Galbraithnek a reklám szerepéről szóló állásfoglalása. Azzal, hogy a reklám szerepével kapcsolatban kimutatja, mennyire képtelenség a burzsoá közgazdaságtan azon hagyományos felfogása, amely szerint a fogyasztói ízlés lényegében független, adott jelenség, egyben — ha akaratlanul is — leleplezi a burzsoá közgazdászoknak az egyik leggyakrabban hangoztatott rágalmát a szocializmus ellen. A burzsoá közgazdászok szerint ugyanis a szocialista állam azzal, hogy beleszól a kereslet-kínálat alakulásába, megsérti a „fogyasztói szuverénitást", aminek biztosítása szerintük a legfőbb társadalmi célok közé kellene, hogy tartozzon. Nos, Galbraith — minden bizonnyal szándéka ellenére — tökéletesen bebizonyítja, hogy a „fogyasztói szuverénitás" a mai kapitalizmusban üres frázis, éppúgy, mint az az állítás, hogy a fogyasztás elsődlegessége a tőkés társadalom kétségbevonhatatlan célja. A különbség a szocializmussal szemben „csak" az, hogy míg a szocialista állam az egész társadalom érdekében avatkozik be a kereslet-kínálat viszonyának alakulásába, addig a kapitalizmusban a fogyasztók a nagy monopóliumok befolyásának vannak kiszolgáltatva, amelyeknek egyedüli célja a minél nagyobb profit.

A másik érv, amellyel Galbraith álláspontját indokolni próbálja, a „szükségletek csökkenő határszükségességének" általa felfedezett „törvénye". Ez az állítólagos „törvény" a burzsoá politikai gazdaságtan terminológiájában azt akarja bizonyítani, hogy az Egyesült Államokban a szükségletek jelenlegi kielégítettségi foka mellett a további szükségletek kielégítése mind kevésbé fontossá válik, sőt, ma már a fogyasztás „határhasznossága" teljesen elhanyagolható, vagyis eszerint a szükségletek kielégítési színvonalának bizonyos csökkenése sem okozna kárt az Egyesült Államok lakosságának, mivel jövedelmük egy részét már olyan dolgokra költik, amelyekre tulajdonképpen nincs is szükségük. Ebből azt a következtetést vonja le, hogy a termelés „határhozadékának" fontossága is alacsony és csökken, vagyis a személyes fogyasztás igényeivel nem indokolható a termelés növelése sem. „A növekvő bőség hatása, hogy minimálissá teszi a gazdasági célok fontosságát. A termelés és a termelékenység mind kevésbé fontos lesz."[19]

Galbraith állásfoglalása tipikus példája az emberi szükségletek statikus szemléletének, a változatlan emberi természetről szóló idealista felfogásnak. Galbraith az emberi szükségleteket, a fogyasztás struktúráját elszakítja a konkrét történelmi adottsá-

[19] J. K. Galbraith: The Affluent Society. 146. l.

goktól, és így jut arra a képtelen következtetésre, hogy az Egyesült Államokban a termelés növekedése megelőzi — nem a lakosság vásárlóképességének —, hanem a szükségleteknek a növekedését.

Ezekkel az állításokkal szemben először is figyelembe kell venni, hogy az Egyesült Államok lakosságának igen tekintélyes hányada még a legalapvetőbb létfenntartási szükségleteit sem tudja megfelelően kielégíteni. Ezt a tényt egyébként a Kennedy-kormányzat is elismerte azzal, hogy felhatalmazást kért a kongresszustól: engedélyezze, hogy az Egyesült Államok felhalmozott élelmiszerkészletének egy részét az ínségtől legjobban sújtott körzetek éhező lakosságának megsegítésére használja fel. Íme, az amerikai kapitalizmus legújabb vívmánya: a „bőség társadalma" — ínségakciókkal. Emellett másrészt azt is számításba kell venni, hogy a termelés és a technika fejlődésével, az életkörülmények változásával a fogyasztás szerkezete is átalakul és újabb és újabb szükségletek keletkeznek, amelyek a ma embere számára nem kevésbé fontosak és reálisak, mint a régebben természetesnek vett szükségletek voltak. Éppen ezért teljes képtelenség az állandóan változó és fejlődő szükségletek teljes kielégítettségéről beszélni. Legfeljebb arról lehet szó, hogy a lakosság egy részének *egyes meghatározott szükségletei* telítettek, és ez változást idéz elő a fogyasztási cikkek keresletében.

Galbraith szerint az a magatartás vezetett a társadalmi egyensúly hiányát előidéző legfőbb okokhoz, mindenekelőtt az inflációhoz, amely a személyes fogyasztásra szolgáló javak termelésének fokozását tekintette az egyedül elfogadható társadalmi célnak. „Kudarcunk az infláció problémájának megoldásában szintén az áruk termelésével szembeni jelenlegi magatartásunknak az eredménye."[20] Az infláció okát Galbraith abban a gazdasági magatartásban látja, amely a termelés magas színvonalában, a kapacitások csaknem teljes kihasználásában, a „teljes foglalkoztatottságban" véli biztosítani a társadalmi egyensúlyt. Az infláció szerepének megítélésében a legnyilvánvalóbb Galbraith szembenállása Keynes-szel. Keynes és követői a társadalmi egyensúly alapjának a „teljes foglalkoztatottságot", a termelőerők legracionálisabb felhasználását, a „gazdasági növekedést" tekintették és ezzel együtt elvetették a pénzügyi-költségvetési egyensúly évszázados dogmáját, amivel elméletileg igazolták az inflációs pénzpolitikát. Galbraith viszont a modern neoliberalizmus álláspontjához közeledik, a társadalmi egyensúly alapkövetelményének az infláció kiküszöbölését jelöli meg és a „teljes foglalkoztatottság" követelésében a gazdasági ingatagság igazolását látja. Kétségtelen, hogy egy olyan országban, amelyben a fizetési mérleg hiánya immár krónikus jel-

[20] I. m. 199. l.

legű, az inflációs áremelkedés semmiként sem könnyíti meg e probléma megoldását — hogy az infláció által előidézett egyéb problémákról ne is beszéljünk. De még inkább kétségtelen, hogy a Galbraith által javasolt orvosság sokkal rosszabb a betegségnél is.

Galbraith a burzsoá közgazdászok zömével egyetemben az Egyesült Államokban a második világháború óta érvényesülő inflációs folyamatot lényegében az újratermelési ciklus fellendülési periódusa szokásos áremelkedésének okaival magyarázza, noha ezt az áremelkedést a szó politikai gazdaságtani értelmében nem is lehet inflációnak nevezni, mivel nem a pénzforgalom törvényszerűségei idézik elő. Ha az infláció okai valóban a termelés gyors növekedése, a kapacitások magas kihasználása, és a „teljes foglalkoztatottság" volnának, akkor az Egyesült Államokban aligha kellene félni tőle. Köztudomású, hogy a termelés növekedési üteme az Egyesült Államokban az utóbbi években a legalacsonyabbak közé tartozott, hogy a kapacitásoknak 20—30 százaléka rendszeresen kihasználatlan maradt és hogy a munkanélküliek száma végig magas és növekvő irányzatú volt. Az infláció valóságos okait az Egyesült Államokban abban kell keresni, hogy a nemzeti jövedelem hatalmas részét fordították improduktív célokra, főként fegyverkezésre, és hogy ez az inflációs pénzpolitika összhangban volt a nagy monopóliumok érdekeivel.

Amikor Galbraith a társadalmi egyensúly feltételeként a termelés elsődlegességéről való lemondást követeli, csak azt bizonyítja, hogy a burzsoá közgazdászok, bármely oldalról is próbálják megközelíteni a koegzisztencia problémáját, kielégítő feleletet nem tudnak adni. Míg Galbraith egyrészt rendkívül eltúlozta a termelés jelentőségét a társadalmi egyenlőtlenség megoldásában, addig másrészt nem képes meglátni döntő szerepét a két rendszer versenyében. Szerinte a hangsúlyt a termelés növeléséről a megtermelt javak felhasználására kell áthelyezni. De amint a kapitalizmus ingatagságát nem az okozta, hogy a termelést előtérbe helyezték, ugyanígy az erről való lemondás sem oldhat meg semmit — ellenkezőleg, csak elmélyítheti azokat a nehézségeket, amelyekkel a kapitalizmusnak szembe kell néznie. Az Egyesült Államok Országos Tervbizottsága például kijelentette, hogy „a gazdasági növekedés jelenlegi üteme, évi 2,6 százalék az utolsó öt év átlagában, nem elegendő, ha a hazai keresletet ki akarják elégíteni és ha szűkíteni akarják a különbséget az élenjáró és az elmaradott országok életszínvonala között. Ha a jelenlegi ütem folytatódik, a munkanélküliség 1963-ra eléri a 10, 1965-re pedig a 13 százalékot. Ez a jelenlegi aránynak több mint kétszerese volna és politikai katasztrófát jelentene."[21]

[21] The Times. 1961. jan. 11.

Stevenson, Galbraith, Lippmann és követőik a társadalmi egyensúly hiányának, a két rendszer versenyében való elmaradásnak a legfőbb okát abban látják, hogy az Egyesült Államokban nincs meg a megfelelő arány az egyéni fogyasztás és a közületi kiadások között és ennek megfelelően azt tekintik a legfőbb feladatnak, hogy — Stevenson szavaival — megszüntessék az egyéni bőség és a társadalmi szolgáltatások nyomorúságos helyzete közti ellentmondást. Az a körülmény, hogy a Szovjetunió az elmúlt években a jelentékenyen alacsonyabb nemzeti jövedelem mellett is sokkal nagyobb eredményeket tudott elérni a két rendszer versenyének fő területein, arra indítja a burzsoázia ideológusait, hogy megkíséreljék megindokolni az USA rendelkezésére álló erőforrások felhasználásának gyökeres megváltoztatását. Mint Galbraith írja: „...a szovjet tudományos vívmányok hatása alatt jelentős vita indult meg a tudományos nevelésre irányuló *beruházások* elmaradásáról. Viszont ezt úgy kezelték, mint az eltévelyedés egy fajtáját, s nem úgy, mint egy alapvető hibát erőforrásaink elosztásának mechanizmusában."[22] A két rendszer versenyében döntő helyet foglal el az iskolai nevelés, a tudományos képzés, a technológiai haladás, a tudományos fejlődés lehetőségeinek megteremtése, a gazdasági segélynyújtás stb., viszont az erőforrások elosztásának jelenlegi mechanizmusa ezeket a területeket háttérbe szorítja, ezért az erőforrások elosztásának egy újfajta mechanizmusát kell kidolgozni — ez a Kennedy-kormányzat vezető ideológusainak következtetése.

Galbraith könyvében tükröződik, hogy a kapitalizmus nem alkalmas arra, hogy termelőerők korunkbeli fejlődése leghatalmasabb hajtóerejének, a tudományos nevelésnek, kiképzésnek, kutatásnak a megfelelő feltételeit biztosítsa. Mivel a kapitalizmusban a beruházásokat a profit szabályozza, ezért a tudományos haladásnak mindazok a területei, amelyek nincsenek közvetlen kapcsolatban a vállalatok profit-érdekeivel szügségképpen háttérbe szorulnak. Mint Galbraith megjegyzi: „Nem valószínű, hogy a tőke a kőolajfinomítók építéséből a tudósok neveléséhez áramlik át."[23] A megoldást Galbraith és társai abban látják, hogy a nemzeti jövedelem nagyobb részével kell az államnak rendelkeznie, mivel szerinte a közületi beruházások kívül esnek a piac hatáskörén és ily módon kellene biztosítani az Egyesült Államok helytállását a két rendszer versenyében.

Galbraith állításával szemben az igazság az, hogy az állami költségvetés részarányának növekedése a nemzeti jövedelem felhasználásában és újraelosztásában egyáltalán nem vezetett oda,

[22] J. K. Galbraith: The Affluent Society. 274. l.
[23] I. m. 273. l.

hogy az Egyesült Államok a rendelkezésére álló erőforrásokat racionálisabban használja fel. A monopolkapitalizmus korszakában az Egyesült Államok állami kiadásainak összege állandóan nő, s az 1900-as 0,5 milliárd dollárról 1958-ig 75 milliárd dollárra emelkedett. De ennek a hatalmas növekedésnek a túlnyomó részét a hadi kiadások és részben az állami bürokrácia költségei teszik ki. Stevenson is kénytelen beismerni, hogy az állami költségvetés rendkívüli megnövekedése ellenére jelenleg — a katonai kiadásokat leszámítva — az egy főre jutó közületi kiadások összege viszonylagosan *alacsonyabb*, mint a második világháború előtt volt. Vagyis az állam szerepének növekedése a nemzeti jövedelem felhasználásában inkább gátolta, mint segítette az Egyesült Államok számára rendelkezésre álló erőforrások valóban hatékony felhasználását.

Galbraithnek a keynesizmussal való részleges szembenállása tehát egyáltalán nem érinti annak fő tendenciáját: az állammonopolista kapitalizmus védelmezését és igazolását. Ellenkezőleg: fellépése új irányzatnak tekinthető a burzsoá állam szerepének értékelésében. Keynes a burzsoá állam időszakos beavatkozása mellett szállt síkra, az 50-es években fellépő „növekedési elmélet" az állandó beavatkozást igényelte a kiegyensúlyozott növekedés biztosítása érdekében, a keynesi technika felhasználásával, Galbraith pedig a burzsoá állam szerepének további kiszélesítését sürgeti azért, hogy az Egyesült Államok eredményesebben tudjon versenyezni a Szovjetunióval.

Galbraith gyakorlati javaslatai részben utópisztikusak, részben reakciósak. Utópisztikusak azért, mert a kapitalizmusnak egy olyan „modelljét" akarják kialakítani, amelyben a nemzeti jövedelem felhasználását nem a tőkés társadalom törvényszerűségei határozzák meg, amelyben a tőkeberuházásokat nem a nagyobb profitért való harc irányítja. Reakciósak azért, mert az erőforrások átcsoportosítását az egyéni fogyasztás — mégpedig elsősorban a dolgozók fogyasztásának — csökkentésével akarják megvalósítani. A társadalmi szolgáltatások növelése eszközének az adók fokozását tekinti, mégpedig nem a gazdagokat sújtó egyenes adókét, hanem az elsősorban a lakosság dolgozó osztályait érintő forgalmi adókét, mivel — Galbraith szerint — a „bőség társadalmának" nem a kisebbség, hanem az állítólagos többség — a gazdagok — érdekeihez kell igazodnia. Galbraith tehát a mai kapitalizmus egyik szembetűnő gyengeségét úgy próbálja orvosolni, hogy azzal a tőkés társadalom akut betegségét mélyítené el. Igaz, Galbraith könyvének egyik fő célja, hogy bebizonyítsa: a kapitalizmusnak ez a betegsége már nem létezik. De a kapitalizmus ellentmondásai nem tűnnek el azzal, ha nem vesznek róluk tudomást.

A tudomány a haladás és a szocializmus nagy győzelme

A Szovjetunióban 1961. április 12-én megvalósították az ember első űrutazását. Az emberiség hosszú időn keresztül úgy fogja nyilvántartani ezt a napot, mint az élenjáró szovjet tudomány, az emberi alkotóerő, a szocializmus nagy győzelmét, mint az ember döntő lépését a világűr meghódításában. Ma még alig tudjuk a maga teljességében felmérni ennek a nagy eseménynek technikai, tudományos, társadalmi és világnézeti jelentőségét. Az alábbiakban olyan írásokból közlünk részleteket, amelyek a világűrkutatás fejlődésének, a világűr meghódítása első sikereinek társadalmi és világnézeti jelentőségével foglalkoznak.

J. FRANCEV:

A szocializmus és a haladás

Ma az egész világ az emberiség tavaszát, férfiasságát és merészségét ünnepli. Mindenki ajkára veszi ezt a rövidke szót: haladás. „Fenomenális haladás" — határozza meg ezt szabatosabban a japán sajtó. Minden túlzás nélkül mondhatjuk, hogy az emberi társadalom haladásának eszméje néhány nap alatt óriási győzelmet aratott az emberek elméjében, mert teljesen nyilvánvalókká váltak a feltáruló nagy perspektívák.

Hiszen a haladás eszméje, ha értelmét röviden akarjuk meghatározni, azt jelenti, hogy az emberiség bízik a jövőjében. Ez a bizakodás a társadalom fejlődéstörvényeinek ismeretéből, az ember erejének felismeréséből és a történelmi helyzetben rejlő lehetőségek megértéséből

táplálkozik. S az emberiség ma már jobban bízik a maga erejében. Az emberek világosabban látják azokat az óriási lehetőségeket, amelyeket korunk magában rejt. S ez nagy szó.

A marxisták—leninisták sohasem tekintették a haladást holmi teljesen automatikus előremozgásnak, valami végzetszerű, mechanikus folyamatnak. A haladás — az emberek, a néptömegek tevékenysége, amellyel leküzdik az útjukba álló akadályokat, nehézségeket. A haladás annak a harcnak az eredménye, amelyet az új vív az elavult, a reakciós, az elhaló ellen. Ezért kapcsolódott a haladás mindig azoknak a nevéhez, akik elsőkként fedeztek fel új utakat, akik nagy hőstetteket hajtottak végre.

•

A legnagyobb felfedezések mindig új korok előhírnökei voltak az emberiség történetében, mérföldkövei a társadalmi haladásnak. Nem véletlen, hogy a nyugati lapok hasábjain ma fel-felvillan Kolumbusz, Galilei, Giordano Bruno neve. A „Times" című angol konzervatív lap ezt írja: „Dicsőség az oroszoknak, akik a XV. századi hajósokhoz. az új földek felfedezőihez hasonlóan felkeltették az emberi képzeletet."

A kapitalizmus új földrajzi felfedezésekkel, a Föld új térképével, a föld szunnyadó erőinek felébresztésével, a világmindenség végtelenségének és a világok sokaságának szenvedélyes hirdetésével jelentette be létrejöttét. A merész gondolat felvázolta az új tudomány, az égi mechanika körvonalait és fényével villámként behasított a középkor sötétségébe. A középkornak megvolt a maga ege és a maga földje. A gótikus székesegyházak és bástyák kecses tornyai mintha a mennyboltot tartották volna, amely mozdulatlan tetőül hivatott szolgálni a jobbágyok vérével és verítékével bőségesen áztatott bűnös világnak. Az eget a földhöz hasonlónak rajzolták meg, aranykoronás uralkodóval. S az emberi gondolatnak meg volt tiltva, hogy e díszes ernyő mögé kukkantson.

Azóta évszázadok teltek el, más a föld az ember lába alatt és az ember más szemmel tekint az égre. Az ember nemcsak gondolatával érte el az eget, hanem maga is magasra emelkedett a föld fölé. A szovjet föld szerelte fel az embert erre az útra, és az utat szovjet ember tette meg. Ez az egy mondat egy matematikai képlethez hasonlóan magában foglalja az emberi társadalom előző történetének, a hatalmas természeti erők leigázásának és az ember fejlődésének fontos eredményét. Ebben a mondatban benne rejlik korunk nagysága. Ez az esemény előhírnöke az új rendszer és az új világszemlélet végső győzelmének. Ezt messze a szocialista világ határain túl is megértik. A Nílus partjain azt mondják, hogy a Szovjetunió nagy győzelmének „hallatlanul nagy változásokat kell majd előidéznie a világ népeinek gazdasági, szociális és kulturális életében. A szovjet népnek ez a győzelme nemcsak új korszakot nyit meg az emberiség történetében, hanem egyben annak az új világnak a kezdetét is jelzi, amelyet semmiféle kötelék sem köt a régi világhoz." Így ír az „Al-Ahbar" című egyiptomi lap.

Nem véletlen, hogy a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszaka valósította meg ezt a repülést. Kommunizmust építő országunk tette lehetővé, hogy az ember a kozmoszba ugorjék. Ehhez magá-

nak az embernek is meg kellett nőnie, ki kellett egyenesednie, egész emberré kellett válnia.

Akik az „antikommunizmusnak" az egyes reakciós lapok hasábjain megjelenő vad meséit költik, azoknak nyugodtan mondhatjuk: ha tudni kívánják uraim, mi is az a kommunizmus, ám nézzék csak meg — a földkerekség jelentős részén már a munka az úr, és lám, mit produkál! S utolérni bennünket egyre nehezebb, antikommunista urak, mert szüntelenül haladunk előre. Íme, ilyenek a „kommunizmus rabszolgái"! Marx nagyon szerette az ókori mondát Prometeusz titánról, aki ellopta a tüzet az istenektől az emberek számára. Ám az istenek a mondabeli Prometeuszt kősziklához láncolták. Micsoda óriássá válik ezzel szemben a mai ember! Láncaitól megszabadult Prometeusz ő! S ugyan miféle láncokkal lehetne újból vasba verni? Ahol a földön még maradtak láncok, ott is elkerülhetetlenül le fognak hullani!

*

A két nagy erő, a nép és a tudomány, évszázadokon át el volt szakadva egymástól. Az emberiség életének új korszaka akkor kezdődött meg, amikor a tömegek nagy forradalmi energiája és a tudományos gondolat egybeolvadt. A bolsevik szervezettség megsokszorozta ezeket az erőket. S éppen ez volt az, ami a régi Oroszországot, ezt a félig írástudatlan, nyomorban tengődő országot a kultúra igazi csúcsaira emelte. Ez volt az, ami a szovjet embert is bolygónk fölé emelte.

Nagyon jól megértjük, hogy a Forrestalhoz hasonló megrögzött agresszorok egy évtizeddel ezelőtt még arról álmodoztak: monopolizálják a „mesterséges holdat", s az az ő agresszív céljaikat fogja szolgálni. De nem így lett. A Szovjetunió, a szocializmus, amely megváltoztatta a Föld jelentős részének arculatát, amely nagyszerű tudományt és technikát hozott létre, amely a Föld büszke és merész fiait szülte, gátat vet annak, hogy az ég meghódítása a Föld pusztításának eszközévé váljék, hogy a tudomány nagy vívmányai szörnyű rombolóerővé váljanak. Az SZKP Központi Bizottságának, a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének és a Szovjetunió Minisztertanácsának felhívásában ez olvasható:

„Ezzel az ünnepélyes alkalommal ismét békefelhívással fordulunk a világ népeihez és kormányaihoz.

Küzdjön teljes erejéből, fajra és nemzetiségre, bőrszínre, vallásra és társadalmi hovátartozásra való tekintet nélkül minden ember a tartós világbékéért. Vessünk véget a fegyverkezési hajszának. Valósítsuk meg az általános és teljes leszerelést, szigorú nemzetközi ellenőrzés alatt! Ezzel döntő mértékben előmozdítjuk a béke védelmének szent ügyét."

Ma mindenki az emberi ész győzelméről beszél. S mindenki azt reméli, hogy az észhez való apellálás meghallgatásra talál. Mélyenszántó átalakulás megy végbe az emberek tudatában, s ez nemcsak politikai gondolkodásukat, hanem világnézetük más oldalait is érinti. A szocializmus és a haladás, a tudomány és az ész tekintélye soha nem látott mértékben növekszik.

(Pravda, 1961. április 17.)

LUCA PAVOLINI:

Kozmosz és társadalom

Ez nem valamiféle sportverseny. Itt nem lehet azzal vigasztalódni — ahogy egyesek gondolnák —, hogy lovagiasan megszorítják az ellenfél kezét, aki megnyert egy menetet. Ehhez nincs köze de Coubertin bárónak. Akárcsak minden más nagy felfedezés — a tűztől a kerékig, a nyomtatástól a villamosságig, a rádiótól az atommaghasításig — a kozmikus repülés is arra hivatott, hogy megváltoztassa az emberek életét és gondolkozását. A rendkívüli eseményt tehát a történelem és a társadalom szempontjából kell tekintenünk. Nem egyszerűen egy „jól megcélozott ütésről" van szó. Ez annak a tudatos eredménye, ami ma a világon a legmodernebb: a szocializmusé. A Szovjetunió nem egyszerűen „elsőként futott be". Az a fontos, hogy éppen a szocializmus az, amely megjelöli az irányt, meghatározza azt a területet, amelyen előre kell haladni és megszabja az új értékrendet.

Sok beismerést olvastunk a legutóbbi napokban és meg kell mondani, hogy nem mindegyikük csupán formális. Azokat az érdekes beismeréseket azonban, amelyek a Szovjetunió hatalmas erőfeszítéseiről számolnak be az iskola és a művelődés terjesztésében, a tudomány felemelésében, a technika előrevitelében, nem követte a *miértek* felkutatása, ami még érdekesebb lett volna. Úgy látszik, nem volt vagy még nem volt rá senkinek bátorsága, hogy a legfontosabb kérdést feszegesse: hogyan lehetséges, hogy a szocialista társadalom ilyen szédítő iramban hagyta maga után a haladás mérföldköveit, hogyan lehetséges, hogy negyven év alatt az elmaradottságból a szputnyikig érkezett el és három év alatt a szputnyiktól az űrhajóig, hogyan lehetséges, hogy a jelek szerint még a legfejlettebb kapitalista társadalmak sem tudnak lépést tartani vele. Mi éppen erről szeretnénk most vitatkozni.

Több mint huszonöt évvel ezelőtt két angol kutató, a Webb-házaspár, így írt a Szovjetunióról: „Nincs még egy ország, ahol a társadalom költségére ilyen széles és sokoldalú tudományos kutatási programot valósítanának meg, az elvont elmélet és a technológia területén egyaránt. Egészen bizonyos, hogy hasonlóképpen nincs még egy ország, ahol enynyire kizárt dolog volna a tudománynak a profitéhség által való elnyomása, amiről az angol és amerikai tudósok ma panaszkodnak." A profitéhség — ez itt a kérdés veleje. A kapitalista rendszer, különösen mióta szélsőséges szakaszába, a nagy monopóliumok időszakába érkezett, nem képes arra, hogy egyetlen cél érdekében szervezze meg és e cél felé irányítsa a társadalmat, nem képes erre, mert belső törvénye: a magánprofit anarchiája. Ez az anarchia, amely egyáltalán nem szűnik meg a szabadverseny szakaszának lezárulásával és a monopóliumok feltűnésével, magasabb fokra lép a monopóliumok és az állam szoros összefonódásának időszakában.

Azt vetik ez ellen, hogy a modern kapitalizmus megtalálta a lehetőségeket saját ellentmondásainak legyűrésére. A neokeynesista és Kennedy-féle irányzatok, beleértve olasz megfelelőiket is, azt vélik, hogy

még a jelenlegi gazdasági szerkezet keretében is megvan a lehetőség egy szerves tervezés megvalósítására, megvan a lehetőség arra, hogy megszüntessék az egyenlőtlenségeket, megoldják a jelenkor óriási emberi és társadalmi problémáit. Aki azonban hagyja, hogy a monopóliumok korszerűsége elvakítsa őt, az, véleményünk szerint, szem elől téveszti a rendszer áttörhetetlen korlátait. Bármekkorák is egy vállalatnak vagy a vállalatok egy csoportjának méretei, sohasem érik el az egész társadalom arányait. Bármilyen gyorsan halad is előre a tervezés, a racionalizálás, mindig megmarad a monopolisztikus vállalkozás keretein belül, s e vállalkozás „saját" törvényeinek engedelmeskedik, márpedig ezek a maximális profit, nem pedig a kollektív jólét és a kollektív haladás törvényei. Sőt, éppen az a monopolisztikus „korszerűség" másik és kiküszöbölhetetlen oldala, hogy egész szektorok (például a mezőgazdaság), egész kerületek, a fejlődésben elmaradt területek, vagy egész országok sínylődnek válságban.

Az antitézist, a monopóliumok tagadását, az egész gazdasági és szociális struktúra tényleges tervezése és racionalizálása jelenti, mert ez megsemmisíti a magáncélokat szolgáló maximális profitot. Elég, ha a fogyasztás irányításának döntő kérdésére gondolunk. A monopolisztikus gazdaság a tömegek fogyasztását saját képére és hasonlatosságára formálja, vagyis a legmagasabb elérhető haszon vonalán, és ugyanc cél felé irányítja a politikai döntéseket és a kormányok költségvetését is. Ennek rendeli alá azt a lényeges „fogyasztást" is, amelyet az oktatás, a művelődés, a tudomány jelent. A monopólium olyan iskolát teremt meg, amely megegyezik alapvető érdekeivel, korlátozza a tudományos célokat szolgáló közkiadásokat, máskor meg figyelemreméltó összegeket fordít ugyan bizonyos kutatásokra, de mindig a maga termelési terveinek szem előtt tartásával, saját haszna, vagy éppen háborús eltévelyedései érdekében...

Ezeket a megjegyzéseket annak tudatában tesszük, hogy megszűnt már a szegény Olaszország mítosza is — a szegény Olaszországé, amelynek nincs tőkéje és nincsenek erőforrásai — mivel uralkodó körei és uralkodó csoportjai maguk is a „korszerűség"-ről kezdenek beszélni. De vajon ez a korszerűség abból áll-e, hogy milliárdokat juttatnak az egyházi iskoláknak és cserben hagyják az állami iskolákat? Abból-e, hogy a tudósoknak végül még azért is sztrájkolniok kell, hogy három garast kapjanak laboratóriumaik számára? A spekulációknak és rablásoknak abból az orgiájából-e, amelynek most lehet tanúja az ország, és abból, hogy az űrproblémákat csupán úgy közelítik meg, hogy atomtámaszpontokat nyújtanak a NATO-nak? Olaszország, az olasz géniusz, az olasz tudósok és fiatalok nem ezt érdemlik.

Íme, ez a mi alternatívánk mély értelme. A termelőerők jelenlegi színvonalán, a technika mai fokán az olyan területeken, mint a tudományos hódítások, vagy mint a társadalmi és gazdasági fejlődés szélesebb frontja, már nem csupán a felhasznált pénzügyi eszközökről, vagy irányítóképességről van szó.

Arról van szó, hogy túlhaladjuk az osztályuralmat, amely nem lehet modern, mert nem hordozza magában a jövőt. Az egész társadalom

céltudatos irányítása az emberi haladás általános céljai felé csupán a *belsőleg egységesen megszervezett társadalomban* történhet meg. Ahhoz, hogy eljussunk ide, demokratikus harccal meg kell dönteni a monopóliumok rendszerét. Jurij Gagarin ezt is elmondta nekünk, amikor onnan a magasból nézte ezt a hatalmas, azúr színű földet, amelyet narancs színű horizont vesz körül a csillagokkal fényes kozmoszban.

(Unita, 1961. április 16.)

G. NAAN:

Ember, isten és kozmosz*

A csillagászat egész története nem más, mint isten szüntelen, szégyenletes kapitulálása a tudomány előtt. Ám az egyházi emberek, mit sem törődve a tényekkel és fittyet hányva a logikának, továbbra is azt állítják, hogy „minél messzebbre halad a tudomány annal inkább felfedezi istent".

Az egyház változatlanul isten mindenhatóságát és az emberi ész gyengeségét hirdeti. Csakhogy az emberi ész és a tudomány rég túlhaladta mindazt, amit tudatlan őseink fantáziája a történelem hajnalán képes volt istennek tulajdonítani és amit az egyház mind a mai napig a legmélyebb igazságnak próbál feltüntetni.

Csak két példára hivatkozunk. Az első: A kémikusok hasonlíthatatlanul több szerves vegyületet alkottak, mint amennyi a természetben létezik, tehát jóval többet, mint amennyit — ha hitelt adunk a vallási mítoszoknak — isten teremteni tudott. A kémikusok most évente tízezrével alkotnak szintézis útján olyan új vegyületeket, amelyek a természetben nem léteztek és nem léteznek.

A második példa: 1956 áprilisában 1198 izotóp (az atommagok változata) volt ismeretes. Ezek közül csak 327 természetes, a többi 871-et fizikusok hozták létre. Ha tehát elhisszük a teológusoknak, hogy a természetben mindent isten teremtett, kitűnik, hogy az ember már ma is csaknem háromszor olyan hatalmas, mint az úgynevezett legfelső teremtő.

Mindazok közül a merész következtetések közül, amelyeket a tudomány szembeállít istennel, a legvakmerőbb az, hogy az ember nemrég hozzáfogott égitestek alkotásához és így közvetlenül betör isten szuverén birodalmába: az égbe. S ez elsőként éppen következetes istentagadó ateistáknak sikerült, a mi országunknak, amelyben ateista világszemlélet uralkodik. A Szovjetunió ma is az élen jár a mesterséges holdak és az űrrakéták készítésében. S ez nem a véletlenek összejátszása: szo-

* Részlet a „Nauka i religia" című folyóirat 1961. évi 2. számában megjelent cikkből. A cikk még az ember első űrrepülése előtt jelent meg. Gagarin útja azonban csak fokozza mondanivalójának időszerűségét.

ros összefüggés áll fenn következetesen tudományos, tehát egyben következetesen ateista világnézetünk és nagyszerű tudományos eredményeink között. Ezzel tisztában is van minden józanul gondolkodó ember, még külföldön is, s ezt sokan nyíltan meg is vallják. Például F. Ridley a „Freethinker" című folyóiratban „Kozmikus utazás" címmel megjelent cikkében ezt írja: „Szinte bizonyosra vehető, hogy az orosz társadalomnak mind a vallás, mind a tudomány tekintetében elfoglalt hivatalos materialista álláspontja fontos, sőt minden valószínűség szerint döntő szerepet játszott az oroszok legutóbbi lenyűgöző diadalaiban. Tudományos hőstettük mindenesetre vitathatatlan bizonyítéka az emberi szellem képességeinek."

Az első mesterséges hold felbocsátásával új korszak kezdődött meg a természet erői fölötti emberi hatalom fejlődéstörténetében és új korszak a tudomány történetében: a kísérleti csillagászat korszaka. Már az első mesterséges holdak és űrrakéták is lehetővé tették az embernek, hogy lényegesen bővítse a bolygójára és annak közvetlen kozmikus környezetére vonatkozó ismereteit. Felfedezték a Föld mágneses mezeje által lekötött nagy energiájú részecskék övezeteit; fontos következtetésekre jutottak a légkör legfelső rétegeit illetően; felfedezték a Napból kiinduló hatalmas részecskeáramlásokat; lefényképezték a Hold túlsó oldalát, amelynek a világmindenség „isteni rendje" szerint az ember számára örökre hozzáférhetetlennek kellett volna maradnia.

Az egyetlen dolog, amelyről a mesterséges holdak és űrrakéták okos készülékei nem számoltak be — ez istennek és nagy létszámú égi hadának bármilyen jele...

Az ateizmus szempontjából az űrrepüléseknek olyan sokrétű a jelentőségük, hogy annak vázolása nem is könnyű feladat. Azt mondhatjuk, hogy ezek a repülések végleg eltörölték a határvonalat égi és földi között. A mesterséges holdak és az űrrakéták földi testek, amelyek égi testekké válnak, de nem mint isten, hanem mint az ember teremtményei. Ezek olyan testek, amelyek a Földről kapott utasítások szerint járják égi útjaikat.

Newton fizikája elmosta a határt az állítólag tökéletlen földi és a tökéletes égi mozgás között. De a legutóbbi időkig az emberek, hogy úgy mondjuk, csak külső megfigyelői lehettek az égi mozgásnak. Ma az ember maga valósítja meg ezeket a mozgásokat, a tudósok által előre kiszámított pályán járatja a mesterséges égitesteket. Megadnak bizonyos sebességet a rakétának, s az meteor módjára repül; ha fokozzák a sebességét, engedelmesen köröket rajzol a Föld köré, akár a Hold; ismét egy másik sebesség — s ez a mesterséges égitest üstökös módjára megkerül több égitestet (például a Földet és a Holdat); még nagyobb sebesség esetén pedig a naprendszerben egy új, mesterséges bolygó jelenik meg, amely gyakorlatilag ugyanolyan örök, mint bármelyik természetes bolygó.

Tudjuk, hogy a múltban az üstökösök mint „isten haragjának jelei", rémületet keltettek a hivőkben. A szovjet tudósok sajátkezűleg készítettek ilyen üstököst, megszabták, hol és mikor kell megjelennie, s másodpercnyi pontossággal közölték, mikor kell ennek megtörténnie és honnan lesz megfigyelhető.

A mesterséges égitestek ragyogó bizonyítékai annak, hogy a tudományos materialista, ateista világnézet győzelmet aratott a vallásos világnézet fölött. Ehhez az kellett, hogy az ember bátran félredobja az egyház tanításait, amelyek a tudás gyengeségét és tehetetlenségét, a vakbuzgó hit és a feltétlen engedelmesség mindent legyőző erejét hirdetik. Alapjaiig le kellett rombolni a hamis vallási világképet, és nem riadva meg sem a kitagadástól, sem a kínzásoktól, sem a máglyától, helyébe a világmindenség felépítésének igazi képét kellett tennie, meg kellett ismernie a világmindenségben ható természeti, nem pedig isteni törvényeket. Végül pedig le kellett törnie az egyháznak a tudomány feletti hatalmát. Enélkül gondolni sem lehetett volna mesterséges égitestek felbocsátására.

Nincs messze az az idő, amikor az ember maga is meglátogatja majd az eget és az égitesteket. A vallás azt tanítja, hogy az ember — persze nem minden ember, hanem csak a mélységesen hívő, jámbor, bűntelen ember — eljuthat az égbe, de az ilyen is csak halála után. Valójában azonban kortársaink már életükben oda fognak repülni, s aligha fér kétség ahhoz, hogy az első űrutasok istentagadók lesznek, ugyanebből az istentagadó környezetből — szovjet emberek.

Valamikor Marx a kommünárok példátlan hősiességéről szólva azt mondotta róluk, hogy „az eget ostromolják". Az ég ostromlásáról átvitt értelemben beszélt. Most elérkezett az az idő, amikor a kommunisták a szó szoros értelmében is ostromolják az eget.

Naivitás volna persze azt hinni, hogy az egyházi vezetők a tudomány viharos fejlődésének és kolosszális hatalmának láttán maguk is beismerik vereségüket. Minthogy kénytelenek számba venni a tudomány tekintélyét és befolyását, már nem próbálják ugyan, hogy egy kézlegyintéssel elintézzék ezt, mint egykor, hanem minden igyekezetükkel azon vannak, hogy bebizonyítsák a tudomány és a vallás összeegyeztethetőségét. Tipikus ebben a tekintetben J. Finegun amerikai lelkipásztor tavaly megjelent könyve: „A kozmosz, az atomok és Isten. A keresztyén vallás és az atomenergia, az űrrepülések százada". Finegun azt bizonygatja, hogy „az ember a kozmikus térségben mégiscsak teremtmény lesz, nem pedig teremtő", hogy ott is él majd benne remény és félelem, tehát (!) ott is szüksége lesz istenre. Sőt a lelkész véleménye szerint az atomenergia és a kozmikus repülések korában az embernek az a kötelessége, hogy az egész világmindenséget illetően gondolkodjék el a Krisztusban való üdvözülésen. A hit gyengeségét tehát az ember gyengeségéről való fecsegéssel takargatják.

A „Messaggero Italiano" még azt sem átallotta kijelenteni, hogy a mesterséges holdak felbocsátása „igazolja az anyaszentegyháznak azt a dogmáját, amely szerint az égitesteket Isten teremtette. Ha szovjet emberek laboratóriumaikban mesterséges égitestet tudtak létrehozni, akkor annál inkább megtehette ezt a mindenható Isten". Látjuk hát, hogy az egyházfők győzelemnek próbálják feltüntetni legsúlyosabb vereségüket. De vajon nem cseng-e ki a katolikus lapnak ebből a kijelentéséből is a hit gyengeségének akaratlan elismerése? Ki hallott már olyat, hogy az isten hatalmát — a szovjet tudósok hatalmára próbálják alapozni?!

Mint látjuk, a vallásos nézetek igazolását nem viszik előbbre az egyházi vezetőknek azok a kísérletei, hogy a maguk módján magyarázzák az embernek a természet elleni harcban kivívott győzelmeit és többek között a világűr meghódításában elért eredményeit. Ellenkezőleg — ezek a kísérletek egyre világosabban feltárják a vallásos világnézet mély, megoldhatatlan ellentmondásait, tarthatatlanságát és hamis voltát.

Az emberiség történetének most kezdődő kozmikus korszaka, amelyet a mesterséges holdak és bolygók fellövése nyitott meg, újabb megsemmisítő csapást mér a vallásos nézetek egész rendszerére, magára az isten-eszmére.

ESZMECSERE

Gondolatok a marxista esztétika és kritika viszonyáról

Írta SZIGETI JÓZSEF

Sokan érezzük időszerűnek a párt kulturális elméleti munkaközösségének téziseit irodalomkritikánk fogyatékosságairól. Részben azért, mert akkor jött, amikor komoly szükség van arra, hogy felszámoljuk azokat a jellemzően polgári és kispolgári nézeteket, elképzeléseket és nézőpontokat, amelyek az irodalommal, s a többi művészettel kapcsolatban is nehezítik a valódi helyzet felmérését, a különböző művészeti törekvések esztétikai értékének és társadalmi jelentőségének marxista értékelését, s ezzel szocialista művészetünk születési fájdalmainak enyhítését, s a folyamat meggyorsítását. S időszerű részben azért is, mert az elmúlt néhány év alatt kiszélesedett, és egyben tevékenyebbé vált az az „öregekből" és fiatalokból álló marxista kritikusi gárda, amely egyre avatottabban tud hozzányúlni bonyolult művészeti kérdésekhez is az egyes művek és áramlatok megítélésénél. Így ma már megvan a sikeres előretörés szubjektív feltétele. Ilyen körülmények között pedig igen nagy jelentősége van az egységes és átfogó marxista célkitűzésnek, amely összefogja és mozgósítja a meglevő erőket, egy, a művészeten túlmenően jelentős feladat megoldására. A feladat mindkét része, a „modernség" köntösében tetszelgő polgári dekadencia leküzdése (mily végtelen nagy a különbség a valódi modernség, korszerűség, s a modernizmus között!) s a formailag is magasszínvonalú szocialista művészet fejlődésének támogatása, bizonyára vonzólag hat azokra a polgári eredetüket és gondolkodásukat teljesen le nem vetkőzött kritikusokra is, akik valódi fogékonysággal rendelkeznek az igazi művészeti értékek iránt, s elutasítják a felfújt álértékeket. De ahhoz, hogy kritikánk valóban betölthesse feladatait, s egy, a szokratesziné magasabb értelemben bábáskodjék új szocialista művészetünk és közönsége születésénél és izmosodásánál, meg kell szabadulni jó néhány hamis illúziótól és elavult magatartásmódtól, amelyek semmiképpen sem egyeztethetők össze a marxista—leninista esztétika felfogásával és szellemével.

*

Ilyen káros, sokszor felbukkanó hamis illúziónak tartom azt a nézetet, hogy az irodalom és a művészetkritika maga is művészet, amely egyenrangú, egyenértékű műként társul a műalkotás mellé, s éppoly

tartós és maradandó esztétikai hatás kiváltója, mint az a mű, amelyről történetesen szól.

Mégcsak azt sem mondhatni, hogy ez a felfogás pusztán a sznobok körében hódít. Csak nemrég olvastam meglepődéssel egy marxista igényű nekrológban a következőket: „Azt, amire elődeink — így elsősorban Gyulai Pál — oly tudatosan törekedtek, vagyis az irodalomtörténetírás művészi szintű művelése: legmagasabb és legteljesebb igénnyel Horváth János valósította meg... tudósi látásmódja némiképp *költői* látásmód is volt, a szónak egy igen sajátos értelmében. Vagyis: a megértés, a témával való belső azonosulás, a szemléleti összhang látásmódja ... Verselemzései valódi újra-teremtések, a költemény ihletének valóságos megismétlései stb."[1] A kritika mint művészet, művészi szintű irodalomtörténetírás stb. — látszólag ártatlan, sőt kifejezetten pozitív eszménykép. Abból a törekvésből fakad, hogy esztétika, irodalomtörténet és kritika, esztétikai fogékonysággal nyúljon hozzá a művekhez, s színesen és elevenen, mintegy kedvcsinálva adjon számot róluk. Ha azonban ez önmagukban helyes követelményeket abban általánosítják, hogy a művészet szintjén műveljék a kritikát, irodalomtörténetírást és esztétikát, akkor menthetetlenül elmossák azokat a viszonylagos, de mégiscsak meglevő határokat, amelyek a művészeteket és a tudományt elválasztják egymástól.

Az esztétikailag fogékony átélés kiindulópont, de csak kiindulópont egy-egy mű elméleti elemzésében, s nem több. Aki megragad ezen a fokon, s olvasmány- élményéről ad számot a mű objektív értékelése helyett, eleve lemondott azokról a közvetítésekről, arról a fogalmi elemzésről, amely az ábrázolást a valósággal összehasonlítva tudja megindokolni a mű értékeit, s feltárni hiányosságait. Az elemzés szükséges fogalmi élessége viszont — nem holmi intellektuális tolvajnyelvre gondolok! — feltétlenül mérsékelni fogja a műélmény leírásának „művészi" jellegét.

Horváth életművét a hamisan megválasztott eszményen mérve Horváthból, a tudósból a világon semmi sem marad. „Horváth János elsősorban írói, művészi eszközeivel, ábrázoló erejével, s a bemutatott irodalomhoz való bensőséges viszonyával válik az utókor tanítómesterévé."[2] Bensőséges viszonyt az irodalomhoz nemcsak a tudomány művelőinél találunk, ezért aligha kell hozzájuk fordulnunk. Az értekező próza stilisztikai eszközei viszont — mert józanul nézve erre zsugorodik a művészi igény igénye — olyan értékek, amelyek nagyonis összefüggnek a tudományos szemléleti móddal, s legalábbis kétséges, hogy a marxista tudományos szempontok és felismerések kifejezésének megfelelő eszközeit éppen a Horváth-féle értekező prózában találjuk-e meg. A nekrológ írója igen helyesen hangsúlyozza Horváth polgári irodalomszemléletének használhatatlanságát, s a magyar irodalmi fejlődést illető összkoncepciójának hamisságát. Ennek alapján jut az idézett megállapításra. De közben megfeledkezik arról, hogy egy tudós tudományos értékű felismerésekben él tovább. Azokból az összkoncepción belül meg-

[1] Élet és Irodalom, 1961. márc. 17.
[2] Kortárs, 1961. 4. sz. 628. l.

levő részigazságokból húz hasznot a marxista tudomány is, amelyek tényleges, habár pusztán részigazságokat fejeztek ki. Csak a példa kedvéért: kódexirodalmunk fellendülésének okaival kapcsolatban tett egyes megállapításai, Petőfivel, Berzsenyivel, másokkal kapcsolatos részletmegfigyelései bizonyára kioldhatók eredeti hamis összefüggéseikből, és beilleszthetők a marxista irodalomtörténetírás által feltárt átfogóbb és mélyebb, a magyar irodalmi fejlődés egészét szem előtt tartó megállapításokba. A relatív és abszolút igazság viszonyának dialektikája itt a tudományon belül merül fel, s így a használhatóság és továbbélés kérdését nem lehet a tudományon kívüli, egy állítólag művészi szintű és igényű irodalomtörténetírás területére áttólni.

Már a formális logikából ismert követelmény, hogy bármely fogalmat csak olyan általánosabb fogalomnak rendelhetek alá, amelynek minden jegye megilleti az alárendelt szűkebbkörű fogalmat is. Ha a szűkebbkörű fogalmat olyan általános fogalomnak rendelem alá, amelynek jegyei nem illetik meg, ez különböző zavarok forrásává válik. Ha a kritikát a művészet egyik fajtájának tartom, ettől még éppúgy nem válik művészetté, mint ahogyan — hogy Engels tréfáját idézzem — a fogkefének sem nőnek tejmirigyei azért, mert tévesen az emlős állatok osztályába sorolom. De ha a fogkefének nem is nőnek tejmirigyei, a hamis kritikai ideál mégis szükségszerűen rossz következményekkel jár, mert minél eltökéltebben törekszik arra a kritikus vagy irodalomtörténész, hogy kritikája maga is műalkotássá változzon, annál inkább megszűnik írása kritika lenni, anélkül, hogy azért műalkotássá változna. A művészi visszatükrözés érzékletes, szemléletes ábrázoláson alapszik: akár egy lelki folyamat, lélekállapot, akár emberek cselekvései bontakoznak ki előttünk, mindez csak a képeken keresztül telítődik meg szuggesztív hangulati elemekkel, s kelti az eleven élet benyomását a felvevőkben. Még a műalkotás kifejezetten gondolati-reflexív elemei is csak annak következtében élnek költői életet, csak azért hatnak esztétikailag, mert az eszméket egy — legalább alapjaiban — megrajzolt élethelyzet gondolati kifejezéseként fogalmazza meg a költő, mint József Attila tette a A város peremén-ben, a magyar filozófiai gondolati költészet páratlan remekében, a munkásosztály forradalmi világnézetének költői megfogalmazásában. Tudományos műben, tanulmányban, esszében viszont minden a fogalmak, ítéletek és következtetések objektív helyességén múlik. Kép és hasonlat itt csak illusztráció lehet egy-egy megállapításhoz, gondolatmenethez, tételhez; az elméletben kimondott igazság szemléletessé tevésének eszköze. Maguk a nagy költő-kritikusok, Goethe, Schiller, Gorkij, a mi Aranyunk, Adynk, s akiről mint kritikusról gyakran megfeledkezünk, pedig e téren is van mit tanulni tőle, József Attilánk, sohasem törekedtek másra, mint gondolataik világos, érthető és plasztikus kifejtésére. Eszük ágában sem volt, hogy versenyre keljenek a maguk vagy mások verseivel, reménytelenül és hasztalanul igyekezve olyan szuggesztív hatást kelteni az értekező próza eszközeivel, amit egyedül a művészet érhet el sajátos ábrázolási eszközeivel. Jól tudták, hogy — mint a világon mindennek — az értekező prózának is megvan a maga esztétikai oldala,

színe és árnyalata, levegője, de alá van rendelve az elméleti szféra törvényszerűségeinek s írásuk ettől még nem lesz műalkotássá. Marx közismert törekvése, hogy műveinek esztétikai befejezettséget adjon, nem választható el a tárgy mindenoldalú megragadásának és konkrétan teljes kifejtésének igényétől, az igazság megragadásának van alárendelve.

Vitathatatlan, hogy az az irodalmi égtáj, amelyről e hamis felfogás ered, a polgári dekadencia élettől, társadalmi valóságtól elfordult esztéticizmusa. Elég ha sok más forrás helyett csak Oscar Wilde dialógusára utalok, The critic as artist-ra (A kritikus mint művész), amely alighanem a legvégletesebben propagálja ezt az eszményt, mely belső jogosultsággal egybekapcsolva a semmittevés, a társadalmi-kulturális parazitizmus védelmével. (Innen az első esszé alcíme: „Néhány megjegyzés a semmittevés fontosságáról".) Az ilyen eszmények persze kézen-közön módosulnak, s alig hinném, hogy ma valaki nálunk Wilde nézetének dogmatikus védelmezésére vállalkoznék. Egy valami azonban nem módosul bennük, az, hogy lényegükben hamisak maradnak.

A kritika mint művészet hamis elképzelése — eszmei melegágya és elméleti igazolása annak a szubjektív bírálói módszernek, s meddő esztétizáló lelkendezésnek, kritikai impresszionizmusnak és impresszionista kritikának, amellyel a tézisek méltán állítják szembe az egyedüli marxista bírálói módszert, „a tudományosan elemző, elvi kritikát". Az élményeit, benyomásait több-kevesebb hűséggel és pszichológiai árnyaltsággal leíró kritikus észrevétlenül csúszik le a mű objektivitásáról saját szubjektivitásának a színvonalára, s igazi állásfoglalás eleve nem jöhet létre, hiszen kikapcsolódik a mű és valóság viszonyának kérdése, tehát az egyetlen lehetséges objektív mérték, amellyel nemcsak a mű helyességét, de saját benyomásainak helyességét vagy helytelenségét is ellenőrizheti.

Belinszkij az irodalomkritikát valaha „mozgó esztétikának" nevezte. S ez mindenesetre találóbb meghatározása a kritikának az előbbinél. Igaz, ma sokan az irodalomtudomány, illetve a művészettudományok napi kérdésekig elhatoló, az eleven művészeti fejlődést megragadó szervének tartják a bírálatot. Tekintve az irodalomtudomány és a művészettudomány felbomlását differenciált szakágakra, a kritika hovatartozásának ez a meghatározása így semmitmondó. Esztétika és művészettudomány ott kapcsolódnak közvetlenül egymásba, ahol az általános esztétika területét elhagyva a művészet egyes ágainak és műfajainak történeti és rendszertani problémái kerülnek az előtérbe. A kettő határán áll a kritika, amely a művészeti ágak esztétikájának rendszerező szempontja felől nézve, a történelmiséget képviseli, az irodalomtörténet konkrét történelmisége felől viszont a szisztematikus értékelés igényét testesíti meg. Csak így tudja a művek értékét a közönséghez, a közönség — a népi tömegek — életéből és kulturális igényeiből fakadó feladatokat a művészetekhez közvetíteni.

Marxista esztétika nélkül nincs marxista kritika. Ezt az elemi igazságot ma nemcsak a kritikusoknak, az esztétikusoknak is meg kell szívlelniök. Minden történelmileg jelentős esztétika saját korának és osztályának művészeti alkotásain tájékozódott, Aristotelestől Hegelig. Igye-

kezett választ találni a művészi gyakorlatban felmerülő nagy elvi kérdésekre; s válaszaival befolyásolni a művészeti fejlődés menetét, mint ez a Marx előtti esztétikában, az orosz forradalmi demokraták tevékenységében, viszonyában az orosz kritikai realizmushoz oly mintaszerűen valósult meg. A marxista esztétikát magasabb fokú társadalmi tudatossága, pártos elkötelezettsége a szocialista irodalom és művészet felvirágoztatásában még sokkal messzebbmenően ösztönzi arra, hogy útegyengetője legyen az előremutató művészi törekvéseknek, s átfogó elméleti alapot adjon a napi kritika számára.Receptet természetesen nem adhat sem a művészi alkotás, sem a kritikai tevékenység számára. (Marx nagyonis élesen fejezte ki a marxizmus receptellenes magatartását.) Az általánosabb érvényű esztétikai szempontok, s az egyedi művek és irányzatok összekapcsolása, konkrét viszonyuk megállapítása olyan önállóságot kíván meg a kritikus részéről (akkor is, ha a kritikus történetesen azonos az esztétikussal), amely az igazság megtalálása mellett a tévedés kockázatát is magában foglalja. De a marxista esztétika elméleti általánosításával mégiscsak csökkenti a tévedés kockázatát és növeli az igazság konkrét megragadásának esélyeit. Minél mélyebben és szélesebben dolgozza ki a művészet általános, s az egyes művészeti ágak speciális elméletét (képzőművészetét, zenéét, irodalomét, az ún. gépi művészetekét, s a reproduktív művészetekét is), minél konkrétabban dolgozza fel korunk művészetének, a szocialista realizmus, s a haladó realisztikus törekvések esztétikai problémáit, egybekapcsolva a polgári dekadencia kritikájával, annál inkább csökkenti az általános és az egyes távolságát, annál jobban betölti társadalmi és tudományos hivatását. Olyan feladatok ezek, amelyek megoldására érdemes volna esztétikusoknak, irodalom- és művészettudósoknak, kritikusoknak és elméleti érdeklődésű művészeknek is szervezetten összefogniuk.

•

A marxista kritika megerősödése mellett tanúi vagyunk annak is, hogyan válnak a marxista esztétika már elért és az egész művészetelméletet a szó legszorosabb értelmében forradalmian megújító szempontjai elfelejtett szavakká. Elfelejtett szavakká, sokszor még akkor is, ha alkalmazzák őket, de ott és úgy, ahogyan nem kell és nem lehet, kritikai fegyverekből a kritikátlanul elfogadott dekadencia igazolóivá változtatván át őket.

Irodalmi művészeti fejlődésünk olyan szakaszában vagyunk, amelyet a keresés, az életteljes tájékozódás vágya jellemez. A legkülönbözőbb művészeti ágak és műfajok lehetőségeit és határait feszegetik és próbálgatják művészi gyakorlatban és művészi elméletben is. S bizony megtörténik eközben, hogy a marxista esztétika olyan igazságai mennek feledésbe, amelyek pedig egyedül szilárd alapjai a ténylegesen felmerülő új kérdések megoldásának. Legalább ilyesmivel találkozunk abban a vitában, amely Barta János és Kiss Lajos között folyik a Kortárs lapjain. Barta sok valóságos problémát vet fel, de mert megoldásukat nem eltökélten a marxizmus szellemében keresi, azért akarva-akaratlanul olyan nézeteket elevenít fel, amelyeket a marxista esztétika túlhaladott.

Barta kifogásolja, hogy Kiss Lajos az ő elméleti megállapításait cáfolva nem azzal vitatkozik, amit ő mondott, hanem „továbbgondolva" megállapításait a vitatkozás megengedhetetlen és tudományosan káros eszközeivel él. Nem hiszem, hogy végig nem gondolt gondolatok végiggondolása tudománytalan és káros lenne az igazság felderítése szempontjából. A gondolatok végiggondolása minden tudományban kötelező, s ha a vita kezdeményezője nem teszi meg ezt, megteszi vitapartnere. Gondolatok és álláspontok végiggondolásán persze nem azt a rossz vitamódszert értem, amely egy meghatározott körön belül érvényes eszmét túlfeszít, s a képtelenségig csigáz, s az ellenfele által kimondott igazságot önmaga által gyártott hamisságggá változtatva, ellenfelén veri el érte a port. A végiggondolás minden esetben kötelező, valahányszor egymással összeegyeztethetetlen felfogások, marxista és polgári eszmék eklektikus egyeztetéséről van szó. S Barta nézeteiben sajnos ilyenfajta — régi típusú professzori — eklekticizmussal találkozunk.

Vitaindító cikkében (Alföld, 1960. 3. sz.), amelyet Kiss Lajos egészében helyesen bírált, a művészi visszatükrözésnek azokat a „szűrőit", „prizmáit" keresi, amelyek a művészi alkotást eltávolítják a valóságtól. (Ilyenek szerinte: személyes élmény, az osztályhelyzetből származó világnézet, adott művészeti ág és műfaji törvényszerűségek, stb.) Ez az eltávolodás olymértékű lehet, hogy egyes művészeti ágakban, sőt az irodalom egyes műfajaiban értelmetlenség immár tükrözésről, illetve ábrázolásról beszélni. (Ez utóbbi két fogalom viszonyát nem határozza meg.) A tükrözés mellé fel kell venni az esztétika elméletébe a kifejezés fogalmát is. A tulajdonképpeni esztétikai valóság, az a szféra tehát, amelyből a művészet alkotásai származnak, az alkotó, a korok és népek élményvilága a művészet közvetlen valóságalapja. Ez Barta elgondolása dióhéjban.

Kiss Lajos válaszcikkében azzal érvel, hogy a marxista esztétika álláspontjáról műfajok, világnézet, sőt maga az alkotó szubjektum nem végső, tovább már elemezhetetlen és felbonthatatlan adottság, amelyet el kell fogadni kész és befejezett tényként. S ez teljesen helyes is. Miféle materializmus és miféle dialektika lenne az, amely, teszem, a dráma formáját, vagy a festészet sajátos eszközeit nem volna képes, mint a valóság egyik vagy másik — törvényszerű — oldalának és összefüggésének különleges tükrözési módját felfogni. A drámát, teszem, mint konkrét emberek olyan kiélezett konfliktusát, amelyben osztályok közötti vagy osztályokon belüli tendenciák ütköznek meg, s amelyben minden az alapvető konfliktus köré sűrűsödik, ellentétben pl. az epikai ábrázolással, amelyben a konfliktusok érlelődésének és elhúzódó megoldásának lassú folyamatát kapjuk. A különböző prizmák fénytörésében nem módosul a valóságábrázolás, nem távolodunk el a valóságtól, mint Barta gondolja — maguk e prizmák már a valóság lényeges visszatükrözései. Kiss Lajos érveit csak azzal a gondolattal kell megtoldani, hogy a Barta emlegette prizmák, művészeti formák, vagy — haladó — osztályszemlélet nemcsak a valóságot tükrözik vissza, hanem a valóság tudati elsajátításának olyan csomópontjai, amelyek az egyes élettények mélyebb és szélesebb művészi megragadását teszik lehetővé. Nem arról

van szó, hogy e prizmák fénytörésében eltávolodtunk a valóságtól, sokkal inkább arról, hogy az eltávolodás a valóság felszínétől közelebb visz bennünket a valósághoz, a valóság lényegéhez.

Az irodalom nagy kanonikus műfajai: líra, epika, dráma, ha egyszer létrejöttek, s mint szemléleti formák öröklődnek, már eleve aszerint válogatnak az élettények között, hogy e tények objektív jellege milyen formába kívánkozik. Az életdarab jellegének megfelelő elvont művészeti formák kiemelik és körülhatárolják a feldolgozott élettény sajátosságát, s egész felvevőkészségünket, érzelmünket és értelmünket lényeges vonásaira összpontosítják. Keleti kultúrákban, ahol — a társadalmi fejlődés különleges vonásai következtében — a műfaji formák nem differenciálódtak elég messzemenően, az új szocialista valóság művészi ábrázolásának komoly gátja a határozott műfaji formák hiánya. Aligha érv ezzel szemben az a tény, hogy bizonyos műfajok eltolódnak más műfajok felé, hogy Brecht színpada epikus, Csehové lírai stb. Mert az ilyenfajta formaeltolódások nem bontják fel az eredeti formát; az ábrázolás alapjául szolgáló élettények összetettsége teszi ezeket az eltolódásokat szükségszerűvé. Mint a művészi forma életteljességének megmentésére irányuló törekvést áthidalhatatlan távolság választja el a formabomlasztásnak és formakeverésnek a polgári dekadenciára jellemző tényeitől, amelyek nem a tartalom komplex mivoltának érvényesítését, hanem — az osztályszempontból kellemetlen — tények elmosását szolgálják.

Bármennyire is visszahatnak a már kialakult műfaji formák az élettények ábrázolására, mégis a tartalom az, amely formába szökik, s nem megfordítva. Maguk a műfaji formák csupán az egyes konkrét megformált tartalmakban, az egyes műalkotásokban élnek és hatnak esztétikailag. Az elvont drámaforma csak dramaturgiai tankönyvekben él, mint meghatározott technikai szabályok összesége, s a drámairók fejében, mint szabályok és szemléleti mód. Esztétikai életre csak akkor ébred, amikor érintkezésbe kerül a megformálandó témával. De ekkor meg is változik, mert a konkrét tartalom konkrét formájává válva, a költő ott és annyiszor szegi meg az általános szabályt, ahol és ahányszor a tartalom drámai megformálásának érdeke megkívánja tőle.

Hasonlóképpen áll a helyzet Barta János „toposz"-aival, azokkal a poétikai és retorikai szóképekkel és hasonlatokkal, melyekhez minden költő aszerint nyúl vagy nem nyúl, hogy alkalmasnak érzi-e e képeket és hasonlatokat mondandója kifejezésére, vagy sem. A külső forma elemeinek predeterminálló, a látást eleve meghatározó szerepéről még sokkal kevésbé lehet szó, mint a nagyobb konstanciával, viszonylagos szilárdsággal és állandósággal rendelkező műfaji formák, a belső forma elvont elemeinél. Csupán a javíthatatlan epigonok vagy induló költők szűrik át a valóságot az öröklött toposzokon, s éppen ezért vannak verseik gyors feledésre ítélve. Alapvető esztétikai tényállásokat azonban nem az epigonok, hanem a nagy művészek elemzése alapján tisztázhatunk. S akkor sem azzal a módszerrel, amit itt Barta használ. Mert ahogyan a fogalmat nem lehet elvonatkoztatni a valóságtól, s aztán a valóság tükörképéből ennek teremtőjévé, demiurgosává átváltoztatni, anélkül, hogy az idealizmus tudománytalanságába esnénk, azon-

képpen nem lehet a költői képeket elvonatkoztatni azoktól a tartalmaktól, amelyeket megjelenítettek, s azután a valóságos élettartalmak szűrőivé átváltoztatni őket.

A külső forma eszközeinek termékeny marxista vizsgálata éppen ott kezdődik, ahol tartalom és forma kölcsönhatásában a tartalom elsődlegességéből indulunk ki, s megmutatjuk, hogyan rendelődnek alá a meglevő eszközök is a mindenkori mondanivalónak. (Ebből érthető meg az epigonok fordított esete is.) Az ilyen, a szó közvetlen és átvitt értelmében is tartalmas vizsgálat szép példáját látom Kardos László tanulmányában A rímről. Kardos felismeri, hogy „a rím értékét nem a hangrokonság, a szótag-terjedelem, a mérték és a szófaj-ellentét alapján kell meghatároznunk, hanem abból kiindulva, hogy a vers egészéből rábízott mondanivaló-részt kifejezi-e valóban vagy sem, abból kiindulva, hogy a megbírált rím szolgálja-e és milyen mértékben a vers eszmei érdekeit, hangulati tónusának mennél teljesebb kiérlelését."[3]

Az ilyen esztétikai felismerések — amelyek a marxista esztétika alaptételeinek komolyan vevéséből származnak, még akkor is, ha az elvont alapgondolat már korábban is megvolt — nyilván hatásosan segítik elő a kritika munkáját is, mert szinte kényszerítik a kritikust, hogy túlmenjen a költői kifejezőeszközök empirikus leltározásán, s az eszközök használatát a belső forma alaptényeivel, a tartalom meghatározta tipizálással és kompozícióval — a lírában a vers belső egységével — hozza kapcsolatba.

A stílus-eszközök merőben empirikus megfigyelése, egy-egy jelenség találó — fenomenológiai — leírása legfeljebb a bölcsesség kezdete, s nem maga a bölcsesség. Mert ha nem hozzuk e megfigyeléseket kapcsolatba a művészet által kifejezett társadalmi és társadalmilag meghatározott pszichológiai tartalmakkal, akkor mindig fennáll az a veszély, ami az egész mai polgári művészettudományt zsákutcába juttatta (zsákutcába juttatta a Barta emlegette Wölfflin képzőművészeti alapfogalmaknak szánt stíluskategóriáit is), hogy végső adottságnak tekintik, ami maga is magyarázatra szorul, a formát tartják tartalomnak, a jelenséget lényegnek, a polgári szemléletet marxistának.

Barta válaszcikkében furcsálja, hogy Kiss Lajos nem látja: az elvont forma valóságtükröző jellege beleilleszthető az ő gondolatmenetébe is. A kérdés csak az, hogy *szervesen* illeszthető-e bele? Nyilvánvalóan nem! Szervesen csak akkor illeszthető bele, ha gondolatmenetének irányát megváltoztatjuk, s valóság-szűrő prizmáit a valóság mélyebb tükrözésének eszközeiként vezetjük be. Ehhez azonban a lényeg és jelenség materialista dialektikájának határozott felismerésére és alkalmazására lenne szükség, ami némileg Kiss Lajos válaszából is kimaradt. A marxista esztétika Marx és Lenin által lefektetett alapjai olyan egységes és átfogó elméletet jelentenek, hogy bármely alapvető tételének figyelmen kívül hagyása megbosszulja magát.

Kiss elvtárs szemére veti Bartának, hogy a tudatot is valóságosnak tekinti, s ezzel elmossa az idealizmus és a materializmus között az ismeretelméleti határt. Barta azonban általános elméleti síkon elismeri

[3] Kortárs, 1961. 1. szám. 38. oldal.

az anyag elsődlegességét, az pedig nem hiba, hogy a tudatot is valóságosnak tartja. A marxizmus nemcsak az anyagi világot tekinti valóságosnak, hanem a tudatot is. Éppen a világ anyagi egységének követelménye, hogy a tudatot ne rekesszük kívül a valóságon, hanem a valóság egyik mozzanatának, az anyag fejlődése termékének tekintsük. Ha a tudattól független objektív valóságról beszélek — tehát általában minden tudattól, nemcsak az egyes munkás, tudós, művész tudatától független valóságról, amely munkája vagy vizsgálódása tárgyát képezi —, akkor magát az anyagot, az anyagi világot határoztam meg. Ha arról beszélek viszont, hogy tudománynak és művészetnek a valóságot kell megragadnia, akkor ebbe beleértendő a tudati folyamat is, mint az anyag terméke és tükröződése.[4] Sem a materialista tudomány, sem a realista művészet nem mond le természetesen a tudat megragadásáról, ellenkezőleg, anyagi alapjaiból kiindulva ragadja meg. Egyes műfajok, pl. a líra sajátos mélysége és intenzitása éppen onnan ered, hogy egy lelki folyamat ábrázolásánál a háttérben tartva is éreztetni tudja a lelki folyamatot meghatározó egész emberi, társadalmi szituációt. A valóság dialektikus materialista fogalmába beletartozik az anyagi lét elsődlegessége, és a tudat másodlagossága is. Mert valóságon Marx és Lenin nem a valóság egyik vagy másik lényegtelen részletét értették, hanem a valóság egészét, illetve egy-egy viszonylag önálló darabját, valamennyi mozzanatának egymáshoz való viszonyában, törvényszerű, lényegi meghatározottságában. Lenin az ismeretelmélet oldaláról vizsgálva a kérdést „a dialektikus megismerés lényegének" — „a valóság mozzanatainak egész összességükben való kibontakozását" tartja.[5]

Barta valamennyi hibájának gyökere, hogy sem a valóság kategóriájának marxista értelmét, lényeg és jelenség objektív egységét és dialektikáját, sem a materialista visszatükrözés-elmélet dialektikus jellegét, a jelenségtől a lényegig vezető út természetét nem ismeri és nem érti meg. Ezért — úgy látom — két rossz metafizikus véglet között vergődik reménytelenül: a tükrözés-gondolatot túl szűknek és ugyanakkor túl tágnak érzi. Túl szűknek, mert a „tükör", illetve a „kép" szó szemléleti tartalmából és nem elméletileg meghatározott fogalmi tartalmából indul ki. Ezért a művészet vonatkozásában attól fél, hogy a tükrözés-gondolat a valóság felszínének mechanikus visszaadását kívánja meg úgy, ahogyan a valódi tükörben a tárgy képe megjelenik. Másrészt túl tágnak veszi, a semmitmondásig általánosnak tartja, mert, ha elveti a mechanikus tükrözést, akkor az említett alapvető elméleti tételek híján nem értheti meg, hogy a különböző tudatformák vonatkozásában milyen sajátos tartalmat kap a tükrözés fogalma. Ezért nem elégíti ki az a felfogás sem, hogy a művészi visszatükrözés képszerű, a tu-

[4] „A pszichikum, a tudat, az objektív realitást tükrözi vissza, amely rajta kívül és tőle függetlenül létezik; a tudat tudatossá vált lét. Ám értelmetlenség volna visszatükrözésről beszélni, ha az, ami arra hivatott, hogy a valóságot visszatükrözze, maga nem létezne a valóságban. Minden pszichikai tény *egy darab reális valóság és a valóság visszatükrözése* (Rubinstejn aláhúzása, — Sz. J.) Nem vagy az egyik, vagy a másik, hanem mind a kettő egyszerre" — mondja helyesen a nemrég elhunyt neves szovjet pszichológus S. L. Rubinstejn Az általános pszichológia alapjai c. könyvének bevezető fejtegetésében.

[5] Filozófia Füzetek, 134. lap.

dományos fogalmi. Szerinte ez legfeljebb közhely. De teljesen helytelen egy tudományos igazságot közhellyé laposodott formájában felfogni. Ha a valóságtükrözésben, az ábrázolásban, a lényegés jelenségnek s a megjelenő lényegnek visszaadását látná, egyszeribe eltűnne e laposság.

Ezért gondolja azt is, hogy a művészet kikristályosodott formái olyan szűrők és prizmák, amelyek „átalakítják", „átformálják" a valóságot, tehát nem közelebb visznek hozzá, hanem eltávolítanak tőle. A tudományos megismerés vonatkozásában Lenin kimutatta, hogy az eltávolodás a közvetlenül adott jelenségtől egyben felemelkedés az egyre átfogóbb lényegi összefüggésekig, törvényszerűségekig. Nem eltávolodás a valóságtól, hanem a valóság egyre átfogóbb megismerése, amely kezünkbe adja a közvetlenül adott jelenség megértésének és gyakorlati felhasználásának kulcsát is. Megváltoztatva a megváltoztatandókat ez érvényes a művészetre is. Megváltoztatni itt csupán két mozzanatot kell. Először: a művészet annyiban kötve marad a közvetlenül adott jelenséghez, s a megismerés érzéki szakaszához, hogy az általa (gondolatilag is) megértett lényeget, szemléletes képekben fejezi ki, a megfelelően megválogatott és sűrített, a lényeg visszaadására koncentrált érzéki jelenségen keresztül. Az ábrázolás, mint a művészi visszatükrözés sajátosságának megjelölésére használt fogalom, pontosan ezt fejezi ki: a lényeg érzéki megjelenítését. Másodszor: kötve marad a társadalmilag-emberileg jelentős tartalmakhoz, mivel sajátos szerepe az ember társadalmi tudatának, s ezen keresztül magatartásának és állásfoglalásának formálása az érzelemvilágtól a gondolkodásig. Az „emberileg jelentős" tartalmak kifejezésének gondolatát Barta is megpendíti, de dialektikátlan szemlélete következtében — Kiss módszertani kritikája ellenére — ismét csak tovább már elemezhetetlen ősadottságnak fogja fel. S ebből az ősadottságként való felfogásból az következik, hogy a művészetet, vagy legalábbis egyes ágait az ember, vagyis az egyes ember lelki tartalmainak kifejezéseként, objektivációjaként fogja fel. S itt lép át végleg a marxista esztétika talajáról a polgári kifejezés-esztétika talajára.

A polgári esztétika a XIX. század második felétől kezdve egyre határozottabban és tudatosabban számolja fel a művészi ábrázolás materialista elméletét, helyébe állítva azt a felfogást, hogy a művészet pusztán belső élmények kifejezése, amelynek semmi köze az objektív valósághoz. Viszonylag könnyű dolga volt, mert a régi materialista esztétika, nem tudván alkalmazni a dialektikát a tükrözés-elméletben, a közvetlenül adott valóság jelenségeinek a lényeg kifejezése érdekében történő sűrítését, szelektálását stb. nem volt képes megmagyarázni. Amikor viszont ugyanez az esztétika már a marxizmus ellen harcolt, egyik fő harci módszerévé vált a dialektikus materialista ismeretelmélet teljes azonosítása a mechanikus materializmussal. Kezdetben csak a képzőművészetre és a zenére, majd minden művészeti ágra és műfajra kiterjesztették a kifejezésesztétika szubjektív idealista elméletét, amelynek egyik következetes általánosítója és leghatásosabb összefoglalója Benedetto Croce lett. Ő az esztétikát mint a kifejezés és általános nyelvészet tudományát fogalmazza meg, általános nyelvészeten a mű-

vázi intuíció kifejezésére szolgáló művészeti formanyelvet értve. Kifejezés és ábrázolás pensze egymással felcserélhető szavak, s cikkemben bizonyára sok helyen említettem kifejezést, ahol ábrázolást is mondhattam volna. De az elmondottakból látható, hogy itt nem puszta szavakról, hétköznapi fogalmakról, hanem két egymást kizáró, egymással szöges ellentétben álló felfogásról van szó, a dialektikus materialista és a metafizikus idealista elmélet ellentétéről az esztétikában.

Nagyon valószínű, hogy Barta János az esztétika történeti fejlődésének ezeket a tényeit, szereplőit, a polgári esztétika — döntő aspektusaiban való — visszafejlődésének egész folyamatát nem ismeri. De mivel egy egzisztencialista színezetű szellemtörténeten keresztül valaha ezzel ismerkedett meg, mivel a marxizmus elsajátításában még lényeges hiányosságai vannak s a marxista elmélet és módszer páratlan tudományos teljesítőképességéről nincs teljesen meggyőződve, azért bizonyos feltételek mellett szükségszerűen létrejön az eklektikus egyeztetés a marxizmus s az újnak tartott, de valójában réges-rég elkopott, tudományosan mindig is hamis polgári felfogás között, — talán mondanom sem kell, hogy az utóbbi javára.

Barta elméletileg nem megy el addig, hogy az egyén élményeit pusztán a belső világ termékeinek tartsa, legalábbis többször emlegeti Marx megfogalmazását, hogy az egyén társadalmi viszonyainak összessége. De hogy minden fenntartása ellenére mégis az az ősadottság, az alapvető elméleti meggondolás, hogy mennyire kizárólag a szubjektív élményt tekinti egyedül lényegesnek, azt világosan megmutatják a következő sorai: „Nem volna helyes, ha csak reaktív élményeket ismernénk s egyáltalán nem idealizmus az, ha a teremtő művészegyéniségnek több-kevesebb spontaneitást is tulajdonítunk. A spontán élménynek nem tartalma és megteremtője, hanem csak kirobbantója a külső, konkrét alkalom; Petőfi szabadságvágya veleszületett, egyéniségében eleve adott ösztön és törekvés, amely még a tudatosodás előtt megvan benne, a maga belső energiájával minden kis rést elönt, hogy kitörhessen. Megfelelő kor, alkalmas társadalmi körülmények s nem utolsósorban az egyéniség egésze szárnyat adnak neki s a közélet legszélesebb tereit nyitják meg előtte..."[6] Önkéntelenül is a Marx idézte Dogberry bölcsességére kell emlékeznünk: „Jóvágású embernek lenni a *körülmények* adománya, hanem az írás-olvasás a *természettől* jön" (Shakespeare: Sok hűhó semmiért). Petőfi bizonyára sokféle rátermettséget és adottságot kapott ajándékba a természettől, de sajátosan társadalmi képződményt, szabadságvágyat és szabadságeszményt aligha. Ha ez is beleérthető egy ember veleszületett adottságaiba, akkor mi nem? Az egyén állítólag természettől adott társadalmi vágyainak és törekvéseinek a tényleges társadalmi viszonyok így nem kialakítói, hanem megvalósításuk pusztán külső feltételei lesznek. Ezzel azonban visszajutottunk a polgári ideológiában meglevő örök emberi természethez, amely önmagából hozza létre a társadalmi tartalmakat.

Miben különbözik ez attól a teljes szubjektivizmustól, amelytől Barta Marx idézésével igyekezett mentesülni? Miben különbözik attól

[6] Kortárs, 1961. 4. sz. 605. lap.

a kifejezéselmélettől, amely a társadalomtól elszigetelt ember spontán belső élményeiből, intuicióiból, vagy ha tetszik, egzisztencia-megvilágosodásaiból vezeti le a műalkotást.

A kifejezéselmélet legalábbis két okból alkalmatlan az esztétikai tényállás megvilágítására. Egyfelől mert szükségképpen az elszigetelt szubjektumból indul ki, vagy legalábbis erre összpontosítja figyelmét. Hiszen a művészi alkotás, mint kifejezés, a belső külsővé tétele, az élmény művé való tárgyiasítása, s az esztétikust, irodalomtörténészt vagy kritikust ez elmélet talaján álva már eleve kevéssé érdekli az, hogy hogyan lett a külső belsővé, hogyan jött létre az élmény mint a műalkotás feltétele. Másfelől ha valaki, mint ezt Barta teszi, az elméletben, de a példa tanulsága szerint nem a gyakorlatban, nyomon követi az élmény társadalmi kialakulását, a kifejezéselméletből akkor is az következik, hogy a művészi alkotást a közvetlen élmény eruptív-expresszív kitörésének tartsa. Ez esetben is le kell mondania a visszatükrözés dialektikus materialista elméletéről, amely az alkotást az elrejtett lényeg felkutatásának és megérzékítésének hosszú, fáradságos és tevékeny folyamataként fogja fel. Mert a kifejezéselmélet nem a művészi tevékenység tényleges alkotójellegét, nem a művész aktivitását fogalmazza meg, hanem az alkotás leszűkítését a közvetlen élmény közvetlen kifejezésének színvonalára. Nem más, mint a művészi spontaneitás elméleti megszentelése.

Barta írásai alapján még azt is nehéz eldönteni, hogy a művészet mely ágait és műfajait sorolja azok közé, amelyekre nézve „túl durvának és általánosnak érzi a ‚tükrözés' megjelölését." Így felesleges tovább követnünk problémáit. A közvetlen valóság formáihoz való viszony tekintetében nagy különbségek vannak művészeti ágak és műfajok között, ami nem változtat azon, hogy egyképpen a Bartánál mutatkozó kifejezés-esztétika félretolásával, a dialektikus materializmus következetes alkalmazásával adhatunk számot ezekről.

*

Az esztétikai elméletek, mint mondottam, koruk, osztályuk művészeti fejlődésének különböző törekvései felé orientálódnak, s maguk is visszahatnak ezekre. A kifejezéselmélet a dekadencia védelme volt, hiszen logikusan és szükségszerűen vezeti el a modernista áramlatok legnagyobb túlzásainak teljes igazolásáig, magának a modernizmusnak igazolásáig, ami túlzásai nélkül, önmagában véve jelenti a legnagyobb túlzást. Két elgondolást vettünk szemügyre, mindkettő a spontaneitás esztétikai kultuszának megnyilvánulása volt. Azt hiszem, már ennyiből is levonhatjuk azt a következtetést, milyen óriási szerepe van a társadalmi tudatosságnak, a valóság végtelen gazdag mozgását, a maga bonyolultságában visszatükrözni képes szocialista realizmusban.

NEMZETKÖZI SZEMLE

Az Osztrák Kommunista Párt XVIII. kongresszusa

Ausztriának, ennek az Európa szívében, a szocialista világ és a NATO-blokk határán fekvő semleges országnak sok sajátos problémája van. Ez már földrajzi helyzetéből is következik, hiszen nemcsak semleges terület a varsói egyezménynek vele határos országai, meg a NATO-tömb legagresszívabb része, Nyugat-Németország között, hanem bizonyos mértékig retesz is NATO-Nyugat-Németország és a NATO olaszországi Földközi-tengeri pozíciói között.

Ilyen körülmények között teljesen érthető, ha a NATO-stratégák nagy erőfeszítéseket tesznek azért, hogy aláaknázzák Ausztria semlegességét s főleg, hogy Ausztriát szövetségesül nyerjék meg egy olyan politika számára, amely a kis, semleges országot a szocialista tábor elleni hídfőállássá tehetné. Emellett a terjeszkedésre törekvő nyugatnémet monopoltőke korántsem törődött bele abba, hogy a német imperializmusnak a második világháborúban elszenvedett veresége következtében kiűzték az osztrák gazdasági életben elfoglalt kulcsállásaiból, és hogy Ausztria legfőbb gazdagságát, legfontosabb ásványi kincseit — beleértve az olajat, a földgázt, a „fehér szenet", a vízierőt is — éppúgy államosították, mint a kohókat és nagybankokat meg számos fontos gépgyárat.

Felületesen tekintve tehát Ausztriában nagyon leszűkült a kapitalista monopóliumok talaja, s főleg nem rendelkezhetik a monopoltőke közvetlenül a föld méhének kincseivel és a kulcsiparágak döntő fontosságú termelőüzemeivel. Ausztria munkásosztálya ma erősebb, mint valaha. Az Osztrák Szakszervezeti Szövetség hivatalos lapjának, a „Gewerkschaftliche Rundschau"-nak (Szakszervezeti Szemle) áprilisi száma szerint az ausztriai munkások és alkalmazottak száma 2 227 149 (1961. március 1-i adat). Ennek 63 százaléka munkás, 26 százaléka alkalmazott, 11 százaléka tisztviselő. Ezen a napon 141 120 férfi és női munkanélküli volt nyilvántartva, közülük 80 ezer építő- és mezőgazdasági munkás, akiknek munkanélküliségét a tél okozta, és több ezer női kereskedelmi és irodai munkaerő, akiket nem mindenütt lehet felhasználni, mert családjuk egy városhoz, vagy éppen egy kerülethez köti őket, vagy akik ko-

ruk miatt már nehezen találhatnak munkát.

A kapitalista gazdaság fogalmai szerint tehát Ausztriában megvan a teljes foglalkoztatottság, sőt a foglalkoztatottak száma évről-évre növekszik. A bécsi munkakamara legutóbbi gazdaságstatisztikai kézikönyve megállapítja, hogy az ipar, a bányászat és a kereskedelem dolgozóinak száma az 1937-es 897 070-ről az 1959-es év átlagában 1 777 672-re emelkedett, ugyanakkor a mezőgazdasági munkások száma az 1937-es 275 574-ről 138 200-ra, és az utolsó 9 évben egymagában 40 százalékkal csökkent. Emellett ez idő alatt egyáltalán nem csökkent a mezőgazdasági termelés, sőt csekély mértékben emelkedett is, mert növekedett a gépek alkalmazása.

Jellemző az ausztriai fejlődésre, hogy az ipari munkásság számszerű növekedésével különösen erősen emelkedik a dolgozó nők száma, mindenekelőtt a ruházati ipar és az idegenforgalom kisebb fizetésű munkahelyein. Az ipari termelés gyorsabban nő, mint a munkások száma s a háború előtti színvonal háromszorosához közeledik.

Mint ez a néhány adat mutatja, nagyon is érthető, hogy Ausztriában még a munkásosztályban is erős illúziók élnek arról, hogy a kapitalista gazdaság szilárd és hogy helyes a tőkésekkel való szoros együttműködésnek a jobboldali szocialista pártvezetés által képviselt politikája. A naiv ember számára van valami meggyőző abban az illúzióban, amelyet a szocialista párt terjeszt: hogy elmúlt az osztályharc ideje és most „szociális társas viszony" uralkodik, békés kiegyezés tőke és munka között.

Nem szabad azonban teljesen a statisztikai adatokra bíznunk magunkat. Igaz, hogy a termelés és a termelékenység hatalmas mértékben emelkedett. Igaz, hogy sokkal több ember és főleg asszony van foglalkoztatva az ipari termelésben és más üzemekben. Érdemes azonban közelebbről is megvizsgálni a helyzetet.

Egy szociáldemokrata közgazdász, dr. Karl Rainer, a Szakszervezeti Szövetség tájékoztató értekezletén Tirolban kifejtette: „Az 1958-as amerikai recesszió hatása Ausztriában kiegyenlítődött. Az ipari termelés 1959-hez képest 8—9 százalékkal nőtt, s ezen belül a beruházási javak gyártása felülmúlja a fogyasztási javakét. A mezőgazdasági termelés is 9 százalékkal nagyobb, mint 1959-ben volt. 1960-ban 45 ezerrel több volt a munkahely, mint 1959-ben." És a kedvező gazdasági helyzetnek ezt a képét a következőkkel egészítette ki dr. Rainer: „A kedvező gazdasági helyzet ellenére a családfenntartók jövedelme sok esetben nem elég arra, hogy a család kielégítse szükségleteit, gyakran szükség van rá, hogy az aszony is dolgozzék, jólétünk tehát nem valódi, hanem csak látszólagos."

Ehhez a megállapításhoz legfeljebb azt fűzhetjük hozzá, hogy a jólét látszatát nagymértékben a rendszeresen végzett túlórák okozzák, hogy vidéken sok munkás munkaideje után még parasztoknál is dolgozik, s az sem ritkaság, hogy a munkás szabadsága alatt építkezésnél vagy mezőgazdasági munkában kimeríti munkaerejét, ahelyett, hogy felfrissítené.

Tegyük még hozzá, hogy — különösen ez év eleje óta — egyre erősebb a drágulás, amelynek előidézésében — a vasúti és villa-

mostarifa emelésével — az állam és a községek közvetlenül részt vesznek. A kétségtelenül kedvező gazdasági konjunktúra tehát a dolgozók számára megterhelésekkel van egybekötve.

A munkások és alkalmazottak széles rétegei bérkövetelésekkel válaszoltak erre, de a követelések csak igen csekély részben teljesültek. Ebben a helyzetben lépett hivatalába az új, a Gorbach—Pittermann-kormány. Ebben csak az Osztrák Néppárt részéről van változás az előző, a Raab-kormányhoz képest; a szocialista párt ugyanis egyetlen miniszterét sem cserélte ki. Ezt azzal indokolta, hogy már az 1959-es választás utáni kormányátalakításnál „megfiatalította" minisztereinek listáját. A Néppárt a kormány mostani átalakításakor szövetségi kancellárrá elnökét, dr. Gorbachot tette meg, akinek parlamenti tevékenysége alatt az volt a szembeötlő politikai akciója, hogy az egykori nácik „megnyugtatására" törekedett és leplezetlenül udvarolt a háborús tradíciók és a nagynémet szellem hordozóinak. Nem tartozik ugyan pártja legszélsőbb jobboldali csoportjához, az úgynevezett reformerekhez, de ezek mindig is barátságosan kezelték őt. Az új pénzügyminiszter az eddigi salzburgi tartományi elnök, dr. Klaus, aki a reform-csoporthoz tartozik. A honvédelmet a fiatal karintiai dr. Schleinzerre bízták, aki Hitler idejében az úgynevezett Langemarck-iskolák egyikén kapott különleges kiképzést, mint ifjúsági vezető. Ő a semmiképpen sem haladó gondolkozású Graf helyébe lépett, aki azonban reakciós támadások célpontja volt, mert a hitleri időkben koncentrációs táborban internálták. Kivált a kormányból Grubhofer belügyi államtitkár is, aki a semlegességért való erélyes fellépésével hívta ki maga ellen a Néppárt jobbszárnyának nemtetszését.

Az OKP XVIII. kongresszusa akkor ült össze, amikor a Gorbach—Pittermann kormány hivatalosan még nem alakult meg, de összetétele már ismeretes volt, s a kongresszusnak a kormány reakciós szárnyának megerősödése által kialakult helyzettel kellett szembenéznie.

Az OKP 1957 márciusában tartotta XVII. kongresszusát. Akkor még frissek voltak a sebek, amelyeket a magyarországi ellenforradalom nemcsak a Magyar Népköztársaságon, hanem az ausztriai munkásmozgalmon is ütött. A „menekültek" áradata ellepte Ausztriát s egyesülve a Nyugat ellenforradalmi csőcselékével, amely Ausztriába özönlött, hogy innen törjön Magyarországra, forrpontra hevítette a kommunistaellenes hisztériát és sorainkban is megingatta egyes gyenge elemek lelki egyensúlyát. A párt szíve ellen, a pártvezetés ellen irányították ütéseiket az ellenforradalomnak sorainkban megbúvó szövetségesei. Ilyen körülmények között a XVII. pártkongresszus az ellenforradalmi támadások elhárításának, a pártegység megvédéséért való kemény küzdelemnek a kongresszusa volt.

De azok a változások, amelyek 1957 óta a világban végbementek, Ausztria fölött sem múltak el nyomtalanul. Igaz, az 1959. évi parlamenti választásokon a pártot érzékeny csapás érte; bár 142 000 szavazatot kapott, a választási törvény cselfogásai megfosztották parlamenti képviseletétől. Közvetlenül a XVIII. kongresszus előtt azonban a steier-

országi helyi választásokon jelentékeny sikert aratott: képviselői helyet szerzett magának a tartományi gyűlésben, mégpedig Ausztria legfontosabb iparvidéke, a nehézipari Felső-Steierország munkásainak szavazatai révén. Egyúttal — hosszú és kitartó toborzó munka után — a párt 4239 új párttag belépéséről számolhatott be, s közülük a legtöbben a fiatalabb nemzedékhez tartoznak.

Ezekben a tényekben az osztrák kommunisták joggal látják annak a bizonyítékát, hogy a világ fejlődésének új, nagy tényeit nem takarhatja és nem rejtheti el tartósan az a kormánypolitika, amely Ausztriát el akarja határolni a világtól és valami konzervativizmusban szunnyadó szigetté akarja tenni. A koalíció sajtójában, meg az úgynevezett független lapokban és különösen az állami rádióban lehet ugyan rendszeresen kommunistaellenes hazugságokat kiagyalni, megkísérelhetik azt is, hogy az osztrákokat bizalmatlansággal töltsék el a szomszédos szocialista országok lakosaival szemben — de azokat a nagy eseményeket, amelyek a szocialista világ fölényét mutatják, nem lehet eltitkolni.

Természetes, hogy az OKP XVIII. kongresszusa nagy teret szentelt tanácskozásain a nemzetközi fejlődésnek. Másként ez nem is lehet. A küldöttek nagy figyelemmel hallgatták Gaston Moulin-nek, a bátor Belga Kommunista Párt képviselőjének beszámolóját a legutóbbi nagy sztrájk tanulságairól és azokról a tapasztalatokról, amelyeket a belga testvérpárt szerzett ezekben a harcokban, amelyekben vezető szerepe volt. Élénk érdeklődéssel követték a küldöttek számos külföldi delegátusnak a maguk harci tapasztalatairól szóló beszámolóját; hiszen az osztrák munkások előtt álló problémák nagyon hasonlók azokhoz, amelyek a belga, vagy a dán munkások előtt állottak, hogy csak azokat az országokat említsük, amelyekben a munkásság az utóbbi időkben különösen nagy harcokat vívott.

A kongresszust a 81 párt Moszkvai Értekezletén elfogadott nyilatkozatnak az összes pártszervezetekben való megvitatása előzte meg, s a kongresszus igyekezett a kommunista világmozgalom e történelmi jelentőségű tanácskozásának határozatát az osztrák munkásosztály harcára alkalmazni. A békének és a világbéke biztosításának a kérdését a kongresszus sajátos módon tette fel. Nem elégedett meg annak egyszerű megállapításával, hogy a világ erőviszonyainak hatalmas arányú megváltozása megteremtette a háború megakadályozásának lehetőségét. Meg kellett találni azokat a konkrét feladatokat, amelyeket a béke ausztriai híveinek kell megoldaniuk. A kongresszuson nyomatékosan volt szó arról, hogy eddig túl kevés történt Ausztria közvéleményének mozgósítására a világ békéje és lefegyverzése érdekében.

„Jelenleg pártunk egyik fő feladata az — mondta a Központi Bizottság beszámolójában Koplenig elvtárs, a párt elnöke —, hogy mutassuk meg a tömegeknek és leplezzük le előttük a bel- és külföldi tőkének a terveit és céljait, amelyek a dolgozó tömegek és országunk nemzeti érdekei ellen irányulnak, s szervezzük meg az egységes harcot e tervek megakadályozására."

Koplenig elvtárs rámutatott, hogy a nyugatnémet monopoltőke kísérletei ausztriai pozíciói-

nak erősítésére szorosan összefüggenek a német militarizmus soviniszta és agresszív revanspolitikájával, s így a munkásság napi érdekeiért folyó harc is összefonódik az ellen a veszély ellen vívott harccal, amelyet az újra feltámadt német militarizmus jelent a béke számára.

„Az osztrák nép és az osztrák munkásosztály — mondotta — mélységesen érdekelt abban, hogy megszűnjék a fegyverkezési verseny. Ezért a kommunisták azt követelik, hogy Ausztria támogassa aktívan a Szovjetuniónak az általános és teljes leszerelésre tett javaslatait."

Ez azonban semmiképpen sem maradhat a kormányhoz intézett felhívás. Magának a népnek és elsősorban a munkásság szervezeteinek a feladata az, hogy állandó felvilágosító munkát végezzenek a békés egymás mellett élés szükségességéről és mindenekelőtt kitartóan harcoljanak az Ausztria szocialista szomszédaival való baráti kapcsolatok megteremtéséért.

A kongresszusnak „A békéért, a demokratizálásért és a szocializmusért" című határozata kiemeli, hogy a békéért folyó harcnak Ausztriában megvan a maga sajátos formája: „Ausztriában a békéért tevékenykedni mindenekelőtt azt jelenti, hogy minden erővel védjük a semlegességet, népünknek ezt a legdrágább kincsét." De nem lehet védelmezni a semlegességet, ha nem vesszük figyelembe azt a tényt, hogy elsősorban a nyugatnémet militarizmus fenyegeti azt.

Ez a felismerés nem új. Az osztrák kommunisták — mondhatjuk — naponta beszélnek erről. De a tények elemzésében a kongresszus messzebb ment, mint ez a megállapítás. Kimutatta az osztrák és a nyugatnémet nagytőke bizonyos reakciós rétegeinek kapcsolatát és ezzel azt a szükségességet, hogy össze kell kötni a munkásoknak a monopoltőke előretörése elleni harcát az Európát fenyegető halálos veszély, a nyugatnémet militarizmus elleni harccal.

Az osztrák semlegességre — amelynek jelentősége korántsem korlátozódik erre a kis országra — az „európai integrációra" irányuló különféle törekvések a legveszélyesebbek. Ezért mondja a kongresszus már idézett határozata:

„Az osztrák semlegesség aláaknázásának legveszedelmesebb formái jelenleg azok a törekvések, amelyek Ausztriát csatlakoztatni akarják az Európai Gazdasági Közösséghez, amelyben a német militarizmusé a vezető szerep."

Ausztriában hivatalosan elutasítják az EGK-hoz való csatlakozás gondolatát. Tény azonban, hogy a kis szabadkereskedelmi övezetben tömörült országok nagyonis szerény szerepet játszanak az osztrák piacon, úgy is, mint szállítók, és különösen mint osztrák áruk vásárlói. Ehhez járul még, hogy a világpiacon Ausztria közvetlenül versenyben áll az EFTA (Európai Szabadkereskedelmi Egyesülés) számos országával, különösen Svédországgal és az újabban csatlakozott Finnországgal a fakivitelben, amely az osztrák export egyik legjelentősebb tétele.

Nyíltan csak a nyugatnémet elemek (különösen az újfasiszta jellegű úgynevezett Független Párt) lépnek fel Ausztriának az EGK-ba való bekebelezéséért. Kétségtelen azonban, hogy rajtuk kívül is vannak olyan osztrák

tőkések, akiknek véleménye szerint érdemes volna Ausztriát bekapcsolni az EGK-ba. Ebben nem annyira annak a mérlegelése az irányadó, hogy mit jelentene ez az osztrák termékek elhelyezése szempontjából, mint inkább az a törekvés, hogy tovább erősítsék Ausztriában a tőke osztálypozícióit.

Ez rendkívül időszerű osztrák belpolitikai problémává teszi a NATO gazdaságához való kapcsolatokat (mert az EGK a NATO szerve). Minden olyan lépés, amely erősíti a kapcsolatokat Ausztria és az EGK, elsősorban pedig Nyugat-Németország között — egyben a tőke pozícióit is erősíti és a munkásosztályt, annak vívmányait fenyegeti.

Ezenkívül az EGK-hoz való tartozás összeegyeztethetetlen a semlegességgel, amelyet Ausztria önként vállalt örök időkre. És éppen a munkásosztály a hivatott hordozója a más népekkel való békés együttélés politikájának, amelynek sajátos formája Ausztriában a semlegesség védelme. Így a békéért és a semlegességért folyó küzdelem a legszorosabban összekapcsolódik az osztrák munkásság napi harcával.

Az OKP kongresszusa egyik feladatául azt tűzte ki, hogy megmagyarázza a dolgozóknak ezt az összefüggést. Kétségtelen tény ugyanis, hogy az osztrák nép legszélesebb köreiben a háborús veszélynek, különösen pedig a nyugatnémet imperializmus részéről fenyegető veszélynek veszedelmes lebecsülése tapasztalható.

Pedig nem is kevés tény figyelmeztet erre a veszélyre. Eichmann perével kapcsolatban kitűnt, hogy ennek a legnagyobb háborús bűnösnek a cinkosai, mint Szálasi szövetségese, Höttl — akinek kiadását Magyarország követelte — háborítatlanul élnek Ausztriában, hogy tömeggyilkosok, mint Nowak és Höfle jámbor kereskedőkként élnek vagy éltek itt. Legálisan és legfőbb hatósági engedéllyel ágálnak a katona-szövetségek; ezeknek egyike most emelt közvetlenül a magyar határon egy „intő emlékművet", a másik pedig, a „Kameradschaft IV." (Bajtársi Szövetség IV.) nevezetű, nyíltan és leplezetlenül az ausztriai volt SS-ek ügyét képviseli. Számos szál köti össze az osztrák háborús veteránok szervezeteit a nyugatnémet katona-szövetségekkel. A nagynémet propaganda két hírhedt szervezete, a német tornászegyesületek és az Alpes-egyesület veszélyesen törekszik arra, hogy a fiatal nemzedéket a maga befolyása alá vonja; Karintia vegyesnyelvű területén pedig újra tevékenykedni kezd a szlávellenességéről hírhedt „Schulverein Südmark" (Délvidéki iskolaegylet).

Ilyen körülmények között nagyon érthető, hogy a „Furche" (Barázda) című katolikus hetilap, amely a „nagynémet eszme" elleni következetes fellépésével már eddig is szerzett magának ellenségeket, most nyomatékosan figyelmeztette az új honvédelmi minisztert: a szövetségi hadsereget tisztán kell tartani minden nagynémet befolyástól; ez azonban a miniszternek — már említett múltja folytán — meglehetősen nehezére eshetik.

Ezeket az Ausztriában mutatkozó jelenségeket sem eltúlozni, sem lebecsülni nem szabad. Kétségtelen, hogy az osztrák nép túlnyomó többsége nagyon jól tudja,

milyen rendkívüli előnyöket nyújt a kis országnak a semlegesség, mind gazdasági, mind politikai tekintetben. De azt sem szabad elfelejteni, hogy ha Ausztria semlegességének és a német monopoltőkétől való függetlenségének ellenségei (ez a két dolog elválaszthatatlan egymástól) ninosenek is sokan, hatalmuk igen számottevő.

„Az osztrák és a nyugatnémet monopoltőke áll azok mögött a körök mögött, amelyek országunkra élesebb antiszociális irányt szeretnének rákényszeríteni" — mondta a kongresszuson Koplenig elvtárs, a Központi Bizottság beszámolójában, s hozzátette, hogy éppen ezek a körök követelik Ausztriának az EGK-ba való belépését, mert ezt hatásos eszköznek tartják arra, hogy Ausztria semlegességét fellazítsák és aláássák. „Az EGK-t ezek a munkásság elleni védekezésükre akarják."

Kiindulva az osztrák monopoltőke külpolitikai és munkásellenes belpolitikai céljainak ezen összefüggéséből, a Központi Bizottság kongresszusi beszámolója elemezte az osztrák munkásosztály harcának feltételeit. Ebben támaszkodhatott mind a moszkvai nyilatkozatra, mind az európai kapitalista országok kommunista pártjainak római értekezletén hozott határozatokra, és felhasználhatta az ott megállapított alapgondolatokat.

Szükségszerűen döntő helyet kellett ebben az elemzésben kapnia a jobboldali szociáldemokrácia kérdésének. Tény az, hogy az Osztrák Szocialista Párt már évek óta letért az ausztromarxizmus áradikális talajáról. Tény azonban az is, hogy az OSZP-nek ma is, mint az előtt megvan a tömegbefolyása é. ezt nem csorbította lényegesen a Katolikus Néppárttal való 15 esztendos együttműködése sem.

Ebből a Szocialista Párt jobboldali vezetősége azt a felfogást szűrte le, hogy az ő politikájuk szolgálja a munkások érdekeit. Különösen 1934. február 12-ének, az osztrák munkásság és a nagytőke reakciós zsoldosai, a Starhemberg herceg vezette Heimwehr közötti fegyveres összecsapásnak az évfordulóján olvashattuk újra meg újra azt, hogy az 1945 óta folytatott koalíciós politika kímélte meg a munkásosztályt az ilyen súlyos harcoktól. Az OKP XVIII. kongresszusa feladatának tartotta, hogy megmutassa a munkásságnak: mi volt az ára ennek a békének. Megmutatta a monopoltőke állandó előretörését, a klerikalizmusnak az iskola és a családi jog elleni offenzíváját, amit a Szocialista Párt vezetőségének a tőke és az egyház követelései előli folytonos meghátrálása kísér. A kongresszus itt emlékeztetett arra, hogy éppen a Kommunista Párt és sajtója mozgósította a tömegeket például Habsburg Ottónak Ausztriába való visszatérése ellen s ez kényszerítette végül a szociáldemokráciát is arra, hogy maga is így foglaljon állást.

„Ellentétben a Szocialista Párt vezetőségével, amely az egyházhoz való törleszkedésével megkönnyíti a klerikalizmusnak, hogy behatoljon a munkásosztály soraiba — a Kommunista Párt keményen harcol a klerikális reakció ellen, s ebben a harcában a szocialista munkások széles rétegei is támogatják" — mondotta Koplenig elvtárs.

Az OKP összeköti a szocialista

pártvezetőség osztályegyüttműködési politikájának bírálatával a munkásosztály akcióegységéért folytatott szívós harcot. E harc sikeres vezetésének az a feltétele, hogy szűnjék meg a párt feladatainak kétféle hamis értelmezése: az, amely szektás módon lebecsüli a tömegmunkát, és különösen az a revizionista felfogás, amely a kommunista párt saját harci tevékenységét alá akarja rendelni a szociáldemokrácia politikájának. A XVIII. kongresszus „Az akarat és a cselekvés egysége a pártban" című külön határozatában egyhangúlag elítélte a revizionista elemeknek azt a felfogását, amely szerint a Kommunista Pártnak a feladata az, hogy a Szocialista Párt vezetőségét akciókra ösztönözze, önálló kommunista akciókról tehát le kell mondania. A kommunisták azonban nem hagyhatják figyelmen kívül, hogy az OSZP vezetése a monopoltőke erőivel való szövetségre alapozza egész politikáját, és csak ott hajlandó munkásérdekekért fellépni, ahol a tömegnyomás már olyan erős, hogy nem merhet többé nyíltan szembeszállni vele. Ha a Kommunista Párt lemondana arról, hogy a békéért, a semlegességért és a kommunisták napi követeléseiért harcra mozgósítsa a tömegeket, akkor ezzel teljesen lemondana arról, hogy önálló politikát folytasson.

Csak a Kommunista Párt önálló fellépése adhat bátorítást a Szocialista Párt azon erőinek, amelyek elégedetlenek jobboldali vezetőik politikájával. Minden egyéb politika aláásná a kommunistáknak pártjuk saját erejébe vetett bizalmát és ezzel ártana az ország munkásosztályának.

Világos, hogy a kongresszus alaposan megvitatta és teljesen egyhangúan utasította el azt a revizionista elméletet, hogy a párt a maga tevékenységét rendelje alá a szocialista pártvezetőség politikájának.

A legközelebbi időre a kongresszus központi akció-jelszóként a közélet demokratizálásának és különösen a választójog antidemokratikus korlátozásai megszüntetésének a követelését állította fel. Az a jelszó, hogy „Újra kommunistákat a parlamentbe!", az összefoglaló jelszava ennek a harcnak, amely a demokrácia kiszélesítéséért, a monopoltőke és a reakció befolyásának visszaszorításáért folyik. Korántsem csupán a jövőre esedékes választás előkészítéséről van itt szó. A párt már most országszerte megkezdte az aláírások gyűjtését, amelyek azt követelik, hogy a parlamentben minden szavazatnak ugyanakkora legyen a súlya, szűnjék meg tehát a munkáskerületeknek a parlamenti képviselet tekintetében hátrányos helyzete. Jelenleg csak a szövetségi elnök választásán egyenlő súlyú minden szavazat. Az összes többi választásokon — egy ravaszul kifundált választási aritmetika szerint — az ipari területeken egy képviselő megválasztásához több szavazat szükséges, mint falun, ahol az egyház uralkodó befolyása eddig még mindig biztosította a reakciónak a többséget. A kongresszus határozata erre vonatkozólag így hangzik:

„Olyan kormányért küzdünk, amelynek politikája a bel- és külföldi monopoltőke ellen irányul, s amely a demokrácia és a béke erőire támaszkodik, köztük a kommunistákra és a szocializmus nemzetközi erejére... Ilyen kor-

mányt csak a kommunistáknak, a szocialistáknak és a Néppárt demokratikus erőinek együttes erőfeszítése vívhat ki."

Nagy feladatok ezek, sok erőt követelnek, olyan erőt, amelyet teljesen a szocializmusba való békés átmenet ügyének szolgálatába kell állítani. Nem kis feladat ez, egy kis párt számára, de méltó feladata egy olyan pártnak, amely egyik láncszeme a ma már egész világot átfogó és győzelemről győzelemre haladó kommunista mozgalomnak.

Fritz Glaubauf

E SZÁM SZERZŐI

PÉCSI FERENC: a Magyar Távirati Iroda vezérigazgatóhelyettese, CSIZMADIA ERNŐ, KAHULITS LÁSZLÓ, KEPES IMRE: a Társadalmi Szemle munkatársai, RIPP GÉZA: a Közgazdasági Szemle főszerkesztője, SZIGETI JÓZSEF: a Filozófiai Intézet igazgatója, FRITZ GLAUBAUF: újságíró.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

FEHÉR LAJOS, FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KÁLLAI GYULA (főszerkesztő), KISS KÁROLY, KOMJÁT IRÉN (felelős szerkesztő), MOLNÁR ERIK, NÉMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ORBÁN LÁSZLÓ, SZIGETI JÓZSEF, SZIRMAI ISTVÁN.

A Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetének kiadott közleményei 1960-ban

Csendes Béla—Vági Ferenc:

A jövedelmezőség hatása a kukorica- és a cukorrépa termelésre

A jövedelmezőségnek a mezőgazdasági termelésre gyakorolt hatását az Intézet 1958 óta vizsgálja behatóbban. Az azóta elért eredmények összegezhető, értékelhető részét közlik a szerzők a fenti tanulmányban. Az úttörő munka jelentőségét a mezőgazdaság szocialista átszervezésében elért döntő sikerek tovább növelik. A termelőszövetkezetek megszilárdításának, termelésük megszervezéséhek nagy munkájában, mind elméleti, mind gyakorlati vonatkozásban nagy segítséget nyújthat a jövedelmezőség és a termelés alakulása közti összefüggés elmélyült vizsgálata.

A tanulmány első fejezete a termelés és jövedelmezőség kölcsönhatásának néhány, az eddigi vizsgálatok alapján is, általánosítható kérdését tárgyalja. Kifejti, hogy a termelőszövetkezetek és az egyéni gazdaságok termelésük szervezése során egyaránt a rendelkezésükre álló munkaerő ésszerű és teljes foglalkoztatásával a gazdaságokban elérhető legnagyobb jövedelem elérésére törekszenek. A különbség azonban az, hogy az egyéni gazdaságok törekvése — különböző anyagi helyzetük következtében — nem egységes, ugyanakkor lehetőségeik a termelés fejlesztésében és a költségek csökkentésében rendkívül korlátozottak. A közös gazdaságok éppen nagyobb lehetőségeik következtében érzékenyebben reagálnak a jövedelmezőségben beállott minden változásra. A termelés szerkezetének kialakítása során elsősorban az egy munkanapra és az egy kh-ra jutó jövedelem alapján döntenek, amelyek tudvalevőleg a különböző kultúrák esetén rendkívül eltérő eredményt adnak. Természetesen döntésüket más tényezők is — a rendelkezésükre álló anyagi lehetőségek, az állandó foglalkoztatásra való törekvés, a tagok fogyasztási igényeinek kielégítése stb., s nem utolsósorban a vezetés színvonala — erősen befolyásolják. Helyes többek között az a megállapítás is, hogy a takarmánytermelés és az állattenyésztés jövedelmezőségét, mind a termelőszövetkezetekben, mind az egyéni gazdaságokban általában együttesen értékelik és az együttesen elérhető jövedelmet vetik össze az ipari- és egyéb közvetlen értékesíthető növények termelése során elérhető jövedelemmel.

A kukoricatermelés, valamint a kukoricatermelés és a sertéshizlalás együttes jövedelmének és a cukorrépatermelés jövedelmezőségének hatása a vetésterület alakulására — szerencsés témaválasztás, aligha lehetne más kultúrákat kiválasztani, amelyeknek vetésterület alakulását az adott időszakban (1949—1957) a jövedelmezőség változása alapján egymással összefüggésében megfelelően értékelni lehetne. Egyébként is a kukorica és a cukorrépa — a je-

lenlegi technikai színvonal mellett — üzemi igényeit tekintve, bizonyos fokig „verseny növénynek" tekinthetők.

A tanulmány sokoldalúan foglalkozik mindazokkal a tényezőkkel, amelyek az adott időszakban a jövedelmezőség mellett erősen befolyásolták a mezőgazdasági termelés alakulását (gazdaságpolitikai intézkedések, a technika fejlődése, a termelőszövetkezetek munkaerő helyzete, időjárási viszonyok stb.).

A tanulmányban feldolgozott, sokrétűen elemzett anyag összefoglalását talán az alábbi idézettel lehet legjobban jellemezni: „A jövedelmezőségnek már a kukorica- és cukorrépatermelésre gyakorolt hatását tanulmányozva is kitűnt, hogy a termékek jövedelmezőségének, jövedelem-arányainak változására vetésszerkezetük megválasztásakor a termelőszövetkezeti és az egyéni gazdaságok egyaránt viszonylag hamar és élénken reagálnak. Ezt megerősíti a legutóbbi évek közvetlen tapasztalata: a termékek jövedelemarányainak és mezőgazdaságunk termelési struktúrájának egyidejű megváltoztatása a kötelező beadás megszüntetése után. S a jövedelmezőség hatása a termelésre — amint azt e tanulmány bizonyítja — a kötelező beadás idején is kimutatható, noha abban az időben számos tényező, — köztük leginkább a kötelező beadás — korlátozta a jövedelmezőség hatásának érvényesülését".

Reálisan értékeli a jövedelmezőségi arányok és az árak alakulásának hatását a termelésre, megállapítja, hogy „A mezőgazdaság szocialista átszervezése után az árpolitika továbbra is a mezőgazdasági termelés tervszerű irányításának igen fontos eszköze marad. A szocialista népgazdaság tervszerű irányítása (és ez a kolhoz mezőgazdaságra is vonatkozik) a közvetlen és a közvetett szabályozás eszközeinek helyes kombinációjával történik. Noha az elsődleges és alapvető a közvetlen szabályozás lesz, a mezőgazdasági termelés és a jövedelmezőség kölcsönhatásának további tanulmányozása nemcsak indokolt, hanem szükséges is". **K. J.**

Kelemen Zoltán:

A gépállomások gazdasági tevékenysége (1950—1955).

A tanulmány azt elemzi, hogy az első ötéves terv időszakában mennyit fordítottunk gépállomási beruházásokra; hogyan alakult ezek összetétele és kihasználása; hogyan változott a gépállomáson végzett munka önköltsége, milyen tényezők hatottak az önköltség egyes elemeinek változására.

A tanulmány, noha az elmúlt időszak problémáit tárgyalja, mégis gyakorlati szakembereink között és tudományos körökben is bizonyos érdeklődésre számíthat, mert egyes következtetései ma is aktuális kérdésekre adnak választ. A mezőgazdasági munkák idényszerűségéből kifolyólag például ma is mezőgazdasági üzemeink egyik megoldatlan kérdése a traktorvezetők állandó foglalkoztatottsága. A szerző által javasolt út, — mely szerint traktorvezetőink szakképzettségét többoldalúvá kell tenni, hogy a mezőgazdasági gépi munkák szünetelése esetén, más a mezőgazdasági üzemeinkben adódó műszaki képzettséget, vagy szakmát igénylő munkák végzésére állíthassuk be őket — feltétlen járható út.

Az 1 n/h-ra jutó javítási költségek mértékét jelentősen befolyásolja a fő javítások között eltelt időszak, illetve az elvégzett munka mennyisége. 1954-ben két főjavítás közötti tervezett munkamennyiség — norma szerinti 900 n/h-al szemben — 717 n/h volt. A tényleges teljesítmény viszont 576 n/h volt. Ma is találkozhatunk hasonló jelenségekkel, vagy a javítási tervek teljesítésének mechanikus szorgalmazásával, pedig a javítási költségek csökkentése szempontjából feltétlen figyelmet érdemelne a fő javítások közötti munkamennyiség elvégzésének normaszerinti betartása.

A gépi munka önköltségének csökkentése ma is fontos kérdés mezőgazdasági üzemeinkben, nemcsak gépállomásainkon, hanem állami

gazdaságainkban és az utóbbi években — amióta termelőszövetkezeteink is vásárolhatnak mezőgazdasági erő- és munkagépeket — termelőszövetkezeteinkben is. Ezért a tanulmány annak ellenére, hogy a gépállomások gazdasági tevékenységét teszi elemzés tárgyává, valamennyi mezőgazdasági üzemünkben a gépi munka önköltségének gazdasági elemzésében bizonyos mértékig metodikai segítséget is nyújthat.

Az elmondottakon kívül, a tanulmány tudományos értékét, néhány hiányosság csökkenti.

Helyes lett volna az ország általános politikai és gazdasági életét röviden jellemezni az 5 éves terv időszakában, különös tekintettel a mezőgazdaság helyzetére.

A vizsgált időszakban a mezőgazdaság szocialista átszervezésében a gépállomások előtt konkrét politikai, gazdasági és szervezeti feladatok megvalósítása állott. E kérdések rövid értékelése, jellemzése — például a gépállomások gazdasági tevékenysége hogyan segítette elő a mezőgazdaság szocialista átszervezését, a mezőgazdasági termelés fejlődését stb. — emelte volna a tanulmány tudományos értékét. **P. Gy.**

Cukor György és Román Zoltán:

Az ágazati kapcsolatok mérlegének felhasználása az ipar ágazati szerkezetének vizsgálatára és tervezésére.

A szerzők konkrét formában, részletesen és a gyakorlat számára felhasználhatóan kidolgozzák, az ágazati kapcsolatok mérlegét, az ipar ágazati szerkezetének vizsgálatára és tervezésére. A tanulmány nemcsak összefoglalja és rendszerezi a szétszórt kutatási eredményeket, de a felhasználás meghatározott, konkrét módszerére tesz javaslatot, az alkalmazás módszerében, szemléletében, az alkalmazott mutatószámok tekintetében és alkalmazásuk módját illetően újat is ad.

A tanulmány kiinduló alapja az a gondolat, hogy az ipar ágazati szerkezetének tervezésében olyan módszerre van szükség, amely egyidejűleg biztosítja a belső arányosságot, a népgazdasági egyensúlyt és a gazdaságosság követelményeinek érvényesülését a fejlődés többféle lehetséges változatát illetően. Az ismert külkereskedelmi és beruházási gazdaságossági számítások csak termékek, illetve létesítmények szerint készülnek, az ágazati kapcsolatok mérlege azonban lehetőséget nyújt egész iparágak átlagos gazdaságossági mutatóinak kiszámítására és vizsgálatára. A modern matematikai eljárások (az inverzmátrix) felhasználásával az alapul szolgáló mérleg részletességében kiszámíthatók az igarágak úgynevezett teljes ráfordítási mutatói, amelyek az egyes iparágakban közvetlenül felhasznált ráfordításokon tú[1], a megelőző termelési fázisokban szükséges ráfordításokat is tartalmazzák, összegezik és ezért az ágazatok fejlesztésének, az iparági szerkezet változásának kihatásait minden további számításnál teljesebben és pontosabban mutatják ki. A teljes ráfordítási mutatókból az egyes iparágakra jellemző viszonyszámok sora képezhető, amelyek lehetővé teszik az iparágak rangsorolását termelékenység és munkaigényesség import ráfordítási igény és devízahozam, állóeszköz és beruházás igény, eszközlekötés, stb. szempontjából. A javasolt mutatószámok rendszere rugalmas és szükség szerint bővíthető, esetleg szűkíthető, mégis az eddigi vizsgálati módszerekkel szemben azzal az előnnyel is jár, hogy rendszeres és sokoldalú, átfogó értékelésre ad lehetőséget.

A tanulmány foglalkozik a javasolt számításoknak a tervezés rendjébe való beillesztésének kérdéseivel is. Az ágazati kapcsolatok mérlegének felhasználásával kidolgozható termelési program, a különböző kiinduló elgondolások alapján nyerhető terv-változatok kidolgozása és vizsgálata a nem távoli jövőben a tervezés lényeges részévé válhat. Ezzel kapcsolatban azonban rá kell mutatni a tanulmány egy fogyatékosságára is. Ez a tanul-

mány sem jutott előbbre annak a kérdésnek a kidolgozásában, hogyan történjék a számítások kiinduló adatainak, a végső felhasználás, a fogyasztás és felhalmozás szintjének megtervezése és főleg a számítások alapjául szolgáló közvetlen ráfordítási koefficiensek tervezése. Az világos, hogy valamely tényidőszak mérlege alapján hogyan végezhetők el a számítások, és a tervezés szempontjából ez is felhasználható. A szerzők is hangsúlyozzák azonban, hogy a közvetlen ráfordítási együtthatók megtervezésére volna szükség, de ennek konkrét megoldási módozataival nem foglalkoznak.

A tanulmány az ágazati kapcsolatok mérlegének irodalmában nem tájékozott olvasó számára is érthető. Részletesen ismerteti a felhasznált ágazati kapcsolatok mérlegének felépítését, egyszerű és közérthető módon tárgyalja a mérleg alapján végzett matematikai eljárások lényegét, a mutatószámok kiszámításának képleteit és a mutatószámok által kifejezett tartalmat. A tanulmány meggyőző erejét, nagy mértékben fokozza, hogy a javasolt módszert részletesen be is mutatja, a KSH 1957. évi mérlegéből nyert adatokkal. A tanulmány V. fejezete néhány gazdaságpolitikai problémára vonatkozó alkalmazást mutat be, amelynek következtetései rendkívül érdekesek és figyelemreméltóak. A téma irodalmával bővebben foglalkozni kívánó olvasó részére az irodalmi forrásmukákra vonatkozó utalások és a kötet végén található bibliográfia nyújt segítséget.

M. T.

Timár János:

Az ipari szakmunkások és a tervszerű munkaerőgazdálkodás.

Timár János tanulmánya hazánkban az első olyan mű, amely összefoglalóan tárgyalja a szakmunkaerővel kapcsolatos közgazdasági problémákat. A tanulmányban a szerző sokoldalú, alapos, és elméletileg is szerű elemzés alá veszi általában a munkaerő gazdálkodást és különösen a szakmunkaerő tervezés és gazdálkodás bonyolult kérdéseit. A tervszerűség általános elméleti kérdéseinek konkretizálása a szakmunkaerőre, szocialista szakmunkás képzésünk fejlődésének és munkaerő gazdálkodásunknak kritikai elemzése, a szakmunkaerő szükséglet és utánpótlás tervezésével kapcsolatos legfontosabb elméleti és metodikai problémák kidolgozása, stb. — a szerző érdeme és ezekkel komoly mértékben hozzájárul a munkagazdaságtan továbbfejlesztéséhez.

A szakmunkaerő helyzet terén végbement fejlődés értékelése során számos olyan okra hívja fel a figyelmet, amelyekre a munkaerő tervezés során tekintettel kell lenni. Példaként itt csak az ipari szakmunkások elvándorlását emeljük ki. Az elmúlt évtizedben sok tízezer szakmunkás vált meg képesítés szerinti szakmájától. Ezt részben olyan okok idézték elő, amelyek mindenképpen hasznosnak tekintendők. Például: munkás káderek kiemelése, továbbtanulás, stb. és részben olyanok, amelyek helyes gazdálkodás esetén elkerülhetők, például a szakmunkásszükséglet és szakmunkás utánpótlás közötti egyensúly hiánya, alacsony színvonalú szakképzés, a bürokratikus-adminisztratív jellegű iskolai felvételi rendszer, stb.

Egész a legutóbbi időkig ipari szakmunkás-létszámterv nem készült. Az iparitanuló képzés szakmai struktúráját és számszerű kereteit a vállalatok igénybejelentésének egyszerű, mechanikus összesítése (az igényeket senki sem ellenőrizte) határozza meg. A vállalati igénylés - a tervezési módszerek tisztázatlansága miatt — nem elégíti ki a tervgazdálkodás követelményeit. Egyrészt a vállalati igények megállapítása pontatlan, másrészt a vállalat, még pontosabb számítások esetén is, csak saját belső szükségletét tudja megállapítani. A népgazdaság szakmunkás szükséglete — az új létesítmények és a kiképzési lehetőséggel nem rendelkező vállalatok szükséglete miatt — nagyobb mint a szakmunkás képzési lehetőséggel

rendelkező vállalatok összesített igénye.

A tanulmány nagy gondot fordít a szakmunkás szükséglet és utánpótlás tervezése problémáinak elemzésére és javaslatot tesz a tervezés módszerére. Az egyértelműség biztosítása érdekében mindenekelőtt a problémakörrel kapcsolatos legfontosabb fogalmak meghatározására volt szükség, amelyeket a szerző nagy körültekintéssel és megítélésem szerint helyesen végzett el.

A szakmunkaerő tervezés módszerére vonatkozó javaslat az elméleti kérdések tisztázásán túl, sok, a gyakorlat számára hasznos útmutatást tartalmaz. A szerző több példával alátámasztva határozottan rámutat a vállalatok és központi szervek feladataira is.

A tanulmány elméleti megállapításai, gyakorlati útmutatásai a munkaerő tervezés és gazdálkodás kérdéseiben sok segítséget adhatnak mind a vállalati, mind a központi intézményeknél dolgozó közgazdasági, munkaügyi szakembereknek.

B. L.

Schmidt Ádám:

A nettó forgalmi adó.

A marxista közgazdasági irodalom és ezen belül különösen a magyar pénzügyi irodalom egyik nem kis adóssága a nyugati országokban alkalmazott egyes adónemek belső tartalmának elemzése, a gazdasági életre gyakorolt hatásának kimutatása, hogy megérthessük és mások számára is érthetővé tehessük a társadalom egyes csoportjainak ragaszkodását egy adott adónemhez és annak alkalmazott formájához, míg más csoportok követelik annak megszüntetését, vagy más formában való alkalmazását. „A nettó forgalmi adó" című tanulmány legnagyobb érdeme éppen az, hogy ilyen irányban tesz egy lépést előre. A szerző mindenekelőtt foglalkozik az általános forgalmi adóval, megmutatja annak a társadalmi feilődés különböző szakaszaiban megtalálható formáit. Rámutat az általános forgalmi adó előnyeire, amelyek jellegéből származnak: jelentős a hozama, megvalósítja az önadóztatást, a jövedelmek alakulásától is viszonylag független stb. Ugyanakkor azt is feltárja, hogy ez az adóforma is ellentmondásos (halmozódás) volt, és az ebből fakadó problémákat először a fázis-adóval, az utóbbi évtizedekben pedig a nettó fogalmi adóval próbálták megoldani.

Az általános forgalmi adónál, és a fázisadónál is, adóalapot képez az ár egésze, addig a nettó forgalmi adó csak az *értéknövekedést* ragadja meg. Innen ered az elnevezése is: nettó forgalmi adó, vagy „új érték"-adó.

A tanulmány foglalkozik azzal, hogy hol folytak és folynak viták a nettó forgalmi adó bevezetéséről, és hol került már eddig bevezetésre, milyen elméleti kérdések merülnek fel a nettó forgalmi adóval kapcsolatban.

Nem kívánjuk itt felsorolni a nettó forgalmi adó mellett felhozott érvek tömegét, csak azt a jellemzőjét szeretnénk hangsúlyozni, hogy az új értékhez való kapcsolódásával megszünteti a vertikálisan szervezett vállalatok előnyét, és ezzel megváltoztatja a forgalmi adóból eredő bevételek megoszlását a gazdasági élet különböző egyedei között. Ez önmagában is elégséges magyarázatul szolgál ahhoz, hogy miért viszolyognak a forgalmi adónak ettől a formájától, például a nyugatnémet monopóliumok. Érthetővé teszi azt, hogy Nyugat-Németországban, ahol talán a legélesebb erről a kérdésről a vita, miért maradtak meg mind a mai napig csak az elméleti viták síkján, és miért nem vezették be a gyakorlatban is.

Összefoglalva azért tarthatjuk különösen értékesnek a tanulmányt, mert a nevezett adófajtát, mint a tőkésállam adópolitikájának egy elemét vizsgálja, és a legkülönbözőbb nézetekből kiemeli a mélyebben fekvőt, a tulajdon által részekre szabdalt társadalom különféle érdekcsoportjainak hangját.

B. T.

СОДЕРЖАНИЕ

ФЕРЕНЦ ПЕЧИ: Большие возможности укрепления антимонополистического рабочего единого фронта — — — — — — — — — 1

ЭРНЕ ЧИЗМАДИЯ: Новые проблемы союза рабочего класса и крестьянства — — — — — — — — — — — — — — 18

ЛАСЛО КАХУЛИЧ: Производительность труда и средняя заработная плата — — — — — — — — — — — — — — 34

ИМРЕ КЕПЕШ: Рабочий класс Западной Европы против немецкого милитаризма — — — — — — — — — — — — — 55

ГЕЗА РИПП: «Общество обилия» и идеологические проблемы сосуществования — — — — — — — — — — — — — 71

Большая победа науки, прогресса и социализма — — — — — — 90

ДИСКУССИЯ

ЙОЖЕФ СИГЕТИ: К вопросу о соотношении марксистской эстетики и критики — — — — — — — — — — — — — — 99

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

XVIII съезд Австрийской Коммунистической Партии (ФРИЦ ГЛАУБАУФ) — — — — — — — — — — — — 111

ЗАМЕТКИ О КНИГАХ

INHALT

FERENC PÉCSI: Die grössen Möglichkeiten zur Stärkung der antimonopolistischen Arbeiter-Einheitsfront — — — — — —

ERNŐ CSIZMADIA: Einige neue Probleme des Arbeiter-Bauernbündnisses — — — — — — — — — — — — — — 18

LÁSZLÓ KAHULITS: Die Arbeitsproduktivität und die Durchschnittslöhne — — — — — — — — — — — — — — — 34

IMRE KEPES: Die westeuropäische Arbeiterschaft gegen den deutschen Militarismus — — — — — — — — — — — — — — 55

GÉZA RIPP: Die „Gesellschaft der Fülle" und die ideologischen Probleme der Koexistenz — — — — — — — — — — — — 71

Der grosse Sieg der Wissenschaft, des Fortschrittes und des Sozialismus — — — — — — — — — — — — — — 90

MEINUNGSAUSTAUSCH

JOZSEF SZIGETI: Notizen über das Verhältnis zwischen marxistischer Ästhetik und Kritik — — — — — — — — — 99

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Der XVIII. Parteitag der Kommunistischen Partei Österreichs (FRITZ GLAUBAUF) — — — — — — — — — — — — 111

ANMERKUNGEN ÜBER NEUERSCHEINUNGEN

CONTENTS

ERENC PÉCSI: The immense possibilities of strengthening the workers unity against the monopolies — — — — — — — — 1

ERNŐ CSIZMADIA: Some new problems of the Worker-Peasant Alliance — — — — — — — — — — — — — — — — 18

LASZLO KAHULITS: Labour productivity and average wages — 34

IMRE KEPES: West-European Workers against German militarism 55

GÉZA RIPP: The „Affluent Society" and the ideological problems of Coexistence — — — — — — — — — — — — — 71

The great victory of Science, Progress and Socialism — — — — 90

EXHANGE OF VIEWS

JOŻSEF SZIGETI: On the relationship of Marxist aesthetics and critism — — — — — — — — — — — — — — 99

INTERNATIONAL REVIEW

The XVIII. Congress of the Autsrian Communist Party (FRITZ GLAUBAUF) — — — — — — — — — — 111

NOTES ON NEW BOOKS

SOMMAIRE

FERENC PÉCSI: Les grandes possibilités de renforcement du front uni ouvrier antimonopoliste — — — — — — — — — — 1

ERNŐ CSIZMADIA: Quelques nouveaux problèmes de l'alliance ouvriere-paysanne — — — — — — — — — — — 18

LÁSZLÓ KAHULITS: La productivité du travail et les salaires moyens 34

IMRE KEPES: La classe ouvrière d'Europe Occidentale contre le militarisme allemand — — — — — — — — — — — 55

GÉZA RIPP: „La société de l'abondance" et les problèmes idéologiques de la coexistence — — — — — — — — — — — 71

Une grande victoire de la science, du progrès et du socialisme — — 90

ECHANGE DE IDÉES

JÓZSEF SZIGETI: Notes sur les rapports de l'esthétique et de la critique marxistes — — — — — — — — — — — — 99

REVUE INTERNATIONALE

Le XVIIIème congrès du Parti Communiste Autrichien (FRITZ GLAUBAUF) — — — — — — — — — — 111

NOTES SUR QUELQUES LIVRES RECENTS

Ára: 3,— Ft